

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΝΙΟ ΠΕΙΡΑΙΑ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Η

ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΠΟΥΤΚΟΣΛΑΒΙΑΣ

ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΜΑΚΡΟ & ΜΙΚΡΟ
ΘΕΩΡΗΣΗΣ ΤΩΝ ΔΙΕΘΝΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ

ΜΑΡΤΑ-ΛΕΝΑ ΤΑ ΔΟΜΠΑ

2009

Η Διάλυση της Γιουγκοσλαβίας:

υπό το πρίσμα της Μακρο- και Μικρο
θεώρησης των διεθνών φαινομένων.

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Πανεπιστημίου Πειραιά
Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, 2009
Επιβλέπων Καθηγητής: Βασίλης Φούσκας

Μαργαρίτα Δήμητρα Δόμπα

M.O. 06010

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ	
ΑΡ. ΕΙΣ.	62707 + CD
COMP.	42528
ΤΑΞΗ	949.7103 ΔΟΜ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ	

00162707

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ:

-
- ΕΙΣΑΓΩΓΗ σελ.1
 - Α. Μακρο- Επίπεδο Ανάλυσης: *Οι εξωτερικοί παράγοντες που
οδηγήσανε στη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας* σελ.7
 - Β. Μικρο- Επίπεδο Ανάλυσης: *Οι εσωτερικοί παράγοντες που
οδηγήσανε στη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας* σελ.50
 - Γ. Επίλογος- Συμπεράσματα σελ.83
 - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ σελ.91

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία έχει ως αντικείμενο μελέτης και ανάλυσης, την πορεία που ακολούθησε και τους εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες που επηρέασαν το κράτος της πρώην Γιουγκοσλαβίας να οδηγηθεί στη διάλυσή του τη δεκαετία του 1990. Πρόκειται για ένα διεθνές φαινόμενο το οποίο αποτελεί πλέον κατοχυρωμένη κρατική και διεθνολογική ιστορική πραγματικότητα και ως ζήτημα ιστορικό με χαρακτηριστικά πολιτικά, κοινωνικά, οικονομικά και θρησκευτικά θα αναλυθεί και παρακάτω.

Τα πάντα συναρτώνται με τα πάντα και τα έσχατα και γενικότερα ζητήματα έχουν χειροπιαστή υπόσταση μονάχα μέσα σε συγκεκριμένες ιστορικές καταστάσεις-κάτι που αποτελεί διαπίστωση που μπορεί είτε να οδηγήσει σε μια βαθύτερη κατανόηση, είτε να σπείρει σύγχυση. Ποιοί «παράγοντες» διαμόρφωσαν την ιστορική ζωή, αν η δράση τους μπορεί να διατυπωθεί σε «νόμους», σε ποίο βαθμό και πόσο είναι οι άνθρωποι «δημιουργοί» της ιστορίας τους ή αυτή διαμορφώνεται ανεξάρτητα από τη θέλησή τους και αν όχι από ποιόν, και κατά πόσο υπάρχει «πρόοδος» και τελικός «σκοπός», αποτελούν μονάχα κάποια από τα βασικά ερωτήματα που μας οδήγησαν στην επιλογή αυτού του θέματος και στη συνέχεια στη συγγραφή αυτής της μελέτης.

Μέσα από την ανάλυση που ακολουθεί, σκοπός δεν είναι να προωθήσουμε μια συγκεκριμένη άποψη ή θέση, να καταλήξουμε σε συμπεράσματα ή να προτείνουμε μελλοντικές προοπτικές και λύσεις. Σε αυτό άλλωστε έχουν προβεί ήδη διακεκριμένοι και εξειδικευμένοι θεωρητικοί και μελετητές και σε αυτούς θεωρούμε πως οφείλουμε να αφήσουμε το χώρο για κάτι τέτοιο. Η εμφάνιση, καθώς και η διαμόρφωση κρατικών και διεθνών διενέξεων και συγκρούσεων, προκύπτει μέσα στο χρόνο από μια σειρά διαδράσεων μεταξύ των διαφορετικών δρώντων και πρωταγωνιστών και οι ευθύνες δεν μπορούν να αναζητηθούν και να αποδοθούν μονάχα στη μία ή στην άλλη πλευρά. Τι συμβαίνει όμως όταν, πόσο μάλλον σε περιπτώσεις όπως αυτή της Γιουγκοσλαβίας, οι εμπλεκόμενες πλευρές είναι πάνω από δύο- σε αντίθεση με αυτό που η διεθνής κοινότητα είχε συνηθίσει και είχε αποδεχθεί να ισχύει ως βασική κληρονομιά της περιόδου του διπολισμού του Ψυχρού Πολέμου;

Σε αυτό το συγκεκριμένο εναποθέτουμε τέλος, την απουσία ενδιαφέροντος μας σχετικά με το ποιός/ποιά πλευρά έχει δίκαιο ή άδικο, είναι καλή ή κακή, σωστή ή λάθος. Αυτό είναι κάτι που αφήνουμε στην υποκειμενική και όσο είναι δυνατόν αντικειμενική κρίση του εκάστοτε αναγνώστη. Εκείνο λοιπόν, στο οποίο τελικά αποσκοπεί η παρούσα ανάλυση, είναι να δημιουργήσει τον χώρο εκείνο ώστε να αναπτυχθούν πλήρως οι δυναμικές του ίδιου του ζητήματος μέσα όμως από το ίδιο το ζήτημα. Να δει και να ανακαλύψει δηλαδή καθέννας διαβάζοντας το κείμενο τούτο, τι κρύβεται πίσω από τις γραμμές όλων όσων συνέβησαν και κατεγράφησαν. Αυτό που μας ενδιαφέρει είναι το πώς θα επιλέξει κανείς να αναγνώσει το κείμενο, με ποιό σκοπό και πρεσβεύοντας ποια συμφέροντα, γιατί το διαβάζει και τι θέλει να μάθει.

Τα γεγονότα που συνθέτουν τη διάλυση, σαφώς και σε ορισμένες περιπτώσεις μιλούν από μόνα τους. Μόνο ο πόλεμος της Βοσνίας υπολογίζεται πως κόστισε τη ζωή σε πάνω από 100,000 ανθρώπους. Ο αριθμός αυτός θυμάτων λοιπόν, ενός μονάχα από τους πολέμους που διεξήχθησαν κατά τη διάρκεια της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας, αποτελεί μια αλήθεια πάνω και έξω από κάθε θεωρία και συμπέρασμα που μπορεί να διαμορφωθεί, να παρουσιαστεί, να χρησιμοποιηθεί και να προσπαθήσει να εξηγήσει τα δεδομένα αυτά.

Για την μελέτη των διεθνών φαινομένων όμως, έχει ιδιαίτερη σημασία να μεταφραστεί σε έννοιες και θεωρίες ο αριθμός αυτός. Στο πλαίσιο αυτό λοιπόν, είναι απαραίτητο όπως και θα παρατηρήσετε στην παρούσα μελέτη, να γίνουν αναφορές στα ανθρώπινα δικαιώματα, τις ανθρωπιστικές επεμβάσεις, την αυτοδιάθεση των λαών, τα εθνικά και κυβερνητικά συμφέροντα, τις προσωπικές και συλλογικές επιδιώξεις και φιλοδοξίες, την οικονομική και πολιτική κατάσταση μιας χώρας στην οποία ζει το άτομο, την προοπτική ευημερίας, προστασίας και ασφάλειας των ατόμων μιας οποιασδήποτε κοινωνίας στο παρελθόν, το παρόν και στο μέλλον, καθώς και άλλων.

Όπως γράφουν ο Δημήτρης Κώνστας και ο Κ.Αρβανιτόπουλος, «μέχρι το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η μελέτη των διεθνών φαινομένων αποτελούσε αποκλειστικότητα του ιστορικού και του νομικού. Ο ιστορικός επιχειρούσε να καταγράψει τα διεθνή συμβάντα συγκεντρώνοντας την προσοχή του σε «μοναδικά» φαινόμενα, επιδιώκοντας να αντλήσει από αυτά επιχειρήματα και συμπεράσματα γενικής ισχύος. Παράλληλα, η νομική προσέγγιση επιζητούσε να θεραπεύσει τα δεινά

του διεθνούς συστήματος, διατυπώνοντας κανόνες «δεοντολογικούς», δηλαδή κανόνες που έπρεπε να καθοδηγούν την οργάνωση και τη λειτουργία του διεθνούς συστήματος. Όμως, οι νέες συνθήκες που επικράτησαν στη διεθνή σκηνή μετά τον καταστροφικό Β' Π. Π. - ιδιαίτερα η ανάπτυξη των πυρηνικών όπλων, ο διπολισμός, ο κατακερματισμός της διεθνούς κοινωνίας και η αλληλεξάρτηση των μελών της και άλλες μεταβολές-, επέβαλλαν αλλά και κατέστησαν δυνατή μια νέα προσέγγιση, [...] για την εξειδικευμένη, αλλά κυρίως για τη διεπιστημονική μελέτη των διεθνών φαινομένων.»¹.

Από αυτό προκύπτει πως στις διεθνείς σχέσεις σήμερα, θα αποτελούσε ολισθήμα να προσπαθήσει κανείς να παραθέσει, να εξηγήσει ή να αναλύσει ένα γεγονός, ένα ζήτημα, μία αλλαγή στη διεθνή σκηνή, ως απομονωμένο περιστατικό ή γεγονός -είτε κρατικό, είτε διεθνές-, αποκομμένο από όλα τα υπόλοιπα- και όπως πάντα- αλληλένδετα γεγονότα που προηγούνται αυτού ως αιτίες ή έπονται ως αποτελέσματα. Οι διεθνείς σχέσεις από τη «φύση» τους πλέον, οφείλουν να αντιμετωπίζονται και να αναλύονται ως ένα σύνολο γεωπολιτικών και γεωστρατηγικών εξελίξεων, διαρκώς μεταβαλλόμενων και εξαρτώμενων από τους διεθνείς ή κρατικούς πρωταγωνιστές της εκάστοτε χρονικής συγκυρίας.

Στην προσπάθεια λοιπόν εξέτασης ενός οποιουδήποτε διεθνολογικού ζητήματος, δη ενός τόσο πολυδιάστατου και σύνθετου με τέτοιες συνέπειες στην παγκόσμια διεθνή πραγματικότητα και διάθρωση, όπως αυτό της διάλυσης του γιουγκοσλαβικού κράτους, ένα είναι σίγουρο, πως η παραπάνω μέθοδος είναι λανθασμένη. Σε καμία περίπτωση μια τέτοιου βεληνεκού διεθνολογική εξέλιξη, με συνέπειες που επηρεάζουν σε κοινωνικό, πολιτικό, θρησκευτικό και οικονομικό επίπεδο την ευρωπαϊκή πραγματικότητα- και όχι μόνο-, δεν θα μπορούσε να αναλυθεί, ούτε καν να γίνει αναφορά σε αυτήν, δίχως πρώτα να συνδεθεί με την ίδια την Ιστορία που το «γέννησε».

«Μία από τις παλαιότερες επιδόσεις των ανθρώπων αφότου επινόησαν την γραφή, υπήρξε η «καταγραφή των πράξεών» τους, επιτυχιών ή δυσχερειών. Μετά από αυτή την αρχική φάση, που ίσως κολακεύει την ανθρώπινη αδυναμία, άρχισε να προβάλλει το «αίτημα για αναζήτηση» και των «κινήτρων» ή «των αιτιών της

¹ Δημήτρης Κώνστας & Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, *Διεθνείς Σχέσεις, Συνέχεια και Μεταβολή*, εκδ. Ι. Σιδέρης, τομ. Α', Αθήνα, 2002, σς. 23-24

πράξης». Ο Ηρόδοτος το σημειώνει στο προοίμιο κιάλας του έργου του («...δι' την αιτήν επολέμησαν»). Η αναζήτηση της αιτίας οδηγεί σε νέο αίτημα: την αλήθεια. Και είναι δύσκολη η προσέγγισή της, σημείωσε ο Θουκυδίδης, γιατί όλοι όσοι είδαν και έζησαν μια ιστορική πράξη την αφηγούνται με τον τρόπο τους, ανάλογα με το τι θυμούνται και το ποιον ευνοούν («ως έκαστος ευνοίας ή μνήμης έχου»): με άλλα λόγια, η «εξακρίβωση της ιστορικής αλήθειας» προσκρούει σε ένα εμπόδιο αντικειμενικό: την υποκειμενικότητα που διακρίνει τον κοινωνικό άνθρωπο [...].

Όταν λοιπόν μιλάμε για αλήθεια ιστορική, έχουμε στο νου διάφορα επίπεδα προς τα οποία αυτή αντιστοιχεί: στο επίπεδο των «γεγονότων», αλήθεια είναι ό τι πραγματικά έγινε· στο επίπεδο «ερμηνείας των γεγονότων», αλήθεια είναι ο εντοπισμός, η εξακρίβωση των κινήσεων, των σκέψεων, των επιδιώξεων που είχαν τα δρώντα πρόσωπα· στο επίπεδο της «γενίκευσης» (π.χ. όταν η κοινωνική αδικία διογκώνεται, επακολουθεί ένταση και έκρηξη), αλήθεια είναι ο βαθμός που αυτή καλύπτει και ερμηνεύει όλες τις συναφείς καταστάσεις. Στο επίπεδο τέλος, της συνολικής «ιστορικής αφήγησης», η αλήθεια είναι ανάλογη προς τον βαθμό που αυτή βασίζεται σε εξακριβωμένες πληροφορίες, αξιόπιστες πηγές, βεβαιωμένες ερμηνείες και αξιολογήσεις.»²

Από τα παραπάνω προκύπτει, πως η ανάλυση και η μελέτη του ζητήματος που θα απασχολήσει την παρούσα εργασία, στην προσπάθεια να αποκαλύψει και να παραμείνει, όσο αυτό είναι δυνατό, πιστή στις ιστορικές αλήθειες, θα αποτελέσει ένα συνονθύλευμα τόσο των εξωτερικών, όσο και των εσωτερικών παραγόντων που επηρέασαν και διαμορφώσανε τα γεγονότα που έλαβαν χώρα. Άλλωστε σύμφωνα και με τον Singer³, «στις διεθνείς σχέσεις, η επιλογή είναι κυρίως ανάμεσα στο επίπεδο του κράτους και το επίπεδο του διεθνούς συστήματος, που ανταποκρίνονται αντίστοιχα στη Μικρο- και Μακρο- θεώρηση των διεθνών φαινομένων»⁴. Βάσει του παραπάνω διαχωρισμού, δηλαδή της μικρο- και μακρο- θεώρησης, θα επιλέξουμε και στην παρούσα εργασία να παρουσιάσουμε αρχικά τα όσα υποστηρίχθηκαν για τη

² Φιλοσοφικό και Κοινωνιολογικό Λεξικό, εκδ. Κ. Καπόπουλος, τομ. Β', Λήμμα: Ιστορία, Αθήνα, 1995, σς.327-328

³ J. David Singer, "The Level of Analysis Problem in International Relations", K. Knott & S. Verba, επιμ., *The International System: Theoretical Essays*, N.J.: Princeton Univ. Press, Princeton, 1961, σελ. 77, στο Δημήτρης Κώστας & Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, *Διεθνείς Σχέσεις, Συνέχεια και Μεταβολή*, εκδ. Ι.Σιδέρης, τομ. Α', Αθήνα, 2002, σελ.119

⁴ *Ibid*, σελ.119

διάλυση της Γιουγκοσλαβίας. Θεωρούμε πως μέσω αυτής της μεθοδολογικής οδού θα καταλήξουμε μαζί με τον αναγνώστη στα πρώτα γόνιμα συμπεράσματα.

Συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο, θα ξεκινήσουμε παραθέτοντας τις θέσεις εκείνων που εστιάζουν το ενδιαφέρον και τις αναλύσεις τους στο Μακρο- επίπεδο, εκείνο που «ξεκινά από τη βασική αρχή, ότι οι κρίσιμες επιρροές δε βρίσκονται μέσα, αλλά έξω από τα σύνορα ενός κράτους, εφόσον η οικονομική, κοινωνική και πολιτική ζωή του κράτους αυτού εντάσσεται σε ευρύτερα σύνολα σχέσεων(συστήματα) και αποτελεί οργανικό τους τμήμα»⁵. Θα αναλύσουμε το πως ιστορικά χώρες όπως για παράδειγμα οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Γερμανία, οργανισμοί, συμμαχίες και συνασπισμοί όπως το ΝΑΤΟ και ο ΟΗΕ, έξω από το κράτος της Γιουγκοσλαβίας, με την στάση, τις επιλογές, την εμπλοκή και ενίοτε αποχή από το ζήτημα, επηρέασαν, αλλά και υποβοηθήσαν τη διαμόρφωση, έκρηξη και εξέλιξη αυτού του τόσο πολυδιάστατου προβλήματος.

Στη συνέχεια, στο δεύτερο κεφάλαιο θα περάσουμε στο Μικρο- επίπεδο ανάλυσης, που σημαίνει «διερεύνηση της εσωτερικής κατάστασης ενός κράτους, στο βαθμό που επηρεάζει εκείνους που επιλέγουν ανάμεσα σε διαφορετικά είδη αποφάσεων εξωτερικής και εσωτερικής πολιτικής»⁶. Θα μιλήσουμε για την οικονομική, την πολιτική και τη θρησκευτική κατάσταση της Γιουγκοσλαβίας, σε ένα ιστορικό πλαίσιο ανάλογο και απαραίτητο για την κατανόηση της εμφάνισης και σημασίας που έπαιξε το στοιχείο του εθνικισμού μεταξύ των διαφορετικών Δημοκρατιών της χώρας στην εξέλιξη των γεγονότων, την οικονομική πορεία που ακολούθησε το κράτος, την πολιτική δομή και σύσταση αλλά και τις εναλλαγές και αλλαγές που δέχθηκε. Εκτενέστερη αναφορά κρίθηκε σκόπιμο να γίνει παραδειγματικά και περιπτωσιολογικά, για τις αιτίες και τη γέννηση των προϋποθέσεων που οδήγησαν στη διεξαγωγή του πολέμου της Βοσνίας και του Κοσόβου.

Στο τρίτο κεφάλαιο θα πούμε λίγα λόγια για τη συνδυασμένη χρήση αυτών των δύο επιπέδων και πως αυτή μπορεί να υπάρξει ή όχι και σε ποια πλαίσια. Θα αναφερθούμε δηλαδή στη σχέση κριτικής και ύπαρξης που αναπτύσσεται, δημιουργείται και διέπει την επιλογή μας να χρησιμοποιήσουμε τη Μακρο- και

⁵ Ibid, σελ. 120

⁶ Ibid.

Μικρο- ανάλυση και θεώρηση του τόσο έντονα επιφορτισμένου διεθνούς φαινομένου, όπως είναι η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας. Με τη χρήση αυτή ελπίζουμε να καταφέρουμε να προσφέρουμε στον αναγνώστη μία εναλλακτική οδό ανάγνωσης ενός από τα σημαντικότερα διεθνή γεγονότα που έλαβαν χώρα στη «νεότερη» ιστορία, εκείνη των ετών που ακολούθησαν το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και σήμαναν την απαρχή μιας νέας διεθνούς πραγματικότητας, στη βάση της προϋπάρχουσας, αλλά σίγουρα διαφορετικής.

Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Α. Μακρο- Επίπεδο Ανάλυσης: Οι εξωτερικοί παράγοντες που οδήγησαν στη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας

«Ποιός κυβερνά, ο “κυρίαρχος λαός” ή τα “κυρίαρχα διαπλεκόμενα”;»

Στέφανος Πεζμαζόγλου, 2000

Στο Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002⁷, ο Χαράλαμπος Παπασωτηρίου αναφέρει πως «ο διεθνής κατακερματισμός ισχύος είναι ο κεντρικότερος παράγοντας της διεθνούς πολιτικής. Μεγάλες αλλαγές στον καταμερισμό ισχύος, προκαλούν μεγάλες διεθνείς ανακατατάξεις και διαμορφώνουν νέες θεμελιώδεις συνθήκες στο διεθνές σύστημα»⁸. Δεν θα μπορούσαμε να συμφωνήσουμε περισσότερο με την παραπάνω πρόταση και γι' αυτό ακριβώς θεωρούμε ορόσημο το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, καθώς και την κατάρρευση του «υπαρκτού σοσιαλισμού», για όποιον θέλει να μελετήσει τους εξωτερικούς παράγοντες που οδήγησαν στη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας.

Ο διεθνής κατακερματισμός που έλαβε χώρα την περίοδο που ακολούθησε το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, σηματοδοτεί την απαρχή μιας νέας πραγματικότητας μεγάλων αλλαγών στον καταμερισμό ισχύος. Η κατάρρευση της Ένωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (ΕΣΣΔ) είχε αλυσιδωτές επιπτώσεις όχι μόνο για την ίδια, αλλά και για τις υπόλοιπες σοσιαλιστικές χώρες των Βαλκανίων. Οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής (ΗΠΑ) εφόσον στέφθηκαν νικήτριες του Ψυχρού Πολέμου και «έχοντας απομείνει η μόνη υπερδύναμη, κληρονόμησαν παγκόσμιες ευθύνες για τη διαχείριση του διεθνούς συστήματος, η αντιμετώπιση των οποίων απαιτούσε τη διαμόρφωση μιας νέας υψηλής στρατηγικής διαφορετικής από αυτή της ψυχροπολεμικής εποχής»⁹. Με αυτή τη χαρακτηριστική απόφαση του Κωνσταντίνου Αρβανιτόπουλου προχωρούμε στα πρώτα και πιο εμφανή αποτελέσματα της λήξης του διπολισμού, που επί τόσα χρόνια χαρακτήριζε τη δομή του διεθνούς status quo.

⁷ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002*, εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2002

⁸ *Ibid*, σελ. 367

⁹ Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, *Η αμερικανική εξωτερική πολιτική μετά τον ψυχρό πόλεμο, Ιδεολογικά ρεύματα*, εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2003, σελ. 100

Κατά την άποψη του Δ. Κώνστα και του Κ. Αρβανιτόπουλου, «ο διπολισμός που χαρακτήριζε την κατανομή της πολιτικό-στρατιωτικής ισχύος έπαυσε να υπάρχει ως προς δύο θεμελιώδεις εκφάνσεις του. Πρώτον, το κοινωνικό-οικονομικό σύστημα, οι πολιτικοί θεσμοί και η συναφής ιδεολογία του ανατολικού πόλου του διπολικού συστήματος εξαλείφθηκαν από το μεγαλύτερο μέρος της υδρογειού. [...] Δεύτερον, ο ανατολικός συνασπισμός και οι οικονομικοί και στρατιωτικοί διακρατικοί οργανισμοί του, το Συμβούλιο Αμοιβαίας Οικονομικής Βοήθειας (COMECON) και το Σύμφωνο της Βαρσοβίας, διαλύθηκαν επίσης»¹⁰ το 1991.

Αναλυτικότερα, «η πολιτική αντιπαράθεση εκτός του ανατολικού συνασπισμού [...] υπέστη ουσιώδεις μεταβολές, υπό την έννοια ότι το «σοσιαλιστικό κράτος», το «υπαρκτό» σημείο αναφοράς της μιας πλευράς, δέχθηκε ένα σοβαρό πλήγμα που καθιστά προβληματική τη μελλοντική επίδρασή του στις κοινωνικό-πολιτικές συγκρούσεις. Η νέα αυτή πραγματικότητα καταργεί τη διασύνδεση μεταξύ μεταβολής συμμαχικών δεσμών και εσωτερικού κοινωνικο-οικονομικού και πολιτικού καθεστώτος. Κατά συνέπεια, ελαχιστοποιεί την εγχώρια αντίδραση στη ριζική μεταβολή της πορείας της εξωτερικής πολιτικής μιας χώρας. Μια παράλληλη εξέλιξη είναι η αφύπνιση των δυνάμεων του πλουραλισμού και της δημοκρατίας στα πρώην σοσιαλιστικά κράτη της Ανατολικής Ευρώπης που συμβαδίζει με την αναζωπύρωση εθνικιστικών διεκδικήσεων, όπως αποδεικνύουν τα παραδείγματα της ΕΣΣΔ»¹¹, αλλά και της αιματηρής διάλυσης της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας που ακολούθησε τα επόμενα έτη. Παράλληλα με αυτές τις εξελίξεις, τον Οκτώβριο του 1990, έλαβε χώρα η ιστορική επανένωση της Γερμανίας, γεγονός που έπαιξε επίσης καθοριστικό ρόλο στη νέα πραγματικότητα τόσο της Ευρώπης, όσο και των Βαλκανίων.

Στις *Ζώνες Πολέμου*¹², ο Βασίλης Φούσκας χαρακτηρίζει τη δεκαετία του '90, δηλαδή τα χρόνια μετά τον Ψυχρό Πόλεμο, ως *Τα χρόνια του πανδαιμονίου*¹³. Συγκεκριμένα γράφει, «οι κύριες διαφορές ανάμεσα στην περίοδο του Ψυχρού Πολέμου και στη μεταψυχροπολεμική περίοδο, συνίστανται στο ότι η ευρωπαϊκή Γερμανία και η ασιατική Κίνα έχουν ισχυροποιηθεί, η Ρωσία έχει εξασθενήσει και οι

¹⁰ Δημήτρης Κώνστας & Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, *Διεθνείς Σχέσεις...*, ό.π., σς.9-10

¹¹ Ibid.

¹² Βασίλης Φούσκας, *Ζώνες Πολέμου: Η Αμερικανική Εξωτερική Πολιτική στα Βαλκάνια και στην ευρύτερη Μέση Ανατολή*, εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2003

¹³ Ibid.σελ.61

ΗΠΑ είναι ο νικητής»¹⁴. Τώρα πια ισχυρίζεται ο ίδιος, οι ΗΠΑ, η Ευρωπαϊκή Ένωση, η Ρωσία, η Κίνα, καθώς όμως και άλλες περιφερειακές δυνάμεις της Μέσης Ανατολής παίζουν ένα νέο παιχνίδι. Αυτό «το νέο ρεαλιστικό παιχνίδι που εξελίσσεται από το 1990, έχει να κάνει με τον νέο τύπο οικονομικού και πολιτικού ανταγωνισμού σχετικά με ζητήματα ασφάλειας και ενέργειας που έχουν προκύψει από παραδοσιακά συγκρουόμενα γεωπολιτικά συμφέροντα και στρατηγικές αντιπαλότητες»¹⁵. Σε αυτό το πλαίσιο, η ανάγκη στροφής, επαναπροσδιορισμού και αναδιάρθρωσης της εξωτερικής πολιτικής και στρατηγικής υπήρξε επιτακτική για όλους τους δρώντες, ενεργούς και μη, νικητές αλλά και ηττημένους της προηγούμενης περιόδου.

Όλα τα παραπάνω συνιστούν γόνιμο έδαφος για τις νέες διαμορφώσεις και αλλαγές του στρατηγικού σχεδιασμού της εξωτερικής πολιτικής όλων των εμπλεκόμενων διεθνών δρώντων που συνετέλεσαν άμεσα ή έμμεσα, λιγότερο ή περισσότερο στη διάλυση του γιουγκοσλαβικού κράτους.

Ο Θεόδωρος Κουλουμπής αποφαινεται, πως ανεξαρτήτως μεγεθών και αφού η παγκόσμια κλίμακα «αβεβαιότητα είναι σύνθετη [...], η εξωτερική πολιτική είναι μια σύνθεση σκοπών (εθνικά συμφέροντα) και μέσων (ισχύς και δυνατότητες) των εθνών κρατών [...] Όσον αφορά τα συστατικά της όμως, η εξωτερική πολιτική όλων των εθνών, μεγάλων ή μικρών, είναι η ίδια»¹⁶. Εκ του αποτελέσματος και των γεγονότων που ακολούθησαν, αυτή η διαδικασία δείχνει να συνέβη με διαφοροποιήσεις και διαβαθμίσεις από κράτος σε κράτος, παραμένοντας όμως ίδια ως προς τις βασικές τις νέες γραμμές.

Άρα, αναγνωρίζουμε ως κύρια και θεμελιώδη στοιχεία της εξωτερικής πολιτικής –βάσει του παραπάνω ορισμού του Θ. Κουλουμπή-, 1. τους εθνικούς αντικειμενικούς σκοπούς που πρέπει να επιτευχθούν και 2. τα μέσα που διαθέτει για την επίτευξη τους ένα κράτος. Στο κεφάλαιο *Εθνικά και Άλλα Συμφέροντα*¹⁷ του ίδιου βιβλίου, διαβάζουμε πως εκείνοι που μελετούν και συμμετέχουν στις διεθνείς σχέσεις, συμφωνούν σχεδόν ομόφωνα στο ότι ο βασικός λόγος των κρατικών

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Θεόδωρος Κουλουμπής, *Διεθνείς Σχέσεις, Εξουσία και Δικαιοσύνη*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1995, σελ. 147

¹⁷ Ibid, σελ. 118-122

ενεργειών είναι το εθνικό συμφέρον. Τι όμως υποστηρίζει ο ίδιος για το εθνικό συμφέρον; «Σε μεγάλες πολιτικές συλλογικότητες [γράφει], όπως τα έθνη κράτη, άσχετα με το είδος του πολιτεύματος, οι κυβερνητικές αποφάσεις λαμβάνονται μονάχα από λίγους. [...] Οι αποφάσεις αυτές είναι συνήθως έτσι σχεδιασμένες, ώστε να προάγουν το εθνικό συμφέρον, όπως γίνεται αντιληπτό και όπως ορίζεται από εκείνους που παίρνουν τις αποφάσεις. Και σε κάθε περίπτωση οι ηγετικές ομάδες προσπαθούν να δικαιολογήσουν τη συμπεριφορά τους συνδέοντάς την με το εθνικό συμφέρον»¹⁸.

Η αναφορά του συγγραφέα στον Βρετανό θεωρητικό των διεθνών σχέσεων Hugh Seton Watson, που «φαίνεται να πιστεύει ότι η έκφραση εθνικό συμφέρον είναι ανεπαρκής, επειδή την εξωτερική πολιτική την χαράσσουν όχι τα έθνη-κράτη, αλλά οι κυβερνήσεις»¹⁹, γίνεται για να καταδείξει ο Θ. Κουλουμπής, πως πιο κοντά στην πραγματικότητα θα ήταν οι έννοιες κρατικό συμφέρον και κυβερνητικό συμφέρον, αντί για εθνικό. Για να μπορέσουμε λοιπόν να προσδιορίσουμε, ευφύως και ρεαλιστικά «ποια είναι αυτά τα συμφέροντα, θα πρέπει να συσχετίσουμε τη διαμόρφωση του εθνικού συμφέροντος με διάφορες μεταβλητές, όπως η ποιότητα [...] και τα ιδανικά αυτών που παίρνουν τις αποφάσεις, τα είδη και οι φιλοσοφίες των κυβερνητικών δομών και διαδικασιών, τα έθιμα και οι πολιτιστικές παραδόσεις των διαφόρων κοινωνιών, η γεωπολιτική τοποθέτηση και οι δυνατότητες των διαφόρων χωρών και, τέλος, τα είδη των προκλήσεων και των πιέσεων που κάθε χώρα αντιμετωπίζει από γειτονικές χώρες, από τις μεγάλες δυνάμεις και από τους διεθνείς οργανισμούς»²⁰. Ουσιαστικά δηλαδή, βάσει όλων των παραπάνω για την ανάγνωση της νέας διεθνούς πραγματικότητας, μία από τις νέες βασικές γραμμές που θα ακολουθηθούν είναι πως την έννοια του «εθνικού», διαμορφώνει πλέον κάθε φορά η στάση, οι φιλοδοξίες και οι αποφάσεις της εκάστοτε κυβέρνησης.

Στη βάση λοιπόν αυτών των νέων δεδομένων που τίθενται από τις αρχές της δεκαετίας του '90, θα εξετάσουμε παρακάτω την επίδρασή των αλλαγών αυτών στις ΗΠΑ, σε κάποιες ευρωπαϊκές χώρες, αλλά και σε διεθνείς οργανισμούς των οποίων

¹⁸ Ibid, σελ. 122

¹⁹ Hugh Seton- Watson, "The Impact of Ideology" στο The Aberystwyth Papers, International Politics, 1919-1969, επιμ. έκδ. Brian Ernest Porter, London: Oxford University Press, 1972, σ.209, στο Θεόδωρος Κουλουμπής, *Διεθνείς Σχέσεις, Εξουσία και Δικαιοσύνη*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1995,ό.π.

²⁰ Ibid.

είναι μέλος οι ΗΠΑ και ενίοτε θεωρείται και πιστεύεται, αλλά και συχνά αποδεικνύεται πως «ηγούνται».

Η διαμόρφωση της νέα διεθνούς πραγματικότητας, όπως διατυπώθηκε παραπάνω, επέβαλλε τις προαναφερθείσες αναγκαίες αλλαγές στην διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής, όπως και τον επαναπροσδιορισμό των κρατικών συμφερόντων των διεθνών δρώντων και όπως τονίστηκε δεν περιορίστηκε μονάχα στα έθνη κράτη. Οι αλλαγές αυτές στον στρατηγικό σχεδιασμό, παρατηρήθηκαν και σε διεθνείς οργανισμούς, όπως υποστηρίζει και ο Κ. Αρβανιτόπουλος. Στην παρούσα μελέτη, θα εστιάσουμε το ενδιαφέρον μας σε έναν μόνο από αυτούς τους οργανισμούς, εκείνον του ΝΑΤΟ λόγω της χρήσης και ενίοτε κατάχρησής του από τις ΗΠΑ όπως υποστηρίζουν κάποιοι, για τους λόγους που θα καταστήσουμε σαφείς στη συνέχεια.

Την επαύριον του τέλους του Ψυχρού Πολέμου, η Ατλαντική Συμμαχία έκανε πράξη τις βλέψεις της για επέκταση και διεύρυνση προς ανατολάς, μια διαδικασία που συνεπαγόταν απαραίτητες αλλαγές στρατηγικής διάρθρωσης τόσο ιδεολογικά και στρατιωτικά, όσο και διοικητικά. Σαφώς όμως πυροδότησε αντιπαραθέσεις στους κόλπους των εμπλεκομένων μελών. Όπως τονίζει ο Β. Φούσκας, το «νέο στρατηγικό δόγμα» του ΝΑΤΟ που διακηρύχθηκε τον Νοέμβριο του 1991 «ήταν προϊόν μιας ασταθούς ισορροπίας μεταξύ «απομονωτιστών» και «επεκτατιστών». Έδινε έμφαση σε επιχειρήσεις «εκτός περιοχής» και επιχειρήσεις διαχείρισης κρίσεων, προκειμένου να προστατευθούν τα συμφέροντα της συμμαχίας. Γενικά όμως, το νέο δόγμα συνεπαγόταν μια αναθεωρητική ανάγνωση του άρθρου 5- το οποίο ορίζει ότι μία επίθεση εναντίον ενός μέλους της συμμαχίας θα θεωρηθεί ως επίθεση εναντίον όλων- με όρους επιχειρήσεων εκτός περιοχής, δηλαδή εκτός της δυτικής Ευρώπης και της Εγγύς Ανατολής. Επιπλέον, η συμμαχία προσπάθησε να εξισορροπήσει τα ευρωπαϊκά συμφέροντα και να οραματιστεί τρόπους με τους οποίους η Ρωσία θα μπορούσε να εμπλακεί σε μια «συνεργασία για την ειρήνη» υπό την ηγεσία των ΗΠΑ [αυτό συνέβη εν μέρει για να κατευναστούν οι «απομονωτιστές»].»²¹

Αναφορικά με την διαδικασία διεύρυνσης της συμμαχίας, απαραίτητες για την είσοδο των διαφόρων «κρατών σε μετάβαση»²² στην οικογένεια του ΝΑΤΟ, ήταν και

²¹ Βασίλης Φούσκας, *Ζώνες Πολέμου...*, ό.π., σς.116-117

²² Στην παρούσα μελέτη, επιλέγουμε να ενστερνιστούμε την έννοια που προσδίδει ο Βασίλης Φούσκας στην έκφραση «κράτη σε μετάβαση», στο αντίστοιχο κεφάλαιο στο Βασίλης Φούσκας, ..., ό.π.

οι περαιτέρω τροποποιήσεις των καταστατικών αρχών της συμμαχίας για την ένταξη αυτή. Γι' αυτό διαβάζουμε και στο Β. Φούσκα, «μιμούμενο το ΝΑΤΟ την Ε.Ε., κατέγραψε το δικό του «κοινοτικό κεκτημένο», δηλαδή το σύνολο των «κανόνων» ή «προτύπων» στα οποία κάθε νεοεισελθέν κράτος θα πρέπει να προσαρμόζεται και στα οποία θα πρέπει να υπακούει.»²³.

Οι επιλογές αυτής της πολιτικής δράσης της συμμαχίας προκύψανε κατά τον Κ. Αρβανιτόπουλο, κυρίως λόγω της εξάλειψης του ανατολικού πόλου του διπολικού συστήματος. Ο διπολισμός τερματίστηκε και μαζί του έπαψε να υπάρχει το αντίπαλο δέος των ΗΠΑ και του ΝΑΤΟ. Κατά συνέπεια, «το ΝΑΤΟ, ο πολιτικό-στρατιωτικός μηχανισμός του δυτικού συνασπισμού, αφού είδε τους αντιπάλους του να εξαφανίζονται από τη διεθνή σκηνή χωρίς να κάνει χρήση ούτε ενός τουφεκιού, προσπαθεί τώρα να αντιμετωπίσει μια πρόκληση ακόμη μεγαλύτερη, την πρόκληση μιας συμμαχίας που στερείται κοινού εξωτερικού εχθρού»²⁴.

Η απουσία εξωτερικού εχθρού για το ΝΑΤΟ άνοιξε, όπως ισχυρίζεται ο Β. Φούσκας, νέους περιφερειακούς δρόμους για την ηγεμονική εμπλοκή των ΗΠΑ εκτός συνόρων, χωρίς αυτό να σημαίνει πως δεν υπήρξε και προβληματική. Στην προσπάθειά του ο Β. Φούσκας να παρουσιάσει τους τρόπους με τους οποίους οι ΗΠΑ έχουν επιδιώξει να επιβάλλουν την κυριαρχία τους στη δυτική Ευρασία- και τα Βαλκάνια- μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, εστιάζει σε ένα συνολικό πλέγμα αντιφάσεων που διακρίνει στην πολιτική των ΗΠΑ, εγγενών στην πολιτική της παγκοσμιοποίησης και της παγκόσμιας κυριαρχίας, που εν τέλει οδηγούν και δημιουργούν συγκρούσεις και πολέμους. Στο πλαίσιο της ανάλυσής του, αναφέρει χαρακτηριστικά πως «ορισμένες από τις μεταβολές της αμερικανικής πολιτικής κατ' ανάγκη παίρνουν τη μορφή αντιφάσεων που είναι εγγενείς στην ίδια τη διαδικασία της χάραξης και της εφαρμογής της πολιτικής των ΗΠΑ αυτής καθεαυτήν. Άλλες έχουν να κάνουν με διαφορές ανάμεσα στα περιφερειακά κράτη και στις περιοχές όπου οι ΗΠΑ επιθυμούν να εμπλακούν με στόχο να οδηγήσουν σε μια κατεύθυνση η

²³ Ibid, σελ.118

²⁴ Δημήτρης Κώνστας & Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, *Διεθνείς Σχέσεις, Συνέχεια και Μεταβολή, ...*, ό.π., σελ.10-11

οποία να εξυπηρετεί τα δικά τους εθνικά συμφέροντα, χωρίς όμως αυτό πάντοτε να συμπίπτει με τα συμφέροντα των περιφερειακών δυνάμεων»²⁵.

Η απουσία εξωτερικού εχθρού όμως, άφησε ένα ακόμη περιθώριο στις ΗΠΑ στο όνομα της παγκόσμιας κυριαρχίας τους. Εκείνο του να οριοθετούν και να μεταβάλλουν όπως κρίνουν σκόπιμο ανά περίοδο και διεθνή συγκυρία τα δικά τους εθνικά συμφέροντα, περιορίζοντας, παραγκωνίζοντας και ενίοτε παραβλέποντας τα εθνικά (ίσως και ζωτικά σε κάποιες περιπτώσεις) συμφέροντα των υπόλοιπων διεθνών δρώντων της παγκόσμιας σκακιέρας. «Ζούμε [γράφει], σε έναν κόσμο που εξακολουθεί να είναι ένας ρεαλιστικός/ νεορεαλιστικός κόσμος στον οποίο κυριαρχούν τα κράτη, τα εθνικά συμφέροντα, η γεωπολιτική και η πολιτική ισχύς. Όσο πιο «παγκοσμιοποιημένοι» και ρυθμισμένοι υπέρ των συμφερόντων της κυρίαρχης δύναμης (δηλαδή των ΗΠΑ) καθίσταται, τόσο περισσότερο θα αυξάνονται οι πιθανότητες για συγκρούσεις, τρομοκρατικές δραστηριότητες και εθνοτικούς και θρησκευτικούς πολέμους»²⁶.

Στον κόσμο αυτόν, που παρουσιάζεται και από τον Henry Kissinger στο βιβλίο του *Does America Need a Foreign policy? Toward a Diplomacy for the 21st Century*²⁷, ο συγγραφέας μελετά και αναλύει την αλλαγή και τις προοπτικές της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, στη βάση του νέου της ρόλου, εκείνου δηλαδή της παγκόσμιας ηγεμονικής δύναμης. Για τον αμερικανικό παρεμβατισμό γράφει, πως «το νέο δόγμα ανθρωπιστικής επέμβασης- δημιουργία και βασική γραμμή πολιτικής των ΗΠΑ-, βεβαιώνει πως οι ανθρωπιστικές πεποιθήσεις αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της αμερικανικής παράδοσης και ως παράδοση φυλάσσονται, ενώ σε «ακραίες» περιπτώσεις για την υπεράσπισή τους απαιτούνται ανθρώπινες θυσίες [σαφώς όμως σημειώνει, όχι Αμερικανών στρατιωτών]»²⁸.

Καθώς γράφει, «οι ΗΠΑ κατείχαν δεσπόζουσα θέση στον διεθνή καταμερισμό ισχύος και δεν υφίσταντο τις συνήθεις πιέσεις και περιορισμούς του διεθνούς συστήματος, η κυβέρνηση Clinton είχε την πολυτέλεια να ακολουθήσει ιδεολογική εξωτερική πολιτική και να προβεί σε τέσσερις ανθρωπιστικές επεμβάσεις,

²⁵ Βασίλης Φούσκας, *Ζώνες Πολέμου...*, ό.π., σελ.42

²⁶ Ibid, σελ.39- 40

²⁷ Henry Kissinger, *Does America Need a Foreign policy, Toward a Diplomacy for the 21st century*, Free Press, London, 2002

²⁸ Ibid, σελ.253

στη Σομαλία (1993), στην Αϊτή (1994), στη Βοσνία (1995) και στο Κόσσοβο (1999)»²⁹. Αυτή η καινοτόμα, για την διεθνή πραγματικότητα πολιτική των ΗΠΑ, έχει συνδράμει στο να προσδώσει στην ίδια και πιο σπάνια στους συμμάχους της, τον ρόλο του παγκόσμιου αστυνομικού, όπως έχουν γράψει πολλοί και όχι μόνο επιστήμονες και θεωρητικοί.

Από τη σκοπιά του Η. Kissinger, «ο αμερικανικός παρεμβατισμός σε ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων επί Clinton, σηματοδότησε «την κατάρρευση της βεστφαλιανής έννοιας της μη επέμβασης», δηλαδή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης της κυριαρχίας των κρατών με την οποία τερματίστηκαν οι αιματηρότατοι ευρωπαϊκοί θρησκευτικοί πόλεμοι του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνα (Συνθήκη της Βεστφαλίας, 1648) και με βάση την οποία οικοδομήθηκε το νεότερο διεθνές σύστημα των κυρίαρχων κρατών.»³⁰

Στο όνομα του προαναφερθέντος νέου δόγματος ανθρωπιστικής επέμβασης, τη δεκαετία του '90, ενώ τα Βαλκάνια απέκτησαν μια νέα γεωστρατηγική σημασία για την αμερικανική εξωτερική πολιτική και αναβαθμίστηκαν σε μία σημαντική γεωπολιτική γέφυρα μεταξύ Ανατολής και Δύσης, «το Κόσσοβο υπήρξε η κλιμάκωση μιας σειράς επεμβάσεων, που έγιναν στο όνομα αυτών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και οικουμενικών αρχών»³¹. Συγκεκριμένα «στη Βοσνία, για τον τερματισμό ενός βίαιου και απάνθρωπου εμφυλίου, και στο Κόσσοβο, για την δυνάμει μεταβίβαση εξουσιών από τη Σερβία, στην πλειοψηφία του πληθυσμού της περιοχής, που είναι αλβανικής εθνικότητας.»³²

Κατά τον Kissinger ήταν εμφανές, πως πέραν της κατάρρευσης της βεστφαλιανής έννοιας της μη επέμβασης, λάμβανε χώρα και μια αλλαγή στον εννοιολογικό προσδιορισμό του εθνικού συμφέροντος, από το οποίο προέκυπτε συγχρόνως και μια καινοτόμα για τη θεωρία αλλά και πραγματικότητα χρήση και κατάχρηση αυτού ως επιχείρημα της πολιτικής των ΗΠΑ στις εξωσυνοριακές τους εμπλοκές. Παραδειγματικά διαβάζουμε στο βιβλίο του, πως «και οι τέσσερις στρατιωτικές επεμβάσεις που διεξήχθησαν, στη Σομαλία, την Αϊτή, τη Βοσνία, αλλά

²⁹ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002*, ..., ό.π., σελ.393

³⁰ Ibid, σελ.394

³¹ Henry Kissinger, *Does America Need a Foreign policy...*, ό.π., σελ.255

³² Ibid.

και το Κόσσοβο, εκ των οποίων οι τρεις υπό προεδρία Clinton, είχαν ένα κοινό: δεν αποτυπώνονταν σε καμία από αυτές, η παραδοσιακή έκφραση του αμερικανικού εθνικού συμφέροντος, υπό την έννοια ότι η οποιαδήποτε έκβασή τους δεν μπορούσε σε καμία περίπτωση να έχει επιπτώσεις στον ιστορικό καθορισμό της αμερικανικής εθνικής ασφάλειας.»³³ Όπως αναφέρει και ο Χ. Παπασωτηρίου, οι ανθρωπιστικές επεμβάσεις των ΗΠΑ «ήταν εξαιρετικά επιλεκτικές»³⁴.

Επιλεκτικές στα πλαίσια εκείνα, ότι «υπήρξαν απάντηση στις ισχυρές εσωτερικές πιέσεις προς αποκατάσταση και ανακούφιση της αδιαφιλονίκητης καταπάτησης και εκμετάλλευσης βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Θεωρήθηκαν άνευ ρίσκου και κινδύνου και δικαιολογήθηκαν στη βάση υπεράσπισης μιας αδιαμφισβήτητης κακομεταχείρισης και βάνανσης αντιμετώπισης ανθρωπίνων πληθυσμών και λαών [...]. Η κυβέρνηση Clinton επιβαρύνθηκε με όλους εκείνους τους ισχυρισμούς που την ήθελαν να έχει υπερβεί με τις στρατιωτικές της αυτές επεμβάσεις αυτό που υπαγορεύει η έννοια του εθνικού συμφέροντος [...]. Αυτό όμως που πραγματικά συνέβαινε και εξελισσόταν, ήταν η προσπάθεια επαναπροσδιορισμού αυτού [εννοείται το εθνικό συμφέρον] [...] και ακόμη και μέσω χρήσης βίας, η υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και οικουμενικών αρχών, ανακηρύχθηκε ως μια από τις βασικές αρχές που θα οριοθετούσαν εφεξής την έννοια του αμερικανικού εθνικού συμφέροντος.»³⁵

Και ο Β. Φούσκας στο σύγγραμά του, τονίζει πως «οι σκοποί των ΗΠΑ δεν είναι ανθρωπιστικοί»³⁶ και το επεξηγεί γράφοντας λίγο παρακάτω πως «η εκστρατεία στο Κοσσυφοπέδιο κατέδειξε σαφώς ότι το ΝΑΤΟ και οι ΗΠΑ ενδιαφερόταν περισσότερο να τοποθετηθούν στρατηγικά στην περιοχή, παρά να πετύχουν ολοκληρωτική νίκη εναντίον του διακηρυγμένου εχθρού τους - πόσο μάλλον να προασπίσουν τα ανθρώπινα δικαιώματα των Αλβανών του Κοσσυφοπεδίου»³⁷.

Επιστρέφοντας λοιπόν στην θεώρηση του ίδιου για τον σημερινό ρεαλιστικό/νεορεαλιστικό κόσμο, στον οποίο κυριαρχούν τα κράτη, τα εθνικά συμφέροντα, η γεωπολιτική και η πολιτική ισχύς, η ύπαρξη κατά τον ίδιο ενός νέου γεωπολιτικού

³³ Ibid.

³⁴ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό ...*, ό.π.

³⁵ Ibid, σελ.255-256

³⁶ Βασίλης Φούσκας, *Ζώνες Πολέμου...*, ό.π., σελ. 99

³⁷ Ibid.

παιχνιδιού που εφαρμόζουν οι ΗΠΑ- άρρηκτα συνδεδεμένου με προγράμματα κατασκευής αγωγών πετρελαίου και φυσικού αερίου που θα συνδέουν ασιατικές και ευρωπαϊκές ζώνες-, αποδεικνύεται μέσα από το επιχείρημα που παραθέτει, πως «η βαλκανική ζώνη αποτελεί μια σημαντική δίοδο μεταφοράς για το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο και ως εκ τούτου συνιστά μία στρατηγική γέφυρα. Σε αυτό λοιπόν το πλαίσιο, τα Βαλκάνια μπορούν να θεωρηθούν ως ο γεωπολιτικός θυροφύλακας ανάμεσα στη δυτική και στην ανατολική Ευρασία, αποκτώντας έτσι μια διάσταση ασφάλειας που έχει τεράστια σημασία για το ΝΑΤΟ και τις ΗΠΑ»³⁸.

Ως εκ τούτου ο ενεργειακός παράγοντας³⁹, αποτέλεσε έναν επιπλέον σημαντικό λόγο κατά την άποψη του Β. Φούσκα, για το ΝΑΤΟ και τις ΗΠΑ ώστε να εμπλακούν στην Γιουγκοσλαβία «μέσω των κρίσεων της Βοσνίας και του Κοσσυφοπεδίου, ανακόπτοντας και ελέγχοντας την επιρροή της Γερμανίας και της Ρωσίας στη βαλκανική ζώνη [...]». Ήταν ένας προληπτικός πόλεμος, ο οποίος αποσκοπούσε στο να διασφαλίσει την επέκταση του ΝΑΤΟ προς ανατολάς, καθώς και τα ενεργειακά συμφέροντα των ΗΠΑ»⁴⁰. Ο ίδιος μάλιστα, αναφέρεται σε έναν ανταγωνισμό ΗΠΑ και Ε.Ε. που έχει αφετηρία στα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου, και ίσως να είναι και ένας από τους λόγους, για τον οποίο πιστεύει και υποστηρίζει πως «υπάρχει μια αδιαμφισβήτητη θεσμική και στρατηγική συνέχεια ανάμεσα στην πολιτική των ΗΠΑ πριν και μετά τον Ψυχρό Πόλεμο»⁴¹.

Αναφορικά με τις ευρωαμερικανικές σχέσεις ο Κ. Αρβανιτόπουλος τοποθετείται γράφοντας πως «ήταν προφανές ότι ο τερματισμός του Ψυχρού Πολέμου οδήγούσε σε μείωση της εξάρτησης των Ευρωπαίων από τις ΗΠΑ σε θέματα ασφάλειας και οδήγούσε τις ΗΠΑ σε έναν επανακαθορισμό των στόχων τους, αλλά και του ρόλου τους στην μεταψυχροπολεμική Ευρώπη»⁴². Για την αντιμετώπιση, μα κυρίως επαναφορά των ΗΠΑ στα ευρωπαϊκά τεκταινόμενα, ισχυρίζεται πως «η κυβέρνηση Bush έδωσε έμφαση στον πολιτικό ρόλο του ΝΑΤΟ ως σταθεροποιητικού παράγοντα στο νέο ευρωπαϊκό γεωπολιτικό περιβάλλον»⁴³,

³⁸ Ibid, σελ.88

³⁹ Βλ. αναλυτικά στο Βασίλης Φούσκα, *Ζώνες Πολέμου...*, ό.π., το κεφάλαιο 2, Η νέα γεωπολιτική του φυσικού αερίου και του πετρελαίου, σς.58-108.

⁴⁰ Ibid, σελ.45

⁴¹ Ibid, σελ.61

⁴² Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, *Η αμερικανική εξωτερική πολιτική μετά τον ψυχρό πόλεμο...*, ό.π., σελ.122

⁴³ Ibid, σελ.121-122

θέτοντας ως νέους στόχους της συμμαχίας, κατά την αμερικανική κυβέρνηση, την αποτροπή ενός ευρωπαϊκού πολέμου, καθώς και την εγκαθίδρυση των δημοκρατικών αξιών και θεσμών στην ανατολική Ευρώπη. Στο ίδιο συγκείμενο παραθέτει πως «πέρα από την έμφαση στον πολιτικό ρόλο του NATO σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, ο χαρακτήρας του NATO ως δυτικής συμμαχίας αποτελούσε εγγύηση για την ασφάλεια της Ευρώπης στην περίπτωση κατά την οποία οι αλλαγές που συντελούνταν στην ανατολική Ευρώπη και στη Σοβιετική Ένωση δεν είχαν αίσιο τέλος»⁴⁴.

Οι επιπτώσεις της κατάρρευσης της ΕΣΣΔ όντως δεν υπήρξαν ευχάριστες. Ο πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία, γράφει ο Κ. Αρβανιτόπουλος, «κατέδειξε δραματικά ότι η ειρήνη ήταν επισφαλής στη μεταψυχροπολεμική Ευρώπη, ότι οι Ευρωπαίοι δεν μπορούσαν να συμφωνήσουν σε μια κοινή εξωτερική πολιτική για την αντιμετώπιση μιας κρίσης σε ευρωπαϊκό έδαφος, ότι δεν είχαν την βούληση να παρέμβουν στρατιωτικά και ότι, τελικά, με δυσκολία μπορούσαν να ανταποκριθούν στην αποστολή δυνάμεων για διατήρηση της ειρήνης. Η αδυναμία των Ευρωπαίων να παρέμβουν στη Γιουγκοσλαβική κρίση, δημιούργησε ένα κενό ασφάλειας, κυρίως για τις χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης, πράγμα που οδήγησε σταδιακά στην επανεγκαθίδρυση της αμερικανικής παρουσίας στην Ευρώπη και στην εκ νέου υποθήκευση της ευρωπαϊκής ασφάλειας στο ατλαντικό πλαίσιο. [...] Προκειμένου αναδιοργάνωσης, η οποία συμπεριελάμβανε τη διεύρυνση προς ανατολάς, την εσωτερική αναπροσαρμογή (internal adaptation) και τη νέα σχέση NATO- Δυτικό Ευρωπαϊκή Ένωση/ΔΕΕ (καθιστώντας τη ΔΕΕ υποσύνολο του NATO)»⁴⁵

Οι διαδικασίες που ακολουθήθηκαν και οι πολιτικές δεν υπήρξαν κοινά αποδεκτές. Κατά την άποψη του Β. Φούσκα, το κύριο πρόβλημα του NATO και των ΗΠΑ «μπορεί κάλλιστα να συνίσταται στην απόφασή τους να εμπλέξουν το NATO σε μία διαδικασία μετεξέλιξης σε πολιτικό οργανισμό, ο οποίος προσπαθεί να προωθήσει με βίαια μέσα, ένα συγκεκριμένο σύνολο φιλελεύθερων ιδεολογικών αρχών. [...] Αυτή η έντονα πολιτικοποιημένη φύση της μετεξέλιξης του NATO έχει επιτρέψει τόσο στη συμμαχία, όσο και στις ΗΠΑ να εμπλακούν σε ευρύτερες πολιτικές υποθέσεις στην Ευρασία, στις οποίες περιλαμβάνονται ζητήματα όπως η

⁴⁴ Ibid, σελ.126

⁴⁵ Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, *Η αμερικανική εξωτερική πολιτική..., ό.π., σελ.132-134*

διατήρηση συνεργατικών οργανισμικών δομών με τη Ρωσία. Ταυτόχρονα οι ΗΠΑ έχουν καταφέρει να προωθήσουν την ηγεμονική και επιθετική πολιτική τους απέναντι σε ανυπάκουους δρώντες στα Βαλκάνια και στην ευρύτερη Μέση Ανατολή»⁴⁶.

Παρά το γεγονός όμως αυτό, ο ίδιος θεωρεί πως το NATO «δεν είχε άλλη εναλλακτική επιλογή, επειδή οι γεωπολιτικές του ιδέες περί διεύρυνσης και επιχειρησιακού εύρους, οι οποίες καθοδηγούνται από ενεργειακά και άλλα συμφέροντα, δεν μπορούσαν να καταστήσουν δυνατή τη συμπίεση του «νομικά εφικτού» και του «πολιτικά ηθικού». Γι' αυτό τον λόγο διατυπώθηκε μια θεμιτή κατηγορία ενάντια στις πολιτικές ενέργειες του NATO και των ΗΠΑ ιδίως μετά τον πόλεμο του Κοσσυφοπεδίου (Μάρτιος- Ιούνιος 1999) : Ότι έφταναν στα όρια της πολιτικής 'δύο μέτρων και δύο σταθμών'.»⁴⁷

Ο πρώτος γενικός γραμματέας του NATO Lord Ismay, κάποια στιγμή είχε δηλώσει πως ο στόχος της συμμαχίας είναι «να κρατά τους Αμερικανούς μέσα, τους Γερμανούς από κάτω και τους Ρώσους απ' έξω»⁴⁸. Πενήντα χρόνια μετά ο θεωρητικός και ιστορικός Tariq Ali, σχολιάζει πως «ο κόσμος έχει αλλάξει, αλλά η λογική του NATO δείχνει να παραμένει ίδια»⁴⁹. Πώς υποστηρίζετε όμως αυτή η άποψη στο ζήτημα των Βαλκανίων; Εκτός από το NATO και τις ΗΠΑ, ποιες χώρες και ποιες συγκυρίες χρονικές και διεθνολογικές πυροδοτήσανε, οδηγήσανε και υποδαυλίσανε την επικείμενη διάλυση του γιουγκοσλαβικού κράτους;

Στο άρθρο του ο Tariq Ali, κρίνει σκόπιμο για την ανάλυσή του να ξεκινήσει αναφέροντας τους λόγους που διαμορφώνουν την μοναδικότητα της συγκεκριμένης χώρας. «Η περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας είναι μοναδική, υπό την έννοια της διπλής της ίδρυσης μέσα σε ένα αιώνα. Με τη Συνθήκη των Βερσαλλιών, κατόπιν αποφάσεως και υποδείξεως των νικητών του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, κατέστη σερβικό βασίλειο. Ένα ανάχωμα προσεκτικά σχεδιασμένο για να αποκλείει και να αποτρέπει τη σοβιετική επιρροή στα Βαλκάνια. Η δεύτερη Γιουγκοσλαβία, γεννήθηκε, μετά από μια μακρόχρονη μάχη αντίστασης έναντι, τόσο του γερμανικού,

⁴⁶ Βασίλης Φούσκας, *Ζώνες Πολέμου...*, ό.π., σελ.113-130

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Βλ. μεταξύ άλλων Ronald Steel, «Instead of NATO», *The New York Review of Books*, 15 Ιανουαρίου 1998, σς.19-21, στο Βασίλης Φούσκας, *Ζώνες Πολέμου: Η Αμερικανική Εξωτερική Πολιτική στα Βαλκάνια και στην ευρύτερη Μέση Ανατολή*, εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2003, σελ.110

⁴⁹ Tariq Ali, «Springtime for NATO», *New Left Review*, N. 234, London, March/April 1999, σελ.72

όσο και του εγχώριου φασισμού. Ο κομμουνιστής ηγέτης της Τίτο, σχεδίασε και δημιούργησε μια ομοσπονδία αποτελούμενη από τις υφιστάμενες εθνικότητες και μειονότητες, στη βάση ενός μοντέλου ισότητας, εξαιρώντας το Κοσσυφοπέδιο, το οποίο ποτέ δεν απέκτησε ισότιμη θέση και συμμετοχή στην ομοσπονδία. Ήταν ο ίδιος, που μανιωδώς υπερασπιζόταν την ανεξαρτησία της Γιουγκοσλαβίας, τόσο έναντι του Στάλιν, όσο και του NATO.»⁵⁰

Η μεταγενέστερη επέμβαση του NATO στη Γιουγκοσλαβία, αποτελεί ένα πολύπλοκο αντικείμενο ανάλυσης, διότι χρίζει πολλών ερμηνειών και σημείων αναφοράς. Για τον Slavoj Zizek⁵¹ στο άρθρο του που έχει τίτλο «Against a Double Blackmail», η πολυπλοκότητα της επέμβασης διακρίνεται ακόμη και «από την αιτιολογία που δόθηκε από την ίδια τη συμμαχία για την φύση της επέμβασης, που θέλει την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων πάντοτε σχεδόν να συνοδεύεται από μια αοριστία, δυσοίωνα σχετική με τα στρατηγικά συμφέροντα»⁵². Επί της αοριστίας όμως αυτής, η αλήθεια είναι πως οποιαδήποτε τοποθέτηση, αποτελεί θέση και εκδοχή και βασίζεται σε μια εξορθολογισμένη επεξήγηση και θεωρία, που εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια του εκάστοτε μελετητή.

Το άγραφο σύμφωνο της ειρηνικής συνύπαρξης -ο σεβασμός της πλήρους κυριαρχίας του κάθε κράτους με βασική αρχή την μη παρέμβαση σε εσωτερικά/κρατικά θέματα ακόμη και σε περιπτώσεις σοβαρής παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων- έχει διακοπεί, τονίζει ο S. Zizek. Σε αυτό προσθέτει, αυτό που έχει αναφερθεί παραπάνω και από άλλους θεωρητικούς, πως οι επιθέσεις γίνονται σε επιλεκτικούς στόχους, με απώτερο σκοπό την προστασία συγκεκριμένων συμφερόντων. «Η εκδοχή που θέλει το NATO να επιβάλλει και να επιβλέπει το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, είναι η μία εκ των δύο απόλυτα συνυφασμένων θέσεων, που μπορούν να ειπωθούν αναφορικά με την επέμβαση. Η συμπληρωματική εκδοχή της πρώτης, αφορά την τόσο εξιδανικευμένη νέα παγκόσμια ηθική πολιτική, στα πλαίσια της οποίας επιτρέπεται και δικαιολογείται η παραβίαση της κυριαρχίας ενός κράτους στο όνομα της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εντός αυτού.»⁵³ Στη βάση λοιπόν αυτής της νέας τάξης πραγμάτων, της

⁵⁰ Ibid, σελ.71

⁵¹ Slavoj Zizek, «Against a Double Blackmail», New Left Review, N. 234, London, March/April 1999

⁵² Ibid, σελ.77

⁵³ Ibid, σελ.79

ηθικής πολιτικής και του επαναπροσδιορισμένου εθνικού συμφέροντος, επί των οποίων οι ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ θέλουν να ενεργούν, η ερώτηση που προκύπτει και εμπίπτει στην παραπάνω προαναφερθείσα κατηγορία περί πολιτικής δύο μέτρων και δύο σταθμών είναι, γιατί επελέγησαν οι Αλβανοί στη Σερβία, και όχι οι Παλαιστίνιοι στο Ισραήλ, ή οι Κούρδοι στην Τουρκία;

Ο Žižek προχωρώντας στην ανάλυση του εύλογα καταλήγει στο εξής ερώτημα: «Τι συμβαίνει λοιπόν όταν φαινόμενα όπως το καθεστώς Milošević, δεν είναι αντίθετα στη νέα τάξη πραγμάτων, αλλά πολύ περισσότερο συμπτώματά της, ή αλλιώς το σημείο εκείνο που φανερώνει την καλά κρυμμένη αλήθεια αυτής;» Στην προσπάθειά του να απαντήσει στο ερώτημά του αυτό, υποστηρίζει, πως «όταν η Δύση πολεμούσε τον Milošević, δεν πολεμούσε τον εχθρό της (το τελευταίο φρούριο ενάντια στη φιλελεύθερη-δημοκρατική νέα τάξη πραγμάτων), αλλά μάλλον το ίδιο της το δημιούργημα, αποτέλεσμα όλων των συμβιβασμών και ασυνειπνών της ίδιας της πολιτικής της».⁵⁴

Κατά τον Peter Gowan⁵⁵ οι επιχειρήσεις του ΝΑΤΟ στη Γιουγκοσλαβία, από τα τέλη της δεκαετίας του '80 ακόμη, δεν υπήρξαν καθοδηγούμενες από το διεθνές δίκαιο, αλλά από τα εθνικά πολιτικά συμφέροντα και τους εθνικούς πολιτικούς στόχους των δυνάμεων της συμμαχίας. Χαρακτηριστικά γράφει, «η Γιουγκοσλαβία μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ήταν από πολλές πλευρές ένα μοντέλο πολυεθνικού κράτους, παρά την αδυναμία που εμφάνιζε η περίπτωση και αντιμετώπιση του Κοσσυφοπεδίου. [...] Το νέο κράτος διεκδικούσε οικονομική αναδιανομή και ανάπτυξη των συνταγματικά αναγνωρισμένων ομοσπονδιών. [...] Ο σημαντικότερος όμως παράγοντας, στον οποίο οφειλόταν η σταθερότητα του μεταπολεμικού κράτους, ήταν η δέσμευση τόσο των ΗΠΑ όσο και της Σοβιετικής Ένωσης, για διατήρηση της ακεραιότητας και ουδετερότητας της Γιουγκοσλαβίας, ως κράτος σύνορο [ανάχωμα] της αντιπαράθεσης των δύο υπερδυνάμεων στην Ευρώπη.»⁵⁶

Η διάλυση, γράφει, αυτού του κράτους υπήρξε αποτέλεσμα τόσο εσωτερικών, όσο και εξωτερικών παραγόντων. Στο παρόν κεφάλαιο όμως, θα εστιάσουμε στα στοιχεία που παραθέτει για τους εξωτερικούς παράγοντες, υποστηρίζοντας πως «η

⁵⁴ Ibid, σς.79-80

⁵⁵ Βλ. Εκτεταμένη ανάλυση το Peter Gowan, «The NATO Powers and the Balkan Tragedy», New Left Review, N. 234, London, March/April 1999, σς.83-105

⁵⁶ Ibid, σελ.84

οικονομική κρίση που έπληξε την Γιουγκοσλαβία εκείνη την περίοδο αποτέλεσε τη βασική αιτία κατάρρευσής της. Αυτή, κατ' επέκταση χρησιμοποιήθηκε τόσο από κοινωνικές ομάδες εντός των συνόρων της χώρας, όσο και από τη Δύση για να υποτιμήσει τον πυρήνα της οικονομίας του κράτους και να ωθήσει την γιουγκοσλαβική κυβέρνηση να αποδεχθεί και να υιοθετήσει τις αρχές της ελεύθερης αγοράς. Η οικονομική κρίση που έλαβε χώρα, αποτέλεσε συνέπεια πολλών καταστροφικών λαθών των γιουγκοσλαβικών κυβερνήσεων της δεκαετίας του '70. Η χώρα είχε δανειστεί υπέρογκα ποσά δυτικών κεφαλαίων στην προσπάθεια χρηματοδότησης της οικονομικής της ανάπτυξης μέσω εξαγωγών. Με τις δυτικές οικονομίες όμως, να εισέρχονται σε περίοδο ύφεσης, οι εξαγωγές αυτές εμποδίστηκαν και διακόπηκαν, και το κράτος βυθίστηκε στα χρέη»⁵⁷. Γι' αυτό και ο τίτλος του υποκεφαλαίου του Gowan στο οποίο αναφέρονται τα παραπάνω, ονομάζεται «Από το Χρέος στην Κρίση».

Για την αντιμετώπιση αυτής της οικονομικής κρίσης, η γιουγκοσλαβική κυβέρνηση δέχτηκε ένα σχέδιο του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ), το οποίο μέσω μιας σειράς κοινωνικών και οικονομικών αλλαγών και ανακατατάξεων προς τον νεοφιλελευθερισμό, ώθησε τη χώρα έμμεσα και άμεσα να μπει στη διαδικασία πλεύσης προς την επιθυμητή για τις ΗΠΑ οικονομική μετάβασής της στην φιλελεύθερη αγορά της Δύσης. Όπως κατέδειξε η Susan Woodward⁵⁸ «η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, ήταν πρωτίτως αποτέλεσμα [...] της αθέλητης συνέπειας της επέμβασης του ΔΝΤ, το οποίο επέβαλε δημοσιονομική πειθαρχία και θεσμική συγκέντρωση: ένα αναγκαίο μεταρρυθμιστικό πακέτο, το οποίο παρά ταύτα συνάντησε σκληρή αντίσταση από σημαντικές συστατικές γιουγκοσλαβικές δημοκρατίες, όπως η Σλοβενία και η Κροατία, μία χορδαία την οποία πλαισιώναν και οι Αλβανοί του Κοσσυφοπεδίου. Αυτή η επιβολή του ΔΝΤ υπαινισσόταν τον τερματισμό της σχεδόν συνομοσπονδιακής δομής της Γιουγκοσλαβίας και συνεπαγόταν ότι οι πλουσιότερες από τις δημοκρατίες, δηλαδή η Σλοβενία και η Κροατία, θα έπρεπε να επωμισθούν το οικονομικό βάρος των υπό νεοφιλελεύθερης καθοδήγησης μεταρρυθμίσεων [...]. Το γιουγκοσλαβικό κράτος ήταν μια κλασική περίπτωση δομημένης ανισότητας μεταξύ περιφερειών, όπου οι εθνοτικές εντάσεις

⁵⁷ Ibid. σελ.85

⁵⁸ Βλ. αναλυτικά την ανάλυση της για τη γιουγκοσλαβική κρίση το Susan Woodward, *The Balkan Tragedy*, Brookings Institution Washington, DC, 1995

οξύνθηκαν μέσω ενός φιλελεύθερου εκσυγχρονιστικού πακέτου οικονομικών μεταρρυθμίσεων που επιβλήθηκε εξώθεν.»⁵⁹

H S. Woodward συνόψισε εύστοχα τη διάλυση της χώρας ως εξής: «Η [γιουγκοσλαβική] σύγκρουση δεν είναι αποτέλεσμα ιστορικών εχθροτήτων και δεν αποτελεί επιστροφή στο προ- κομμουνιστικό παρελθόν· είναι αποτέλεσμα της πολιτικής διαδικασίας με την οποία μία σοσιαλιστική κοινωνία, εισέρχεται στην οικονομία αγοράς και στη δημοκρατία. Ένα κρίσιμο στοιχείο αυτής της αποτυχίας ήταν η οικονομική παρακμή, η οποία σε μεγάλο βαθμό προκλήθηκε από ένα πρόγραμμα που αποσκοπούσε στην επίλυση μιας κρίσης δημόσιου χρέους [...]. Οι φυσιολογικές πολιτικές συγκρούσεις σχετικά με οικονομικούς πόρους ανάμεσα σε κεντρικές και περιφερειακές κυβερνήσεις, και σχετικά με τις οικονομικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις του πακέτου αποπληρωμής του χρέους, εξελίχθηκαν σε συνταγματικές συγκρούσεις και τελικά σε κρίση του ίδιου του κράτους μεταξύ πολιτικών που ήταν απρόθυμοι να συμβιβαστούν...»⁶⁰

Η Δύση επομένως, σχολιάζοντας το απόσπασμα της Woodward, γράφει ο Β. Φούσκας «είχε εκτιμήσει λανθασμένα τις συνέπειες επέμβασης του ΔΝΤ στη Γιουγκοσλαβία»⁶¹, στην προσπάθειά της να επιβάλει τις αρχές της ελεύθερης αγοράς στα κράτη της μετάβασης. Στο μεταξύ προσθέτει ο Gowan, «οι Αλβανοί Κοσσοβάροι, όλο και πιο έντονα ζητούσαν και απαιτούσαν την επιστροφή στην κατάσταση αυτονομίας του 1974, αλλά δεν ήταν οι μόνοι. Στη Σλοβενία, η κομμουνιστική ηγεσία αντιστεκόταν στο Milosevic επιδιώκοντας για την ίδια νομικές μεταρρυθμίσεις για περισσότερη αυτονομία, με απώτερο στόχο την πλήρη αποκοπή της από το γιουγκοσλαβικό κράτος και την ενδεχόμενη μελλοντική της ένταξη στην Ευρώπη, κάτι που έδειξε να ακολουθεί δευλά αλλά επίμονα και η Κροατία.»⁶²

Το 1989, γράφει ο Gowan, ενώ η Σοβιετική Ένωση κατέρρεε «οι ΗΠΑ ως αντίδραση [σε αυτό] ανακατέστησε τη δέσμευση της προγενέστερης τους συμφωνίας περί διατήρησης της ακεραιότητας του γιουγκοσλαβικού κράτους και η αλλαγή πολιτικής πλευσης των ΗΠΑ αυτή σηματοδότησε και την αλλαγή για άλλες δυτικές

⁵⁹ Βασίλης Φούσκας, *Ζώνες Πολέμου...*, ό.π., σελ.127-128

⁶⁰ Susan Woodward, *The Balkan Tragedy*, Brookings Institution Washington, DC, 1995, σς. 15, 380, στο Βασίλης Φούσκας, *Ζώνες Πολέμου...*, ό.π., σελ.128-129

⁶¹ Ibid, σελ.129

⁶² Peter Gowan, «The NATO Powers and the Balkan Tragedy»..., ό.π., σς.85-86

κυβερνήσεις. Καμία σχεδόν από αυτές δεν είχε κάποιο συγκεκριμένο όφελος από την διατήρηση ενότητας του γιουγκοσλαβικού κράτους, παρά μόνο επιθυμούσαν και αποσκοπούσαν στα πλεονεκτήματα που θα προέκυπταν από την στροφή μετάβασης της περιοχής στον καπιταλισμό καθώς και το άνοιγμά της στην ελεύθερη αγορά. [...] Οι πληθυσμοί της περιοχής ήταν διατεθειμένοι να αντιμετωπίσουν και να αποδεχθούν απώλειες στα κοινωνικά τους δικαιώματα, καθώς και στην οικονομική τους ασφάλεια, γιατί έβλεπαν την προοπτική της μελλοντικής «εισόδου τους στην Ευρώπη»- μία φράση που είχε την έννοια και σημασία της συμμετοχής τους στο Συμβούλιο της Ευρώπης (των πλουσίων). Το πακέτο των πολιτικών και συνταγματικών μεταρρυθμίσεων που απαιτούνταν λειτούργησε αρχικά σε κάποιες από τις περιοχές της κεντρικό- ανατολικής Ευρώπης, ενώνοντας και δίνοντας το κίνητρο στο σώμα των ψηφοφόρων που ψήφιζαν τις κυβερνήσεις, να απαιτήσουν από αυτές να αποδεχθούν την προτεινόμενη οδό του *shock therapy*⁶³»⁶⁴.

«Ο δρόμος όμως αυτός προς τον καπιταλισμό [τη φιλευθεροποίηση της αγοράς], προκάλεσε σε δύο κράτη διαιρέσεις και πολιτική διάσπαση στο εσωτερικό τους, το ένα εκ των οποίων ήταν η Γιουγκοσλαβία και το άλλο η Τσεχοσλοβακία. Στην περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας, η στρατηγική που ακολουθήθηκε υπήρξε καταστροφική. Ήταν ο συνδυασμός από τη μία του ζήλου που επέδειξαν οι φορείς χάραξης της ακολουθούμενης πολιτικής και από την άλλη η έκδηλη επιθυμία κάποιων ευρωπαϊκών κυβερνήσεων που πλέον επιδίωκαν την διάλυση της Γιουγκοσλαβίας. Αυτή η συνδυασμένη πίεση λοιπόν, μαζί με τη γενικευμένη στροφή προς τον νεοφιλελεύθερο καπιταλισμό στη Δύση, επιτάχυνε τη διάλυση της χώρας κατά το έτος 1990. Από τη μία λοιπόν, ήταν ένας αριθμός ευρωπαϊκών κυβερνήσεων που επιθυμούσε διακάως την ανεξαρτησία της Σλοβενίας και της Κροατίας. Από την άλλη ήταν οι ΗΠΑ, δριμείς στο να διασφαλίσουν πως η Γιουγκοσλαβία θα αποπλήρωνε τα χρέη της στις δυτικές τράπεζες, παγκοσμιοποιώντας την πολιτική της οικονομίας της, στα πλαίσια εκείνα που θα μπορούσαν να εγγυηθούν ένα καθεστώς

⁶³ Με την έννοια *shock therapy*- θεραπεία σοκ, νοείται η αυτόματη και όσο το δυνατόν πιο σύντομη σε χρόνος μετάβαση, από το σοσιαλιστικό σχηματισμό στην οικονομία της αγοράς. Εφεξής, θα αναφέρεται με τον αγγλικό της όρο.

⁶⁴ Peter Gowan, «The NATO Powers and the Balkan Tragedy»..., ό. π., σελ.86

στη χώρα, το οποίο θα άφηνε τα απαραίτητα και επιθυμητά ανοίγματα στις δυτικές πολυεθνικές.»⁶⁵

«Οι χώρες που με ενθουσιασμό είδαν τη διάσπαση της Γιουγκοσλαβίας, με την ανεξαρτητοποίηση της Σλοβενίας και της Κροατίας, αποτελούνται από τη Γερμανία, την Αυστρία, την Ουγγαρία, το Βατικανό και με περισσότερες επιφυλάξεις την Ιταλία. Από τα μέσα της δεκαετίας του '80, το Βατικανό και η Αυστρία, είχαν ήδη ξεκινήσει μια ενεργή εκστρατεία στην κεντρική ανατολική και ανατολική Ευρώπη, για την ενίσχυση της επιρροής τους σε αυτές, καθώς το Βατικανό γύρω στο 1989-90, ανοιχτά πλέον, τασσόταν υπέρ της ανεξαρτησίας των δύο αυτών κρατών. Την ίδια περίπου περίοδο, το 1990, και η αυστριακή κυβέρνηση δήλωνε επίσημα τη συμφωνία της επί του θέματος με το Βατικανό.»⁶⁶

Ο πραγματικός στόχος, τόσο της Αυστρίας όσο και μετέπειτα της Ουγγαρίας, επισημαίνει ο ίδιος συγγραφέας «για την επικείμενη ανεξαρτητοποίηση των δύο αυτών κρατών, είχε σαφώς να κάνει με την επιθυμία διεύρυνσης της περιφερειακής τους επιρροής. Μάλιστα, χαρακτηριστικής σημασίας για την υποστήριξη της ανεξαρτησίας που υπέδειξαν οι Ούγγροι στην Κροατία έναντι της Σερβίας το 1991, αναφορικά με τα νόμιμα σύνορα των δύο αυτών κρατών, αποτελεί η μνεία της κυβέρνησης Antall στην Συμφωνία του Τριανόν του 1920, στην οποία είχαν παραχωρηθεί κάποιες περιοχές της Ουγγαρίας, όπως η Βοϊβοντίνια στην Γιουγκοσλαβία. Η κυβέρνηση θεωρούσε και υποστήριζε πως «από τη στιγμή που το κράτος [της Γιουγκοσλαβίας] έπαινε να υφίσταται ως είχε, [η περιοχή Βοϊβοντίνια] θα έπρεπε να επιστραφεί στην Ουγγαρία»⁶⁷. Οι στρατηγικές προσπάθειες αυτές, τόσο της Αυστρίας όσο και της Ουγγαρίας να διασπάσουν την Γιουγκοσλαβία, επισκιάστηκαν, από την κίνηση ματ της γερμανικής κυβέρνησης που έσπευσε το 1991 να αναγνωρίσει την ανεξαρτητοποίηση της Σλοβενία και της Κροατία. Το γεγονός δεν αποτέλεσε σαφώς έκπληξη, γιατί είχε τις ρίζες του στο ότι πολύ πριν την

⁶⁵ Ibid, σς.86-87

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Susan Woodward, *The Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution after the Cold War*, Washington DC, 1995, σελ 219, όπως αναφέρεται στο Peter Gowan, «The NATO Powers and the Balkan Tragedy»..., ό.π.

διάσπαση και οι δυο χώρες δεχόντουσαν την υποστήριξη της Βόννης στις προσπάθειές τους να οδηγηθούν σε αυτό το αποτέλεσμα.»⁶⁸

Στον αντίποδα των ευρωπαϊκών χωρών που υποστήριζαν τη διάλυση, υπήρχαν κι εκείνες που είτε απείχαν από το γεγονός, είτε προσπαθούσαν να διατηρήσουν τις ισορροπίες. Για την δεύτερη κατηγορία των χωρών, ο Gowan γράφει: «Αν και η Βρετανία, η Γαλλία και οι ΗΠΑ προάσπιζαν την ενότητα της Γιουγκοσλαβίας, για τις ΗΠΑ η «ενότητα» είχε μια πολύ διαφορετική έννοια, και σίγουρα δεν ήταν ο μόνος στόχος. Η στρατηγική τους διαμορφωνόταν με βασικό κριτήριο την ασφαλή επιβολή του *shock therapy* μέσω του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου»⁶⁹. Το πακέτο του ΔΝΤ προτάθηκε το 1990, τη στιγμή που οι κρίσιμες βουλευτικές εκλογές λάμβαναν χώρα στις διάφορες ομοσπονδίες και όπως διευκρινίζει ο Β. Φούσκας «επέβαλε μία ανάπτυξη που καθοδηγείται από την αγορά και το χρηματιστηριακό κεφάλαιο σε συνδυασμό με μία *ad hoc* φιλελευθεροποίηση του τραπεζικού και του βιομηχανικού τομέα»⁷⁰, που θα διαχειρίζονταν εξωγενείς δυνάμεις. Και συνεχίζει ο Gowan γράφοντας πως «ενώ οι ευθύνες για το ότι [η Γιουγκοσλαβία] υπέκυψε στις δυτικές πιέσεις βαραινούν τον Ante Marković⁷¹, οι πρακτικές συνέπειες της αποδοχής και εφαρμογής του πακέτου, ήταν η απαλοιφή του μεγαλύτερου μέρους της πραγματικής ουσίας ύπαρξης της κυβέρνησής του. Μέχρι το 1991, η κυβέρνηση αδυνατούσε να πληρώσει τους ίδιους της τους στρατιώτες, αποδυναμώνοντας κατά συνέπεια έτσι τους εγγυητές του παλαιού κράτους»⁷².

Κατά την άποψη του Gowan, το γεγονός αυτό αποτέλεσε κρίσιμη καμπή στην ήδη υπάρχουσα τραγική κατάσταση της χώρας. Όπως αναφέρει, «μέχρι την άνοιξη του 1990, ο Marković είχε γίνει ο πιο αγαπητός και φημισμένος πολιτικός σε όλες τις ομοσπονδίες της χώρας»⁷³, και όπως προσθέτει και η Susan Woodward, «σε κάθε ομοσπονδία, ξεκινώντας με την Σλοβενία και την Κροατία, την άνοιξη, οι κυβερνήσεις αδιαφορούσαν και αγνοούσαν τους νομισματικούς περιορισμούς του προγράμματος σταθεροποίησης του Marković, προκειμένου να κερδίσουν

⁶⁸ Ibid,σελ.87-88

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Βασίλης Φούσκας, *Ζώνες Πολέμου...*, ό.π., σελ.148

⁷¹ Ο Ante Marković ήταν ο τελευταίος πρωθυπουργός της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας.

⁷² Peter Gowan, «The NATO Powers and the Balkan Tragedy», ..., ό. π.

⁷³ Ibid.

πήφους...»⁷⁴. Μετά την επιτυχής έκβαση των εκλογών, όπως γράφει ο Gowan, «η χώρα ήταν προ των πυλών της διάλυσής της, κάτι το οποίο όμως, ίσως και να μπορούσε να είχε αποφευχθεί, εάν η πολιτική της Δύσης στην περιοχή είχε υπάρξει πιο κοντά σε ένα σχέδιο Μάρσαλ, βάσει του οποίου οι ομοσπονδιακές αρχές θα μπορούσαν να είχαν χρησιμοποιηθεί για την επανοικοδόμηση της χώρας»⁷⁵.

Όπως όμως αναφέρεται παρακάτω στο άρθρο του ίδιου, «βασική προτεραιότητα της αμερικανικής κυβέρνησης συνέχισε να είναι το shock therapy πρόγραμμα, [...] ενώ οι μόνες χώρες της Ευρώπης που είχαν στρατηγικά συμφέροντα στην περιοχή, επιθυμούσαν τη διάλυση [...]. Παρότι λοιπόν, οι δυτικές δυνάμεις θα μπορούσαν να έχουν παίξει έναν καταλυτικό ρόλο στη διατήρηση της κρατικής ακεραιότητας της Γιουγκοσλαβίας, φάνηκε να υποδαυλίζουν και να συντελούν τόσο πολιτικά, όσο και υλικά στο να οδηγηθεί στη διάλυσή της.»⁷⁶

Το 1990- 91, η Γιουγκοσλαβία όδευε προς διάλυση ασχέτως με το αν το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της δεν το επιθυμούσε, ούτε συμφωνούσε με αυτήν την έκβαση. Αναφορικά με το τι σήμαινε η διάλυση για τη διεθνή έννομη τάξη, ο Gowan σχολιάζει πως «η διάλυση παραβίασε μια βασική αρχή του μεταψυχροπολεμικού κρατικού συστήματος, εκείνη της πλήρους διατήρησης των εσωτερικών συνόρων της Ευρώπης [...]. Η μεσολάβηση μεταξύ δυνάμεων μέσα σε ένα κράτος, πέραν της υπονόμησης της κρατικής ενότητας, υπονοεί και ένα είδος αποκήρυξης της αρχής της κρατικής κυριαρχίας»⁷⁷.

Όπως επισημαίνουν και ο Δ. Κώνστας και ο Κ. Αρβανιτόπουλος, «ο εμφύλιος πόλεμος θεωρείται εσωτερική υπόθεση ενός κράτους, και [...] η αρχή της μη επέμβασης στα εσωτερικά ενός κράτους είναι μάλιστα ευκρινώς διατυπωμένη στο Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.»⁷⁸ Στην περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας, ενώ το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών ενέκρινε τη χρήση βίας αν αυτό χρειαζόταν για την προστασία της ανθρωπιστικής αποστολής, ο Δ. Κώνστας και ο Κ. Αρβανιτόπουλος τονίζουν πως σε πολλές περιπτώσεις «το φαινόμενο της διεθνούς επέμβασης παρατηρείται, είτε για ανθρωπιστικούς λόγους όταν παραβιάζονται

⁷⁴ Susan Woodward, *The Balkan Tragedy...*, ό.π., σελ.219

⁷⁵ Peter Gowan, ό. π.

⁷⁶ Ibid, σς.88-89

⁷⁷ Ibid, σελ.90

⁷⁸ Δημήτρης Κώνστας & Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, *Διεθνείς Σχέσεις, Συνέχεια και Μεταβολή, ...*, ό.π., σελ.230

ανθρώπινα δικαιώματα, είτε για στρατηγικούς λόγους όταν παραβιάζονται τα συμφέροντα μιας μεγάλης δύναμης, ή απειλείται η διεθνής ειρήνη.»⁷⁹

Η τόσο παρατεταμένη λουπόν και έντονη αιματοχυσία της διάλυσης μπορούσε να είχε μετριαστεί, κατά την άποψη του Gowan. Βασική όμως προϋπόθεση γι' αυτό ήταν «η πραγματική διασφάλιση των δικαιωμάτων όλων των βασικών ομάδων και εθνών που διέμεναν και αποτελούσαν το γιουγκοσλαβικό κράτος εντός των συνόρων του»⁸⁰. Επιστέγασμα σε αυτή την πρόδηλη αδιαφορία των εξωτερικών δυνάμεων για τα δικαιώματα των πληθυσμών της χώρας, αποτέλεσε η απάντηση που δώσανε το 1991 οι χώρες της Δύσης υπό την ηγεσία της Γερμανίας για το ζήτημα που είχε προκύψει, αναφορικά με την μεταχείριση και αντιμετώπιση του σερβικού πληθυσμού στην Κροατία. Η Γερμανοί σε επίσημη δήλωσή τους, σημειώνει ο Gowan, «υποστηρίζουν το δικαίωμα της Κροατίας για ανεξαρτησία, στη βάση της αρχής της αυτοδιάθεσης των λαών, όπως άλλωστε προέκυπτε από την ανακήρυξή της ως Δημοκρατία της Κροατίας στην επίσημη Γιουγκοσλαβία μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο»⁸¹.

Το πρόβλημα εντοπίζεται στο ότι η γερμανική κυβέρνηση προέβη στο να αναγνωρίσει την Κροατία προτού εκείνη αναγνωρίσει τα νόμιμα δικαιώματα του σερβικού πληθυσμού της περιοχής. «Η κίνηση αυτή των Γερμανών εμπεριείχε μια διπλή προδοσία έναντι των Σέρβων της Κροατίας. Από τη μία ήταν η προδοσία των γιουγκοσλαβικών αρχών και των σχετικών δικαιωμάτων τους κατοχυρωμένων από το σύνταγμα που τους καθιστούσε αναγνωρισμένη εθνότητα και από την άλλη, ήταν μια παράλληλη προδοσία των αρχών της Διάσκεψης για Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη (ΔΑΣΕ), σχετικά με τα μειονοτικά δικαιώματά τους, που πρώτα έπρεπε να κατοχυρωθούν και μετά να ακολουθήσει η αναγνώριση του νέου κράτους. Το γεγονός αυτό οδήγησε τους Σέρβους Κροάτες να εμπλακούν σε πόλεμο υπό την καθοδήγηση του σερβικού εθνικισμού. Οι Αμερικάνοι με μία υπερβολή, ονομάσανε τον πόλεμο, «ο πόλεμος του Genscher»⁸², [...] γιατί είχε ξεκαθαρίσει στους Σέρβους Κροάτες πως δεν είχαν κανέναν να τους υποστηρίξει και να τους βοηθήσει στη διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους, εκτός από τις δικές τους δυνάμεις και εκείνες της

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Peter Gowan, «The NATO Powers and the Balkan Tragedy», ..., ό. π.

⁸¹ Peter Gowan, «The NATO Powers and the Balkan Tragedy»..., ό.π., σελ.91

⁸² Ο τότε υπουργός εξωτερικών της Γερμανίας.

Σερβίας.»⁸³ Οι λόγοι για τους οποίους η Γερμανία επέλεξε τη συγκεκριμένη αυτή θέση και στάση παραμένουν αδιευκρίνιστοι, παραθέτει ο συγγραφέας του άρθρου. Δεν παραλείπει όμως να τονίσει πως «ιδιαίτερο ενδιαφέρον φαίνεται να έχει, το γιατί οι λουτζές δυνάμεις του Συμβουλίου της Ευρώπης αποδέχτηκαν αυτή την πολιτική γραμμή της Γερμανίας.»⁸⁴

Η κλιμάκωση των διαπραγματεύσεων έφτασε μετά από σκληρά διπλωματικά παζάρια μεταξύ των κρατών μελών, που διαδραματίστηκαν μεταξύ των ισχυρότερων. Εκείνων που είχαν και τις δυνατότητες και τις προσφορές και τις απαιτήσεις. «Έλαβε χώρα σε μια ολονύκτια συνάντηση στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας, στις Βρυξέλλες, στις 15-16 Δεκεμβρίου του 1991. Σε αυτή τη συνάντηση ο Καγκελάριος Kohl, κατάφερε τους Βρετανούς να τον υποστηρίξουν προσφέροντας στον John Major δύο μεγάλες παραχωρήσεις κατά την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ: Οι Βρετανοί θα εξαιρούνταν από τη μια από την Νομισματική Ένωση και από την άλλα από τον Κοινωνικό Χάρτη. Ο Kohl, μαζί με αυτά υποσχέθηκε επίσης πως δεν θα αναγνώριζε την Κροατία και την Σλοβενία έως ότου οι χώρες αυτές αναγνωρίσουν τα δικαιώματα των μειονοτήτων(ξεκινώντας με εκείνα των Σέρβων) εντός των περιοχών- υποψηφίων ανεξάρτητων χωρών. Όμως, έχοντας κάνει μια τόσο μεγάλη παραχώρηση, ανακάλεσε αναγνωρίζοντας μονομερώς τις δύο αυτές χώρες λίγες μέρες μετά, στις 23 Δεκεμβρίου.»⁸⁵

Οι λόγοι για τους οποίους οι δυνάμεις της Δύσης αποδέχτηκαν τη μονομερή αυτή πράξη της Γερμανίας γράφει ο ίδιος ήταν «πρώτον διότι οι ΗΠΑ δεν δεχόντουσαν αυτήν την πολιτική πρωτοβουλία των Γερμανών, γιατί θα επέτρεπε στην κρίση να εξελιχθεί, και δεύτερον γιατί οι χώρες του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου δεν είχαν συμφέροντα στην περιοχή, εκείνη την περίοδο, σημαντικότερα από αυτά της Συνθήκης του Μάαστριχτ [...] Μέσα στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα (ΕΚ) μόνο ένα σώμα, η επιτροπή Badinter, έσπευσε να προειδοποιήσει ότι η συνταγματική διάσπαση της γιουγκοσλαβικής ομοσπονδίας θα οδηγούσε σε μια τρομερή δια- κοινοτική σύγκρουση. Η επιτροπή εξετάζοντας την γιουγκοσλαβική νομολογία, επεσήμανε πως η ανεξαρτησία της Βοσνίας έπρεπε να αναγνωριστεί, μόνο αφότου και οι τρεις μερίδες του πληθυσμού της, Σέρβοι, Μουσουλμάνοι, και Κροάτες συμφωνούσαν

⁸³ Ibid. σελ.91-92

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Βλ. αναλυτικά, Susan Woodward, ..., ό.π., σελ.184

στην αναγνώριση. Η πρόταση της επιτροπής [μαζί με την σύμφωνη γνώμη το 1992 των Γερμανών για μη ανεξαρτησία της Βοσνίας], προκάλεσε για πρώτη φορά τη σθεναρή επέμβαση των ΗΠΑ,»⁸⁶ γιατί ως τότε ο πρόεδρος Bush αρνούσαν «να επέμβει στη Γιουγκοσλαβική κρίση, καθώς δεν ήταν διατεθειμένος να εμπλέξει τον αμερικανικό στρατό σε καταστάσεις ανταρτοπολέμων, όπου θα διακυβευόνταν σημαντικά αμερικανικά συμφέροντα»⁸⁷.

Καθόλη τη διάρκεια του '91 λοιπόν όπως τονίσαμε και παραπάνω, «η επίσημη πολιτική των ΗΠΑ υποστήριζε την Γιουγκοσλαβική ενότητα»⁸⁸, τονίζει ο Gowan. Όπως υποστηρίζει ο Χ. Παπασωτηρίου ακόμη και «ο Clinton αμφιταλαντεύθηκε κατά τα πρώτα δύο χρόνια της προεδρίας του όσον αφορά τη Βοσνία, καθώς ζύγισε από τη μία πλευρά την πίεση της αμερικανικής κοινής γνώμης και ιδίως των κεντροαριστερών φιλελεύθερων υπέρ της επέμβασης και από την άλλη πλευρά τον κίνδυνο εμπλοκής σε μια μακροχρόνια περιπέτεια με μεγάλες και πολυάριθμες αμερικανικές απώλειες»⁸⁹.

Ο Gowan θεωρεί πως οι ΗΠΑ «στην πραγματικότητα απείχαν ενεργά από την κρίση, παρακολουθώντας και αναλύοντας τις κινήσεις στρατηγικής που ακολουθούσαν οι ευρωπαϊκές δυνάμεις επί του ζητήματος, διότι είχε αρχίσει να διαφαίνεται η αλλαγή πολιτικής και προοπτικής της Ευρώπης μετά τη σοβιετική κατάρρευση, προς μια Ένωση περισσότερο ανεξάρτητη από τον παράγοντα «Αμερική». Τόσο η σύμπλευση Γερμανίας και Γαλλίας στα πλαίσια οικοδόμησης μιας Κοινής Ευρωπαϊκής Πολιτικής Άμυνας και Ασφάλειας, όσο και η επιρροή που προσδοκούσε, αλλά και ήταν σε θέση να αποκτήσει η Γερμανία στην ευρύτερη περιοχή, ήταν τα γεγονότα εκείνα που εξώθησαν τις ΗΠΑ να αναλάβουν την πολιτική αρχηγία στην κρίση. Μια κρίση, η οποία αντιμετώπιστηκε από τις ΗΠΑ ως σημαντικό πρόβλημα με κοινή βάση και γνώριμα χαρακτηριστικά εκείνων της πορείας που ακολούθησε η διάλυση της ΕΣΣΔ.»⁹⁰

Κατά τα λεγόμενα του ίδιου συγγραφέα, «όπως η Γερμανία διακήρυττε οικουμενικές αξίες και σκοπούς, όχι όμως στην υπηρεσία των Γιουγκοσλάβων αλλά

⁸⁶ Peter Gowan, «The NATO Powers and the Balkan Tragedy»..., ό.π., σελ.92-93

⁸⁷ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό...*, ό.π., σελ.396

⁸⁸ Peter Gowan, ..., ό.π.

⁸⁹ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, ..., ό.π.

⁹⁰ Peter Gowan, «The NATO Powers and the Balkan Tragedy»..., ό.π., σς.93-94

των δικών της συμφερόντων και επιδιώξεων πολιτικής επιρροής, έτσι και οι ΗΠΑ δεν εισέρχονταν στον πόλεμο με σκοπό να καθυστερήσουν και να εξομαλύνουν την κατάσταση στην περιοχή, προσφέροντας ασφάλεια στους τρομοκρατημένους πολίτες της χώρας. Τουναντίον. Οι ΗΠΑ εισχωρούσαν στη διαμάχη, με πρόφαση να απομακρύνουν την Γερμανία και την Ευρωπαϊκή Ένωση από την περιοχή, μα αντ' αυτού ως απειδείχθη, κατάφεραν να βάλουν τις βάσεις για ένα νέο και πολύ περισσότερο θηριώδη πόλεμο»⁹¹.

Στην προσπάθεια τους λοιπόν οι ΗΠΑ να αναλάβουν πρωταγωνιστικό ρόλο στα τεκταινόμενα της περιοχής, η επιλογή να χρησιμοποιήσουν και να χρησιμοποιήσουν το «χαρτί» περί της ανεξαρτησίας της Βοσνίας υπήρξε αφορμή να οδηγηθεί η χώρα σε πόλεμο. Κατά τον Gowan «το συγκεκριμένο χαρτί δεν επιλέχθηκε τυχαία, ούτε χρονικά ούτε πολιτικά. Γερμανία και Ευρωπαϊκή Ένωση αντιτίθεντο στην ανεξαρτησία της Βοσνίας, γιατί επιδίωκαν να μη διαλυθεί περαιτέρω η χώρα. Χρονικά, έλαβε χώρα τον Ιανουάριο του 1992, λίγο αφού το Συμβούλιο της Ευρώπης ακολούθησε την Γερμανία στην αναγνώριση της Κροατίας και της Σλοβενίας.»⁹² Τον Ιανουάριο του 1991 ο πρόεδρος της *Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας*, Kiro Gligorov, κηρύσσει την πλήρη ανεξαρτησία της χώρας μετά από τα συντριπτικά αποτελέσματα του δημοψηφίσματος και τη μετονομασία της σε (με το αμφισβητούμενο συνταγματικό όνομα) *Δημοκρατία της Μακεδονίας*. Το Βελιγράδι συνεργάστηκε και απέσυρε όλες τις ομοσπονδιακές Γιουγκοσλάβικες δυνάμεις από την χώρα, και η απόσχιση ήταν ειρηνική και αναίμακτη.

Επιστρέφοντας λοιπόν στην κίνηση αυτή των ΗΠΑ να παίξουν το χαρτί της Βοσνίας τη συγκεκριμένη περίοδο έναντι μιας ολοένα αναδυόμενης και κλιμακούμενης γερμανικής επιρροής, οδήγησε σε έναν αυτονόητο επαναπροσδιορισμό του προβλήματος και από τις δύο εμπλεκόμενες εξωτερικές πλευρές. Επί τούτου σημειώνει ο Gowan πως «για την πλευρά της Γερμανίας η ΕΕ οφείλει να υπερασπιστεί την ανεξαρτησία της Κροατίας έναντι της επιθετικότητας του Σέρβο-γιουγκοσλαβικού στοιχείου, ενώ για τις ΗΠΑ υψίστης σημασία θέμα ήταν

⁹¹ Ibid.

⁹² Ibid.

πλέον, η υπεράσπιση της ανεξαρτησίας της Βοσνίας, τόσο έναντι του Σέρβο-γιουγκοσλαβικού, όσο και του κροατικού στοιχείου.»⁹³

Ο πυρήνας της θεωρίας του επιχειρήματος των ΗΠΑ όμως για την ανεξαρτητοποίηση της Βοσνίας, ήταν η αρχή της αυτοδιάθεσης του βοσνιακού έθνους. Η επίκληση όμως και η τόσο έντονη προώθηση του δικαιώματος στην αυτοδιάθεση του βοσνιακού έθνους από πλευράς των ΗΠΑ, υπήρξε και ουσιαστικά το μήλον της έριδος του επικείμενου εμφυλίου πολέμου. Όπως υποστηρίζει ο Gowan, «η Βοσνία δεν ήταν έθνος (με την πολιτικά ορθή έννοια), αλλά σύμπλεγμα τριών εθνοτήτων, μεταξύ των οποίων καμία δεν αποτελούσε πλειοψηφία, [...]. Ήταν ευδιάκριτο από ψηφίσματα των πολιτών της ίδιας της Βοσνίας πως οι διαφορετικές εθνότητες αυτές δεν θα σεβόταν την επερχόμενη βοσνιακή εξουσία σε βάρος των δικαιωμάτων τους. Μάλιστα ήταν επίσης εμφανές, πως μεγάλη μερίδα του πληθυσμού θα προχωρούσε σε πόλεμο ευκολότερα απ' ό,τι θα αποδεχόταν το νέο ανεξαρτητοποιημένο κράτος. Η αμερικανική κυβέρνηση ως όφειλε ήταν πλήρως ενημερωμένη περί της κατάστασης και γνωρίζοντας όσα χρειαζόταν η κυβέρνηση Bush έκανε ότι μπορούσε για να υποβοηθήσει την πορεία προς τον πόλεμο.»⁹⁴

Στις 25 Σεπτεμβρίου του 1991, το Συμβούλιο Ασφαλείας (ΣΑ) των Ηνωμένων Εθνών (ΗΕ) ψήφισε την απόφαση 713, η οποία επέβαλε εμπάργκο στα όπλα σε όλη την πρώην Γιουγκοσλαβία. Αυτό το εμπάργκο, γράφει ο Gowan, ευνοούσε φαινομενικά τη σερβική πλευρά, καθώς οι Σέρβοι ως η πλευρά που ήταν αντίθετη στην απόσχιση -όπως φάνηκε και από την αποχή τους από το δημοψήφισμα που ανακήρυξε την ανεξαρτησία της Βοσνίας στις 5 Μαρτίου 1992-, είχε τη μερίδα του λέοντος από τον οπλισμό του Γιουγκοσλαβικού Λαϊκού Στρατού και μπορούσε να προμηθευτεί όπλα από τη Σερβία και το Μαυροβούνιο. Επιστέγασμα της ήδη υπάρχουσας ροπής προς εθνοτική διένεξη, όπως αναφέρει ο ίδιος λίγο παρακάτω στην ανάλυσή του, ήρθε το 1992 όταν προέκυψε «η πρόταση και ανάκληση αυτής (μετά από πιέσεις των ΗΠΑ), από την κυβέρνηση Izetbegovic για λύση του ζητήματος με σύσταση ομοσπονδίας τριών καντονίων, μεταξύ Βοσνίων-Κροατών και Βοσνίων- Σέρβων. Η κίνηση αυτή πυροδότησε εν τέλει τον «επιθυμητό» για τις ΗΠΑ εμφύλιο πόλεμο που θα οδηγούσε τις αντιμαχόμενες πλευρές να αποτανθούν και να

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Ibid, σς.94-95

ζητήσουν την υποστήριξη των πατρίδων κρατών τους.»⁹⁵ Εάν, γράφει, σε αυτή τη χρονική διεθνολογική συγκυρία οι ΗΠΑ είχαν δεχτεί να υποστηρίξουν την στάση της Γερμανίας για διατήρηση της Βοσνίας εντός των κόλπων της Γιουγκοσλαβίας, οι ΗΠΑ θα είχαν ενδυναμώσει το γερμανικό παιχνίδι στην εξέλιξη της γιουγκοσλαβικής κρίσης, κάτι που όπως προαναφέρθηκε ήταν το πλέον μη επιθυμητό σενάριο.

«Οι επιδιώξεις τις ΕΕ σε αντιπαράθεση με εκείνες των ΗΠΑ που προωθούσαν τη σύσταση ενός ανεξάρτητου βοσνιακού κράτους, στη βάση της μη ύπαρξης ενός βοσνιακού έθνους, ήταν όπως αποδείχθηκε, η βασική αιτία έναρξης και διεξαγωγής του φρικτού και αιματηρού αυτού πολέμου [...], στην πορεία του οποίου, η πολιτική καθώς και τα πρωταρχικά επιχειρήματα των ΗΠΑ δικαιώθηκαν.»⁹⁶ Καταλυτικό ρόλο στην επιτυχία της πολιτικής των ΗΠΑ κατά τον Gowan, παίζανε «οι βάρβαρες μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν από τους Βόσνιους- Σέρβους έναντι των Βόσνιων-μουσουλμάνων. Επίσης, σημαντική ήταν και η μυστική τροφοδοσία όπλων στους Βόσνιους μουσουλμάνους από τις ΗΠΑ, καθώς και η αποκατάσταση των σχέσεων και απόψεων μεταξύ ΗΠΑ και Γερμανίας για τα ζητήματα που αφορούσαν την ευρύτερη ευρωπαϊκή πολιτική.»⁹⁷

Σαφώς αναφέρει ο Gowan, υπήρξαν και άλλες επιπτώσεις στην στρατηγική επιλογή του θέματος της Βοσνίας. «Πρώτον, οι Σέρβοι, το μεγαλύτερο έθνος της Γιουγκοσλαβίας, υπέστησαν ολοσχερή καταπάτηση των εθνοτικών τους δικαιωμάτων από τη Δύση, με αποτέλεσμα την ενδυνάμωση του ηγετικού ρόλου του Milosevic [...] και δεύτερον, οι βλέψεις για ελευθερία και ένωση του τέταρτου σε πληθυσμό έθνους της Γιουγκοσλαβίας, οι Αλβανοί του Κοσόβου και της Αλβανίας, αγνοήθηκαν πλήρως από τις δυτικές δυνάμεις και αφέθηκαν στην αντιμετώπιση και μεταχείριση τους από ένα σερβικό έθνος εξοργισμένο από τον παραγκωνισμό των δικαιωμάτων τους σε ένα σερβικό κράτος με πάνω από 600,000 Σέρβους φυγάδες από την εθνοκάθαρση που πραγματοποιήθηκε κάτω από την ηγεσία των ΗΠΑ στα τελευταία στάδια του πολέμου στη Βοσνία.»⁹⁸

⁹⁵ Peter Gowan, *The Twisted Road to Kosovo*, Labour Focus on Eastern Europe, A review of European Affairs, N. 62, Άνοιξη 1999, Oxford/ England, 1999, σελ.34

⁹⁶ Peter Gowan, «The NATO Powers and the Balkan Tragedy»..., ό.π.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Ibid, σελ.96

Στις 5 Απριλίου του 1992 η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) αναγνωρίζει τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη ως ανεξάρτητο κράτος και δύο μέρες μετά το ίδιο κάνουν και οι ΗΠΑ, γεγονός που πυροδότησε εξαιρετική βία και οδήγησε στις 27 του ίδιου μήνα και ίδιου έτους, στην ανακήρυξη της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας, της λεγόμενης μικρής ή τρίτης Γιουγκοσλαβίας, αποτελούμενη από την Σερβία και το Μαυροβούνιο, βάζοντας ένα επίσημο τέλος στην κομμουνιστική Γιουγκοσλαβία. Όσο συνεχίζοταν γράφει ο ίδιος, «ο πόλεμος στη Βοσνία κατά τη διάρκεια των ετών 1993-94, οι κατάλληλες προϋποθέσεις μεταξύ ΗΠΑ και Γερμανίας για μια ενιαία σύμπλευση στη βάση ενός νέου πολιτικού προγράμματος για την Ευρώπη και το ΝΑΤΟ είχαν διαφανεί»⁹⁹.

Δεν είναι καθόλου τυχαίο κατά τον Gowan, ότι στην βάση όλων των παραπάνω «η Γιουγκοσλαβία ως ζήτημα διεθνών σχέσεων, αποτέλεσε πολιτική αναμέτρηση για την μελλοντική πολιτική σύσταση και δομή της Ευρώπης και τέτοιου είδους αναμετρήσεις μεταξύ δυνάμεων της Δύσης, διεξάγονται όχι μόνο στο διαλεκτικό διπλωματικό επίπεδο, αλλά επίσης μέσω πράξεων και πρωτοβουλιών, που διαμορφώνουν γεγονότα [επιχειρήματα]. Σε αυτό το συγκεκριμένο, η Γιουγκοσλαβία ήταν η κεντρική σκηνή για να δημιουργηθούν και να κερδηθούν μέσω αυτής της μεθόδου, τα απαραίτητα επιχειρήματα για τις εμπλεκόμενες και ενδιαφερόμενες πλευρές.»¹⁰⁰

Στο *The Twisted Road to Kosovo*, ο Gowan σημειώνει πως «τον Ιανουάριο του 1994 στο Συμβούλιο του ΝΑΤΟ (North Atlantic Council- NAC) που διεξήχθη στις Βρυξέλλες στα πλαίσια της ευρωατλαντικής συνεργασίας «η κυβέρνηση Clinton [...] κατόρθωσε να συμφωνήσει στη διεύρυνση του ΝΑΤΟ με την εισαγωγή της Πολωνίας στη συμμαχία, καθώς και άλλων χωρών της νοτιοανατολικής Ευρώπης [...]. Στην ίδια διάσκεψη αποφασίστηκε η ίδρυση του προγράμματος Συνεργασίας για την Ειρήνη (Partnership for Peace- P4P), γεγονός που νομιμοποίησε την μεταφορά του πλήρους πολιτικού διαλόγου μεταξύ ΝΑΤΟ και Ανατολικών χωρών, σε μία μορφή άμεσης στρατιωτικής συνεργασίας [...]. Επιπρόσθετα, έγινε σαφές πως μια αυτόνομη, χωρίς δηλαδή βοήθεια ή επιρροή του ΝΑΤΟ Δυτικό Ευρωπαϊκή Ένωση

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Ibid, σελ.97

δεν μπορούσε να υπάρξει.»¹⁰¹ Τότε ήταν μάλιστα που χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά αναφορικά με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις -και όχι μόνο- όλων των δυνάμεων του ΝΑΤΟ η έκφραση «ξεχωριστές αλλά όχι χωριστές»¹⁰². Οι αποφάσεις αυτές αρχικά των ΗΠΑ και της Γερμανίας, είχαν να κάνουν με το πως θα ξανά οργανωνόταν η διεθνής πολιτική της Ευρώπης μετά τον Ψυχρό Πόλεμο και όπως τονίζει ο ίδιος σε άλλο του σύγγραμμα, «η συζήτηση αυτή για αναδιοργάνωση και ανασύσταση της ευρωπαϊκής τάξης, αντιμετωπίστηκε και από την πολιτική και από την στρατιωτική της πλευρά»¹⁰³.

Τα βήματα αυτά που ακολουθήθηκαν, οι αποφάσεις που πάρθηκαν και οι διαπιστώσεις που γίνανε αναφορικά με τον ρόλο του ΝΑΤΟ και τις άλλες ευρωπαϊκές δυνάμεις, αλλά και τις σχέσεις συνεργασίας σε πολιτικό και στρατιωτικό επίπεδο, «ανοίξαν το δρόμο προς μια νέα πολιτική σύνδεση μεταξύ ΗΠΑ και Γερμανίας, η οποία έμελλε να πραγματοποιηθεί εντός των επόμενων δύο ετών στον πόλεμο της Βοσνίας, και κατά τη διαδικασία της οποίας η Γαλλία και η Βρετανία ήταν στα πρόθυρα να αποχωρήσουν από την συμμαχία [...]. Η προοπτική αυτή ξεπεράστηκε ως πιθανότητα στην πορεία του πολέμου και συγκεκριμένα μέχρι τις αεροπορικές επιθέσεις των ΗΠΑ»¹⁰⁴.

Οι πόλεμοι στη Γιουγκοσλαβία όπως αποτυπώνεται στο κείμενο του Gowan, δώσανε στη Γερμανία, τη Γαλλία και τις ΗΠΑ, αφορμή για διαμόρφωση του νέου τους στρατιωτικού ρόλου, «εκείνου δηλαδή των επιθετικών στρατιωτικών επεμβάσεων με σκοπό τον κατευνασμό και την ενδεχόμενη εξουδετέρωση δυνάμεων της Ανατολής, που υποβιβάζανε ή απειλούσαν την νέα πολιτική οικονομία της Ευρώπης. Αυτό το γεγονός, βοήθησε ιδιαίτερα τις ΗΠΑ να επανακτήσουν την πολιτική τους ηγεμονία στην Ευρώπη, τροφοδοτώντας τους δυτικό- ευρωπαίους στους τομείς των στρατιωτικών τους υποδομών, στους οποίους είχαν εμφανείς ελλείψεις και ανάγκες άμεσης κάλυψης για την αντιμετώπιση των απαιτούμενων στρατιωτικών επεμβάσεων»¹⁰⁵.

¹⁰¹ Peter Gowan, *The Twisted Road to Kosovo...*, ό.π., σελ.111

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Peter Gowan, «The NATO Powers and the Balkan Tragedy»..., ό. π.

¹⁰⁴ Peter Gowan, *The Twisted Road to Kosovo...*, ό.π., σς.111-112.

¹⁰⁵ Peter Gowan, «The NATO...», ό.π., σελ.98

Η τροφοδοσία αυτή από τις ΗΠΑ αμυντικού εξοπλισμού στις ευρωπαϊκές αγορές «σε μια εποχή φορολογικών πιέσεων για τους δυτικό-ευρωπαίους, θα αύξανε τον αμυντικό τους προϋπολογισμό και θα οδηγούσε σε μια γενικότερη περίοδο οικονομικής στασιμότητας. Με αυτό το νέο στρατιωτικό σχέδιο εκτός περιοχής του ΝΑΤΟ, οι ΗΠΑ μπορούσαν να ελπίζουν να πάρουν με το μέρος τους όχι μόνο τους Βρετανούς –που ήδη είχαν-, αλλά και τους Γάλλους που αδημονούσαν να χρησιμοποιήσουν την στρατιωτική τους δύναμη εκτός συνόρων, για την μεγιστοποίηση της πολιτικής τους δύναμης εντός Ευρώπης. Σαφώς όμως, το ζωτικής σημασίας ζήτημα για τις ΗΠΑ, ήταν να καταφέρουν να περιορίσουν και την Γερμανία, η οποία το 1990 φαινόταν να επιθυμεί έναν περισσότερο αυτόνομο ευρωπαϊκό στρατιωτικό σχεδιασμό, με βάση τη στενή συνεργασία της με την Γαλλία και τα άλλα ευρωπαϊκά στρατιωτικά σώματα (Euro- corps)»¹⁰⁶.

Ήδη όμως η Αμερική από το 1993 γράφει ο Gowan, είδε την επιθυμία αυτή της Γερμανίας να χάνει κάθε δυνατότητα πραγματοποίησής της, διότι μέσω των εξελίξεων όπως προαναφέρθηκε, έγινε ευδιάκριτο για όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη, πως «δεν μπορεί να υπάρξει μια εντελώς αυτόνομη ευρωπαϊκή στρατιωτική δύναμη χωρίς την καθοδήγηση των ΗΠΑ και του ΝΑΤΟ, γι' αυτό και υπήρξε η συμφωνία να υπαχθεί η Euro- corps υπό την άμεση διοίκηση του SACEUR (Supreme Allied Command Europe) του ΝΑΤΟ»¹⁰⁷.

Κατά τα έτη 1993-1994, γράφει ο Peter Calvocoressi¹⁰⁸ στο βιβλίο του *World Politics: 1945-2000*, τα Ηνωμένα Έθνη αναθέτουν πρώτα στον Cyrus Vance και έπειτα στον Thorwald Stoltenberg να συνεργαστούν με τον Owen, για τη σύσταση μιας Ομάδας Επαφής (αποτελούμενης από τις ΗΠΑ, τη Ρωσία, τη Μ. Βρετανία, τη Γερμανία και τη Γαλλία), με σκοπό την δημιουργία προτεινόμενων λύσεων για την κατάπαυση πυρός στην περιοχή, σε συνδυασμό με μία ευρέως αποδεκτή συμφωνία για τη διανομή εδάφους της Βοσνίας στα πλαίσια των υπαρκτών ορίων της χώρας και στη βάση ενός νέου συντάγματος.

Παρότι όμως γράφει ο ίδιος, «οι συμφωνίες για την κατάπαυση του πυρός υιοθετήθηκαν, δεν υπήρξε υπακοή σε αυτές λόγω των διαφωνιών που προέκυψαν από

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Peter Gowan, *The Twisted Road to Kosovo...*, ό.π.

¹⁰⁸ Peter Calvocoressi, *World Politics: 1945-2000*, εκδ. Longman, 18^η εκδ., Great Britain, 2001.

ομάδες των πληθυσμών της περιοχής [...]. Η UNPROFOR (αποστολή των Η.Ε. αποτελούμενη από 20 συμμετέχουσες χώρες), καθιερώθηκε πρώτιστα στην Κροατία για την διασφάλιση της αποστρατιωτικοποίησης συγκεκριμένων περιοχών και αργότερα εξουσιοδοτήθηκε να συνεχίσει τη δράση της στη Βοσνία, με σκοπό τον έλεγχο των περιοχών ασφάλειας (safe areas). Αργότερα, εξουσιοδοτήθηκε για την άσκηση προληπτικού ελέγχου στις παραμεθόριες περιοχές της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας (Former Yugoslav Republic of Macedonia- FYROM)»¹⁰⁹.

Τον Απρίλιο του 1993, ο ΟΗΕ ψηφίζει την απόφαση του ΣΑ 816, σύμφωνα με την οποία απαγορεύονταν οι στρατιωτικές πτήσεις πάνω από τη Βοσνία. Στην περίπτωση του πολέμου της Βοσνίας όμως, το ΝΑΤΟ επέλεξε να εμπλακεί για πρώτη φορά με αεροπορικές επιχειρήσεις εναντίων Σέρβο-βοσνιακών στόχων, με την επιχείρηση *Απαγορευμένη Πτήση*, που είχε σκοπό τον έλεγχο του εναερίου χώρου της Βοσνίας- Ερζεγοβίνης, καθώς και την απαγόρευση πτήσεων στους εμπόλεμους. Η άμεση συμμετοχή της Κροατίας και η έμμεση της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας στον πόλεμο, ο μεγάλος αριθμός των ξένων εθελοντών και η συμμετοχή του ΝΑΤΟ, έκαναν τον πόλεμο να μοιάζει μια πολύπλοκη διεθνή σύγκρουση. Μια πηγή διαφορών μεταξύ ΗΠΑ και ευρωπαϊκών δυνάμεων, όπως τονίζει ο P. Calvocoressi, ήταν οι διαφοροποιημένοι στόχοι τους αναφορικά με την εμπλοκή τους στον πόλεμο αυτό. «Σχεδόν αποκλειστικός στόχος του Συμβουλίου της Ευρώπης, ήταν η αποκατάσταση της ειρήνης στην περιοχή, ενώ οι ΗΠΑ έδειχναν ιδιαίτερα απασχολημένοι με το να θέλουν να εξασφαλίσουν δικαιοσύνη των μη-Σέρβων, συγκεκριμένα των μουσουλμάνων.»¹¹⁰

Το τέλος του Κροατο- Μουσουλμανικού πολέμου επήλθε με την υπογραφή του Συμφώνου της Ουάσιγκτον (23 Φεβρουαρίου 1994) υπό την καθοδήγηση των ΗΠΑ, που έκανε τις δύο πλευρές συμμάχους για το υπόλοιπο του πολέμου, δημιουργώντας επίσης την Κροατο-Μουσουλμανική Ομοσπονδία. Χαρακτηριστικά σημειώνει ο Χ. Παπασωτηρίου, «η αμερικανική πολιτική επέφερε την Κροατο-μουσουλμανική συμμαχία, καθώς και τη στρατιωτική ενίσχυση της Κροατίας και των Μουσουλμάνων της Βοσνίας [...], με αποτέλεσμα να αλλάξει η τοπική στρατιωτική

¹⁰⁹ Ibid, σελ.340

¹¹⁰ Ibid, σελ.346

ισορροπία σε βάρος της σερβικής πλευράς. Τον Αύγουστο και Σεπτέμβριο του 1995 οι Κροάτες και οι Μουσουλμάνοι εξαπέλυσαν χερσαίες επιθέσεις ενάντια στις Σερβοβοσνιακές δυνάμεις και το ΝΑΤΟ επενέβη με αεροπορικές επιθέσεις, με αποτέλεσμα οι Σέρβοι να υποχωρήσουν έως ότου να κατέχουν μονάχα το 49% του εδάφους της Βοσνίας (από 70% νωρίτερα), όπως προέβλεπαν τα διεθνή σχέδια για την ειρήνευση της Βοσνίας.»¹¹¹

Τον Αύγουστο του 1995 λοιπόν, η επιχείρηση «Καταιγίδα», αποτέλεσε την αποφασιστική νίκη της Κροατίας, με την έξοδο πρακτικά ολόκληρου του σερβικού πληθυσμού της Κροατίας να θέτει τέλος στον Πόλεμο της Κροατίας (που είχε αρχίσει από το καλοκαίρι του 1991) αλλάζοντας παντελώς τα δεδομένα στον Πόλεμο της Βοσνίας. Η εύκολη επιτυχία της αμερικανικής επέμβασης στη Βοσνία, γράφει ο Χ. Παπασωτηρίου, «οδήγησε στη συμφωνία του Dayton στο Παρίσι, που ειρήνευσε τη Βοσνία, στη βάση μιας πολύπλοκης τριμερούς ομοσπονδιακής συνταγματικής ρύθμισης»¹¹². Όσο όμως και αν, όπως αναφέρει ο Gowan, «η επιχείρηση στη Βοσνία στέφθηκε με την ευρωπαϊκή πολιτική επιτυχία υπό την ηγεσία των ΗΠΑ [τερματίζοντας τις στρατιωτικές επιχειρήσεις] της υπογραφής της συμφωνίας του Dayton (στην οποία και πάλι κανείς δεν έδειξε να ενδιαφέρεται ακόμη για τους πολίτες του Κοσσυφοπεδίου)»¹¹³, η συμφωνία συμπληρώνει ο Χ. Παπασωτηρίου, «δεν έλυσε το πολιτικό πρόβλημα που προκάλεσε τον βοσνιακό πόλεμο»¹¹⁴.

Γιατί αυτό; Ο Χ. Παπασωτηρίου υποστηρίζει πως «οι Κροάτες και οι Σέρβοι της Βοσνίας, που μαζί αποτελούν την πλειονότητα του πληθυσμού της, συνεχίζουν να υποστηρίζουν την ένωσή τους με τις εκατέρωθεν μητέρες πατρίδες τους, όπως έδειξαν οι βοσνιακές εκλογές του Νοεμβρίου του 2000. Ως εκ τούτου η Βοσνία του Dayton υπάρχει μονάχα εξαιτίας της διεθνούς στρατιωτικής παρουσίας για την επιτήρηση της ειρήνης.»¹¹⁵

Κατά συνέπεια, το γεγονός ότι από την συμφωνία του Dayton δεν προέκυψε η επιθυμητή για τις ΗΠΑ κυρίαρχη και ενωμένη Βοσνία, δεν έδειξε να ενόχλησε και πολύ. Άλλωστε όπως γράφει ο Gowan, «οι ΗΠΑ είχαν πάρει τον έλεγχο των

¹¹¹ Χ. Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό...*, σς.396- 397

¹¹² Ibid.

¹¹³ Peter Gowan, «The NATO Powers and the Balkan Tragedy»..., ό.π., σελ.99

¹¹⁴ Χ. Παπασωτηρίου,...., ό. π.

¹¹⁵ Ibid.

γιουγκοσλαβικών σχέσεων και εξελίξεων, καθώς και της υψηλής πολιτικής της Ευρώπης, μέσω της αναδιάρθρωσης του NATO και της νέας Γερμανο-αμερικανικής συνεργασίας»¹¹⁶. Όπως διευκρινίζει και ο P. Calvocoressi στο βιβλίο του, «οι όροι της συμφωνίας ακολουθούσαν προγενέστερες προτάσεις για το χωρισμό της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης σε δύο σχεδόν ισότιμα μέρη (μία Σέρβο-βοσνιακή δημοκρατία και μία Κροατο-μουσουλμανική ομοσπονδία) εντός των ορίων ενός κυρίαρχου βοσνιακού κράτους, με χαλαρή κεντρική κυβέρνηση και μία ελαφρώς αδύναμη ολοκληρωμένη πρωτεύουσα- το Sarajevo- υπό τον πλήρη έλεγχο των Κροατο- Μουσουλμάνων. Και τα δύο μέρη είχαν το δικαίωμα σύστασης δικού τους στρατού [...], καθώς και μία διεθνής δύναμη (I-FOR) κυρίως αμερικανική και εκτός ελέγχου των ΗΕ, δημιουργήθηκε και εστάλη στην περιοχή για να διασφαλίσει την εφαρμογή των όρων της συμφωνίας.»¹¹⁷

Εν γένει, ο συγκεκριμένος πόλεμος της Γιουγκοσλαβίας υπήρξε το απόλυτο και πραγματικό τεστ εφαρμογής και πραγματοποίησης των διεθνών ανθρωπιστικών επεμβάσεων, υποστηρίζει ο P. Calvocoressi. «Ο βασικός στόχος των περισσότερων διεθνών δυνάμεων και για τον περισσότερο καιρό, ήταν η λήξη του πολέμου. Απέτυχαν όμως, διότι αρχικά δεν ήταν σε θέση να παρέχουν την απαραίτητη βοήθεια (δύναμη) και εν συνεχεία δεν μπορούσαν να συμφωνήσουν σε τι είδους βοήθεια θα προσφέρουν. Την αποτυχία αυτή επωμίστηκε ο ΟΗΕ ως οργανισμός, όμως οι κατηγορίες για αυτήν την αποτυχία, βάρυναν τα μέλη του ΣΑ [...]. Το ΣΑ, δεν ζητήθηκε να αντιμετωπίσει τον πόλεμο στη Βοσνία ως απειλή κατά της παγκόσμιας ειρήνης ή για προέγκριση μελλοντικών μέτρων του Χάρτη των ΗΕ. Μάλιστα, ο ρόλος του ΟΗΕ υποβαθμίστηκε περαιτέρω, όταν οι ΗΠΑ έχοντας αποφασίσει με αποτελεσματικά μέτρα να επιληφθούν του ζητήματος, προτίμησαν να δώσουν ηγετικό ρόλο στο NATO και όχι στα ΗΕ, γιατί οι αντιρρήσεις των μελών της συμμαχίας αναφορικά με την προώθηση των στρατηγικών αμερικανικών συμφερόντων μπορούσαν να ελεγχθούν και να αποσιωπηθούν ευκολότερα στους κόλπους της συμμαχίας, παρά μέσα στον ΟΗΕ.»¹¹⁸

Η έκβαση του πολέμου αντιμετωπίστηκε ευρέως όπως ευχόταν οι ΗΠΑ, υποστηρίζει ο Gowan. Επί τούτου γράφει, «ήταν ένας στρατιωτικός θρίαμβος για τις

¹¹⁶ Peter Gowan, ..., ό. π.

¹¹⁷ Peter Calvocoressi, *World Politics: 1945-2000*, ..., ό.π., σελ.348

¹¹⁸ Ibid, σελ.349

ΗΠΑ, με την κυβέρνηση Clinton να ηγείται όλης της Ευρώπης. Προς τα τέλη του 1995, για πρώτη φορά μετά το 1989, η Ουάσιγκτον φαινόταν να είναι η κυρίαρχη της ευρωπαϊκής ατζέντας [...] Βάσει δύο εκτιμήσεων όμως, αυτός ο θρίαμβος ήταν λιγότερο εντυπωσιακός απ' ό τι φαινόταν. Πρώτον, οι ΗΠΑ είχαν δημιουργήσει μια πολυδάπανη και μεγενθυμένη μη βιώσιμη χασοτική κατάσταση στα δυτικά Βαλκάνια, χωρίς να έχουν παραχθεί δίκαιες ή έστω σταθερές λύσεις σε οποιοδήποτε από τα πραγματικά προβλήματα των πολιτών στις περιοχές αυτές. Και δεύτερον, ακόμη και το Dayton πραγματοποιήθηκε χάρη στο κάλεσμα που έγινε στη Ρωσία από την Ουάσιγκτον να εισέλθει στο μεγαλύτερο πολιτικό πρόβλημα στην καρδιά της Ευρώπης, θεσμοθετώντας την συμμετοχή της Ρωσίας στην Ομάδα Εξαφής¹¹⁹. Αυτό όμως που είχε σημασία για τις ΗΠΑ, όπως τονίζει ο Gowan, ήταν η επιβεβαιωμένη πλέον επίδραση, επιρροή και συμμετοχή τους στη νέα πολιτική και στρατιωτική Ευρώπη.

Ο πόλεμος της Βοσνίας είχε λήξει. Για να αντιληφθούμε και να καταλάβουμε όμως για ποιόν λόγο οι ΗΠΑ ξεκίνησαν τον πόλεμο εναντίον της Γιουγκοσλαβίας το 1999 στις 24 Μαρτίου, θα πρέπει να παρακολουθήσουμε τι συνέβη μετά το Dayton στα Βαλκάνια. Το Dayton δεν βρίσκει ούτε την Κροατία, όπως γράφει ο P. Calvocoressi, «ούτε τη Σερβία ικανοποιημένη από το αποτέλεσμα της συμφωνίας [...]». Ο Milosevic πήγε στο Dayton με έναν άσσο στο χέρι, και ακόμη και όταν τελείωσε η συνάντηση και υπεγράφη η συμφωνία, το χαρτί του αυτό παρέμενε στην κατοχή του. Ποιο ήταν αυτό; Τίποτα δεν είχε ειπωθεί σε σχέση με το Κόσσοβο [όπως προαναφέρθηκε]. Οι ΗΠΑ φοβόντουσαν πως η οποιαδήποτε πίεση για επιχείρηση στην επαρχία του Κοσσόβου, θα μπορούσε να σαμποτάρει τη διευθέτηση του ζητήματος της Βοσνίας, ενώ το 1996 η ΕΕ διαβεβαίωνε την ακεραιότητα της Γιουγκοσλαβίας και με αυτό τη θέση [κατάσταση] του Κοσσόβου, ως μέρος [επαρχία] της Σερβίας¹²⁰. Όπως γράφει και ο Β. Φούσκας, «η συμφωνία του Dayton το 1995 ανάμεσα στην ακρωτηριασμένη Γιουγκοσλαβία και στη Δύση όριζε ότι καμία δυτική δύναμη δεν θα αναμειγνυόταν στο ζήτημα του Κοσσυφοπεδίου.»¹²¹

Αν και υπήρχαν συγκεχυμένες απόψεις σχετικά με τον Slobodan Milosevic, η Δύση όπως γράφει η S. Woodward, αρχικά τον υποστήριξε επειδή «φαινόταν να είναι

¹¹⁹ Peter Gowan, *The Twisted Road to Kosovo...*, ό. π.

¹²⁰ Ibid, σελ.350

¹²¹ Βασίλης Φούσκας, *Ζώνες Παλέμου...*, ό.π., σελ.131

ένας οικονομικά φιλελεύθερος, ο οποίος μπορεί να είχε μεγαλύτερο κύρος για να επιβάλει τη μεταρρύθμιση»¹²² του ΔΝΤ όπως προαναφέρθηκε, μία μεταρρύθμιση όπως σημειώνει ο Β. Φούσκας, «η οποία απαιτούσε ισχυρή συντηρητική πολιτική χείρα ικανή να επιβάλει δημοσιονομική πειθαρχία και συνταγματικό συγκεντρωτισμό»¹²³.

Ήταν όμως όπως τονίζει ο Peter Calvocoressi «το 1989 που ο Milosevic κατήργησε την περιορισμένη αυτονομία που είχε χορηγηθεί στην επαρχία του Κοσόβου δεκαπέντε χρόνια νωρίτερα και επέβαλε την πολιτική εκδίωξης όλων των Αλβανών από την περιοχή. Οι Αλβανοί σε αυτή την κίνηση απαντήσανε με μια αναποτελεσματική διακήρυξη ανεξαρτησίας το 1992, την οποία σαφώς οι Σέρβοι αγνόησαν. Έπειτα από αυτό, ούτε οι Σέρβοι, ούτε οι Κοσσοβάρτοι ήταν διατεθειμένοι να επιστρέψουν στην κατάσταση αυτονομίας μεταξύ 1974-89. Κάποιοι Κοσσοβάρτοι έδειχναν διατεθειμένοι να αποδεχτούν μια μορφή αυτονομίας στη νέα Γιουγκοσλαβική ομοσπονδία ισότιμη εκείνης του Μαυροβουνίου, αλλά οι περισσότεροι δεν επιζητούσαν τίποτα λιγότερο από την ανεξαρτησία.»¹²⁴

Ας δούμε όμως λίγο αναλυτικότερα πως φτάσαμε ως εκεί. Όπως διαβάζουμε στον Β. Φούσκα, οι Κροάτες, οι Σλοβένοι και κυρίως οι Αλβανοί εθνικιστές δημιουργούσαν προβλήματα καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας της κομμουνιστικής Γιουγκοσλαβίας, υπονομεύοντας τις προσπάθειες της ομοσπονδιακής Γιουγκοσλαβικής κυβέρνησης κατά τη διάρκεια του '80 για την επιβολή οικονομικής πειθαρχίας και κεντρικής εξουσίας στις περιφέρειες, προκειμένου να υλοποιηθούν οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις που απαιτούσαν το ΔΝΤ και η Παγκόσμια Τράπεζα. Σε συνδυασμό με τις συχνές παρενοχλήσεις και διακρίσεις που δέχονταν οι Σέρβοι από την αλβανική πλειονότητα του Κοσσυφοπεδίου, εγκαταλείψανε την περιοχή οι περισσότεροι από αυτούς. «Ως αποτέλεσμα λοιπόν [γράφει] των διαμαρτυριών από την πλευρά των Σέρβων της περιοχής και λόγω συγκέντρωσης της εξουσίας στο ομοσπονδιακό επίπεδο την οποία απαίτησε το ΔΝΤ, το 1989 [όπως σημειώθηκε

¹²² S. Woodward, *The Balkan Tragedy*, ό.π., σελ.106

¹²³ Βασίλης Φούσκας, ό.π., σελ.132

¹²⁴ Peter Calvocoressi, *World Politics: 1945-2000 ...*, ό.π., σελ.351

παραπάνω] το Κοσσυφοπέδιο απώλεσε το καθεστώς της αυτόνομης επαρχίας που είχε μέχρι τότε και έγινε τμήμα της Σερβίας»¹²⁵.

Με την πολιτική του Dayton να μην έχει καταστήσει δυνατή τη δημιουργία ενός βιώσιμου ανεξάρτητου κράτους στη Βοσνία, αλλά απεναντίας ένα νατοϊκό προτεκτοράτο δύο εθνικών οντοτήτων και ορίζοντας για το ζήτημα του Κοσσυφοπεδίου πως καμία δυτική δύναμη δεν θα αναμειγνυόταν, ο Gowan ισχυρίζεται πως ένας ακόμη βασικός παράγοντας τροφοδότησε την τελευταία «μεγάλη αλλαγή στη βαλκανική περιοχή. Η δημιουργία και άφιξη του Απελευθερωτικού Στρατού του Κοσσόβου (ΑΣΚ) πυροδότησε την έκρηξη του αλβανικού ζητήματος και οδήγησε στην κατάρρευση ενός αποτελεσματικού Αλβανικού κράτους και της αποσταθεροποίησης που δημιούργησε τόσο στη Σερβία, όσο και στη FYROM».¹²⁶

Η ανάγκη αντιμετώπισης και διαχείρισης ενός στρατιωτικού εθνικό απελευθερωτικού κινήματος άλλωστε, ήταν το τελευταίο όπως αναφέρει ο ίδιος, που επιθυμούσε ή έστω συλλογιζόταν η αμερικανική πολιτική για την περιοχή, αφού ήταν αυτονόητο πως αυτό θα απειλούσε την εύθραυστη αλλά κεντρική ομοσπονδία της FYROM, καθώς και της Αλβανίας. Όμως, «η αποφυγή επί σειράς δεκαετιών επίλυσης του ζητήματος του Κοσσόβου, μαζί με την κατάρρευση του αλβανικού κράτους μεταξύ των ετών 1996-97, άνοιξε το δρόμο σε ένα τέτοιο κίνημα με απώτερο στόχο και ιδανικό τη δημιουργία της Μεγάλης Αλβανίας»¹²⁷.

Παρά την ιταλική στρατιωτική επέμβαση στην Αλβανία, συνεχίζει ο Gowan την ανάλυσή του, «η νέα σοσιαλιστική κυβέρνηση δεν ήταν σε θέση να επιβάλλει τάξη επί του αλβανικού εδάφους και δεν μπορούσε να κρατήσει σφραγισμένα τα σύνορα της ούτε με τη FYROM, ούτε με το Κόσσοβο. Την ευκαιρία αυτή άδραξε ο ΑΣΚ με αρχηγό τον Ibrahim Rugova, και έλαβε αποδοχής τόσο στη FYROM όσο και στο Κόσσοβο, όπου οι εθνικές φιλοδοξίες των Αλβανών είχαν καταπιεστεί για πολλά χρόνια. Τον Φεβρουάριο του 1998, έγινε σαφής ο επιθετικός χαρακτήρας του ΑΣΚ, με την αποτελεσματικότητα που υπέδειξε στοχεύοντας σε Σέρβους ανώτερους

¹²⁵ Βασίλης Φούσκας, *Ζώνες Πολέμου...*, ό.π., σελ. 131

¹²⁶ Peter Gowan, «The NATO Powers and the Balkan Tragedy», ..., ό.π.

¹²⁷ Ibid.

υπαλλήλους, καθώς και στο προσωπικό ασφαλείας των ιδίων κατά μήκος της περιοχής»¹²⁸.

Αν οι δυτικές δυνάμεις επιλέγανε να μην κάνουμε τίποτα επί τούτου και άφηναν τα γεγονότα στα δυτικά Βαλκάνια να πάρουν το δρόμο τους, σημειώνει ο Gowan, «το αποτέλεσμα θα μπορούσε να είναι η κατάρρευση της FYROM μέσω ενός φρικτού εμφύλιου πολέμου, με πιθανή συμμετοχή της Βουλγαρίας, με περισσότερες αιματηρές αντιπαραθέσεις στην Αλβανία, καθώς και τον κίνδυνο μιας Μεγάλης Αλβανίας να ταράζει τις ισορροπίες μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας»¹²⁹.

Γι' αυτό το λόγο μέχρι και τον Μάρτιο του 1998, «ο Milosevic ήταν για τη Δύση ο κατάλληλος άνθρωπος, για να δουλέψει μαζί του»¹³⁰ όπως αναφέρει ο Β. Φούσκας. Χαρακτηριστικά για τον ΑΣΚ τονίζει ο Gowan, πως στις 23 Φεβρουαρίου του ίδιου έτους ο «ειδικός απεσταλμένος των ΗΠΑ για τα Βαλκάνια Robert Gelbard δήλωσε πως ο ΑΣΚ είναι «τρομοκρατική οργάνωση» [...] και σε αυτό το σημείο δεν μπορούμε να παραβλέψουμε πως για την αμερικανική κυβέρνηση την δεκαετία του '90, ο επίσημος χαρακτηρισμός μιας ομάδας ατόμων ως τρομοκρατική οργάνωση, είχε ήδη μεγάλες και ακριβείς πολιτικές συνέπειες σε όλα τα σώματα και τις αντιπροσωπείες των ΗΠΑ»¹³¹.

Μαζί και με τη νατοϊκή στήριξη λουπόν, ο Milosevic έδωσε εντολή να ξεκινήσει επίθεση για τον περιορισμό της πολεμικής δράσης του ΑΣΚ. Μέχρι τα Χριστούγεννα του ίδιου έτους γράφει ο Gowan, «η πολιτική των δυτικό-ευρωπαϊκών χωρών κυμαινόταν στα πλαίσια εξεύρεσης μιας λύσης μέσω της διαπραγματευτικής οδού, μεταξύ των Αλβανών του Κοσόβου και της σερβικής κυβέρνησης, με σκοπό την κατάπαυση πυρός μεταξύ του ΑΣΚ και της κυβέρνησης. Καταδικάζανε τις αγριότητες και των δύο πλευρών, καθώς από τον Οκτώβριο του 1998 μέχρι και τον Ιανουάριο του 1999, οι δηλώσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου έτειναν να σκιαγραφούν τον ΑΣΚ ως βασική αιτία- εμπόδιο στην κατάπαυση πυρός, αφού η δράση του προκαλώντας αντεκδικητικές ενέργειες από την σερβική κυβέρνηση, τον

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ Peter Gowan, *The Twisted Road to Kosovo...*, ό.π., σελ.44

¹³⁰ Βασίλης Φούσκας, *Ζώνες Πολέμου...*, ό. π., σελ.132

¹³¹ Peter Gowan, *The Twisted...*, ό.π.

καθιστούσε βασικό παραβάτη της απόφασης 1199 των ΗΕ του Σεπτεμβρίου του 1998»¹³².

Το μεγάλο αίτιγμα της αμερικανικής πολιτικής του 1998 εστιάζει κυρίως στη συμπεριφορά και στην αλλαγή στάσης της τότε Υπουργού Εξωτερικών των ΗΠΑ Madeleine Albright. Ο Gowan γράφει πως «δεν ήταν δυνατό ο Gelbard να είχε χαρακτηρίσει τον ΑΣΚ ως τρομοκρατική οργάνωση χωρίς πρώτα να έχει πάρει την έγκριση της Albright, από τη στιγμή ιδίως που το ζήτημα της Γιουγκοσλαβίας ήταν από τα πρώτα στην πολιτική ατζέντα των ΗΠΑ, λόγω και του τόσο μεγάλου πλέον αριθμού αμερικανικών στρατευμάτων σε όλη την περιοχή. Κι όμως, με το που απάντησε η σερβική κυβέρνηση στο *σήμα* [τη δήλωση που έκανε για τον ΑΣΚ] του Gelbard [...], η Albright έσπευσε να δηλώσει επίσημα διευκρινίζοντας ότι οι ΗΠΑ δεν είναι διατεθειμένες να μείνουν στο περιθώριο παρατηρώντας αμέτοχες τις αγριότητες των σερβικών αρχών στο Κόσσοβο που είχαν επαναληφθεί και προηγηθεί στην περίπτωση της Βοσνίας [...]. Δύο μέρες αργότερα κατοχύρωσε το δικαίωμα των ΗΠΑ για μονομερή δράση των ΗΠΑ εναντίον της σερβικής κυβέρνησης»¹³³.

Ενώ λοιπόν, η δήλωση του Gelbard σήμαινε πόλεμο εναντίον του ΑΣΚ, η αντίστοιχη δήλωση της Albright σήμανε την προετοιμασία πολέμου εναντίον της κυβέρνησης Milosevic. «Αν ο Gelbard διαφωνούσε τόσο έντονα, όπως και φάνηκε, με την πολιτική γραμμή της Albright θα έπρεπε να απολυθεί αμέσως»¹³⁴, γράφει ο Gowan σχολιάζοντας αυτήν την ασυμφωνία δηλώσεων και απόψεων. Συμπληρώνει όμως τον συλλογισμό του αυτό, τονίζοντας πως σαφώς και κάτι τέτοιο δεν συνέβη. Γι' αυτό και καταλήγει στο συμπέρασμα πως «και οι δύο φαίνεται να χρησιμοποίησαν τη θέση τους, στα αντίστοιχα ακροατήριά τους, προσπαθώντας να φτάσουν σε ένα ενιαίο επιθυμητό αποτέλεσμα [...]. Εν ολίγοις, κατά τη διάρκεια σχεδόν του μεγαλύτερου μέρους του 1998, η επιχειρησιακή πολιτική των ΗΠΑ ήταν να υποστηρίζουν, προσποιούμενοι, τη σερβική κυβέρνηση εναντίον του ΑΣΚ, ενώ στην πράξη κάνανε ακριβώς το αντίθετο»¹³⁵.

Ο Gowan αναλύοντας αυτή την αλλαγή στην στρατηγική πολιτική της Albright και στην προσπάθειά του να δώσει μια εξήγηση επί αυτής, πιστεύει πως

¹³² Ibid, σελ.45

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Ibid, σελ.46

¹³⁵ Ibid.

«όπως στην περίπτωση του διαβήματος των ΗΠΑ τον Ιανουάριο του 1992 που οδήγησε στον πόλεμο της Βοσνίας, η πηγή της αλλαγής στην πολιτική της περίπτωσης του Κοσόβου θα πρέπει να αναζητηθεί στο πλαίσιο των ευρύτερων ευρω-αμερικανικών στόχων και συμφερόντων»¹³⁶. Άλλωστε γράφει «μια στρατιωτική επίθεση έναντι της Γιουγκοσλαβίας από το σύνολο της συμμαχίας θα είχε πανευρωπαϊκές πολιτικές συνέπειες, ποιο σημαντικές για τα κυβερνητικά συμφέροντα όλων των μεγάλων δυνάμεων από ότι η μοίρα των Αλβανών του Κοσόβου. Μια επικείμενη επιτυχία θα παγίωνε αποφασιστικά την ηγεμονική παρουσία των ΗΠΑ στην Ευρώπη.

Η επιτυχία εκτός των αρμοδιοτήτων του ΣΑ των ΗΕ δεν θα μπορούσε να εξασφαλίσει καμία συλλογική ασφάλεια στην Ευρώπη, χωρίς ιδίως την δυνατότητα χρήσης του ρωσικού veto στα πλαίσια των ΗΕ. Τέλος, μια επιτυχία θα σφράγιζε την ενότητα της συμμαχίας έναντι της έναρξης ισχύος του Ευρώ-ενός γεγονότος παγκόσμιας πολιτικής σημασίας- που θα μπορούσε να διαλύσει τη συμμαχία»¹³⁷. Δίνοντας έμφαση στις επεκτάσεις που προέκυπταν από την είσοδο του Ευρώ στην παγκόσμια οικονομική αγορά, ο Κ. Αρβανιτόπουλος, γράφει πως «ο φόβος και η αμηχανία από την οικονομική πρόκληση που παρουσίαζαν η ΟΝΕ και το Ευρώ στα αμερικανικά συμφέροντα είχαν δημιουργήσει ένα κλίμα ευρω-σκεπτικισμού στις ΗΠΑ»¹³⁸.

Το πρόβλημα λοιπόν του Κοσόβου έλαβε διεθνούς διαστάσεων προσοχή, τονίζει ο Gowan, όταν ο Milosevic εισέβαλλε με στρατό και παραστρατιωτικές μονάδες στην επαρχία, επαναλαμβάνοντας την εισβολή του 1992 στη Βοσνία με σαφείς ενδείξεις και προθέσεις για αγριότητες. Ο Peter Calvocoressi γράφει πως «οι ΗΠΑ, η Ρωσία και οι ευρωπαϊκές δυνάμεις ήταν σύμφωνες στην ανάγκη πίεσης που έπρεπε να ασκηθεί στην κυβέρνηση Milosevic για υπαναχώρηση των στρατιωτικών και παραστρατιωτικών ομάδων του που είχαν σταλεί στο Κόσοβο. Η Ρωσία όμως πρέπει να τονιστεί, διαφωνούσε έντονα στη χρήση του ΝΑΤΟ ως μέσο για την επίτευξη αυτού του εγχειρήματος. Οι παραπάνω χώρες ενέκριναν απόφαση του ΣΑ που προϋπέθετε την υπαναχώρηση των σερβικών δυνάμεων και την παύση των λεηλασιών. Επίσης απαιτήθηκε η σύγκληση συνάντησης του Milosevic και του ΑΣΚ,

¹³⁶ Peter Gowan, «The NATO Powers and the Balkan Tragedy», ..., ό.π., σελ.102

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, *Η αμερικανική εξωτερική πολιτική...*, ό.π., σελ.141

καθώς και άλλων Αλβανών στο Rambouillet κοντά στο Παρίσι, για να εξεταστούν - και να γίνουν αποδεκτοί- οι όροι που συμπεριελάμβαναν, την υπαναχώρηση όλων των σερβικών δυνάμεων (με μικρές εξαιρέσεις), τον αφοπλισμό του ΑΣΚ, την παρουσίαση μιας ουσιαστικής διεθνούς ειρηνευτικής δύναμης που θα εγκαθίστατο στην περιοχή και ενός σώματος περίπου 2,000 άοπλων παρατηρητών του ΟΑΣΕ, την έναρξη διαπραγματεύσεων για το μέλλον του Κοσσυφοπεδίου, και τέλος την επιστροφή των Αλβανών προσφύγων στα σπίτια τους»¹³⁹.

Οι Αλβανοί αποδέχθηκαν το προτεινόμενο πρόγραμμα, ο Milosevic όμως δεν πήγε στο Rambouillet και η απάντησή του μάλιστα επί των όσων είχαν συζητηθεί, υπήρξε η κλιμάκωση των επιθετικών επιχειρήσεων στην περιοχή, που συμπεριελάμβανε φόνους, βιασμούς και εμπρησμούς, με σκοπό την εκδίωξη των Αλβανών όσο το δυνατόν συντομότερα γινόταν από το Κοσσυφοπέδιο. Δεν είναι τυχαία η εξέλιξη της συνάντησης στο Rambouillet αν, όπως γράφει ο Gowan, λάβει κανείς σοβαρά υπόψη του ότι «η Albright είχε συμμαχούς στη Γαλλία, και εννοείται στη Βρετανία από τις αρχές του Ιανουαρίου, με τους οποίους και προέδρευε στη Διάσκεψη του Rambouillet. Με αυτές τις δύο χώρες στο πλευρό των ΗΠΑ, η πιθανότητα αποχής της Γερμανίας ήταν εκμηδενισμένη -αφού ήταν γνωστό πως η Γερμανία δεν μπορούσε να δράσει χωρίς την Γαλλία, από φόβο και μόνο παραγκωνισμού της από πάσεις φύσεως ηγεμονικές φιλοδοξίες. Όσον αφορά τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες, δεν είχαν την οικονομική εκείνη ανοχή καθώς και τα περιθώρια να αποκλειστούν με τη θέλησή τους»¹⁴⁰.

Όπως επισημαίνει λίγο πιο κάτω ο Gowan στο κείμενό του, «η Διάσκεψη για ειρήνη στο Rambouillet, δεν είχε στην πράξη κανένα στοιχείο διαπραγμάτευσης για επίτευξη ειρήνης»¹⁴¹. Βάσει των όρων με τους οποίους είχε ζητήσει το NATO από τη σερβική αντιπροσωπεία να συμμορφωθεί στο Rambouillet, ο πόλεμος που ακολούθησε δεν αποτέλεσε καμία έκπληξη. Μάλιστα, γράφει ο Β. Φούσκας, από αυτούς «τουλάχιστον ένας και για την ακρίβεια ο κρισιμότερος, δεν θα μπορούσε να έχει γίνει αποδεκτός από καμία πολιτική ηγεσία οποιουδήποτε σύγχρονου κράτους. Ο πρώτος όρος ήταν ότι εντός τριών ετών οι κάτοικοι του Κοσσυφοπεδίου θα είχαν την ευκαιρία να ψηφίσουν για ανεξαρτησία και πιθανή ένωση με την Αλβανία. Ο

¹³⁹ Peter Calvocoressi, *World Politics: 1945-2000* ..., ό. π., σελ.352
¹⁴⁰ Peter Gowan, «The NATO Powers and the Balkan Tragedy», ..., ό. π., σελ.102-103
¹⁴¹ Peter Gowan, *The Twisted Road to Kosovo*..., ό. π., σελ.52

δεύτερος ήταν ότι η Σερβία θα αποδεχόταν οικονομικές αρχές της ελεύθερης αγοράς, και ο τρίτος – ο όρος που κανένα σύγχρονο κράτος δεν θα μπορούσε ποτέ να αποδειχθεί όπως τονίστηκε παραπάνω- ήταν ότι οι δυνάμεις του NATO θα είχαν άδεια να αναπτυχθούν όχι μόνο στο Κοσσυφοπέδιο, αλλά οπουδήποτε στη Σερβία»¹⁴².

Τι συνέβη όμως με τις ευρωπαϊκές δυνάμεις στο μεσοδιάστημα μέχρι την έναρξη της επίθεσης του NATO; Ενώ λοιπόν, μια από κοινού εναντίωση της Γαλλίας και της Γερμανίας θα μπορούσε υποθετικά, γράφει ο Gowan, «να σταματήσει μια επίθεση του NATO εκτός περιοχής»¹⁴³, η αποφασιστική εκείνη λεπτομέρεια στο ζήτημα του Κοσσυφοπέδιου είναι πολύ περισσότερο, το «γιατί και οι δύο κυβερνήσεις τόσο της Γαλλίας, όσο και της Γερμανίας ήταν προετοιμασμένες να εγκαταλείψουν την επίσημη θέση τους, ότι δηλαδή μια επίθεση στη Γιουγκοσλαβία όπως κάθε άλλη επέμβαση του NATO εκτός περιοχής, θα έπρεπε να έχει την υποστήριξη του ΣΑ των ΗΕ»¹⁴⁴.

Σαφέστατα τονίζει ο Gowan, η «υποστήριξη των ΗΕ θα ήταν πολύ δύσκολο να κατοχυρωθεί -γι' αυτό και παρακάμφθηκε-, ιδίως από τη στιγμή που ήταν γνωστό σε όλα τα κράτη μέλη, πως η συγκεκριμένη επίθεση του NATO εμπεριείχε εχθρικές προθέσεις έναντι ενός κυρίαρχου κράτους. Με την υποστήριξη που πλέον είχε από τις δυτικές κυβερνήσεις, η Ρωσία παρέμενε το μόνο εμπόδιο, που όμως χωρίς την ανάγκη νομιμοποίησης της επίθεσης μέσω του ΣΑ, έπανε αυτόματα να αποτελεί εμπόδιο. Το μόνο ενδεχόμενο που θα μπορούσε να αλλάξει αυτή την κατάσταση, αποτελούσε η πιθανότητα απειλής των Ρώσων για χρήση πυρηνικών όπλων»¹⁴⁵, κάτι το οποίο όμως και δεν συνέβη.

Όπως επισημαίνει ο Calvocoressi για τον πόλεμο που όλοι πλέον περιμέναμε να ξεσπάσει, «πρόκειται για έναν πόλεμο του NATO ενάντια στον οποίο διαμαρτυρόταν η Ρωσία, όχι επειδή ήταν υπέρ της Σερβίας (όπως ο Milosevic θα φανταζόταν), αλλά επειδή η θέση της ήταν αντι- νατοϊκή»¹⁴⁶. Σε αυτό το σημείο όμως είναι απαραίτητο να σημειωθεί, πως αν η Ρωσία δεν ήταν τόσο αποδυναμωμένη από

¹⁴² Βασύλης Φούσκας, *Ζώνες Πολέμου...*, ό. π., σελ.135

¹⁴³ Peter Gowan, *The Twisted Road to Kosovo...*, ό.π., σελ.52

¹⁴⁴ Ibid, σελ.53

¹⁴⁵ Ibid, σελ.54

¹⁴⁶ Peter Calvocoressi, *World Politics: 1945-2000 ...*, ό. π.

οικονομικής άποψης, η συγκεκριμένη επίθεση, γράφει ο Gowan, «δεν θα είχε λάβει χώρα»¹⁴⁷.

Εντός των κόλπων λοιπόν της συμμαχίας, ήταν γνωστό πως «οι λόγοι που οδήγησαν στην επίθεση του Μαρτίου, ήταν κυρίως αποτέλεσμα των αντιλήψεων και στρατηγικών σχεδίων για ανάπτυξη και εγκαθίδρυση των ΗΠΑ στο χώρο των δυτικών Βαλκανίων»¹⁴⁸, ισχυρίζεται ο Gowan. Ο Clinton στο λόγο που εκφώνησε τη μέρα πριν την έναρξη των επιθέσεων, εξηγεί πως «η επίθεση ήταν αναγκαία κυρίως για τις πολιτικές συνέπειές της στις ευρω-ατλαντικές σχέσεις, λέγοντας πως μια δυνατή Αμερικανο-ευρωπαϊκή συνεργασία είναι ακριβώς αυτό που απαιτεί το ζήτημα του Κοσόβου»¹⁴⁹. Η επίθεση δικαιολογήθηκε στη βάση ανθρωπιστικών κινήτρων, αλλά όπως η πραγματικότητα έδειξε και κατέγραψε, «η αμερικανική κυβέρνηση σχεδίαζε μια μορφή επίθεσης, η οποία θα επέτρεπε και θα δημιουργούσε πρόσφορο έδαφος για μια επικείμενη γενοκτονία»¹⁵⁰.

Κατά τη διεξαγωγή της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής των σύγχρονων κρατών γράφει ο Β. Φούσκας, «δεν υπάρχει ηθική ουσία σε καμία πραγματεία περί εξωτερικής πολιτικής η οποία υιοθετεί την «προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων», πόσο μάλλον στη περίπτωση της εκστρατείας του ΝΑΤΟ στο Κοσσυφοπέδιο. Για παράδειγμα, το ΝΑΤΟ και οι ΗΠΑ [όπως έχει προαναφερθεί] είχαν να υπερασπιστούν ορισμένα πολύ συγκεκριμένα γεωπολιτικά συμφέροντα και συμφέροντα ασφάλειας στα Βαλκάνια»¹⁵¹ και «η στρατηγική αυτή τοποθέτηση των ΗΠΑ, θα τους επέτρεπε να καθορίσουν την προς ανατολάς επέκταση του ΝΑΤΟ βαθύτερα στην Ευρασία»¹⁵².

Ο πόλεμος λοιπόν αυτός- αποτέλεσμα της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ, κατά πολλούς, όπως έχουμε καταδείξει παραπάνω- επανέφερε και το θέμα επαναπροσδιορισμού της μετα-σοβιετικής Ρωσίας στην Ευρώπη, κάτι που δεν ήταν ευχάριστο ούτε για τις ΗΠΑ, ούτε και για την Ρωσία, «η οποία αφού τελείωσε ο πόλεμος καλωσορίστηκε από τους συμμάχους στις ειρηνευτικές διαπραγματεύσεις για την επιβολή των όρων με συμμετοχή δυνάμεών της, υπό την ενιαία εντολή του

¹⁴⁷ Peter Gowan, *The Twisted Road to Kosovo...*, ό.π., σελ.54

¹⁴⁸ Ibid, σελ.59

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ Ibid, σς.64-65

¹⁵¹ Βασίλης Φούσκας, *Ζώνες Πολέμου...*, ό. π., σς.138-139

¹⁵² Ibid, σελ.99

NATO»¹⁵³ επισημαίνει ο Calvocoressi. Θα μπορούσε κανείς να συμπεράνει για την φύση αυτής της επίθεσης του NATO, όπως κάνει ο Β. Φούσκας, πως «η Βοσνία του Dayton υπάρχει μονάχα εξαιτίας της διεθνούς στρατιωτικής παρουσίας για την επιτήρηση της ειρήνης»¹⁵⁴.

Ο πόλεμος διήρκησε δέκα εβδομάδες και όπως γράφει ο Θάνος Βερέμης «δεν αποτέλεσε απαραίτητα πράξη εξέτασης των χρόνιων προβλημάτων»¹⁵⁵. Απέτυχε να προστατεύσει τους Αλβανούς του Κοσόβου, αλλά κατάφερε τον Milosevic να συνθηκολογήσει, με παρόμοιους σχεδόν όρους που έθετε η συμφωνία που ποτέ δεν υπεγράφη στο Rambouillet. «Ο Milosevic είχε αποτύχει να προσαρτήσει τη Βοσνία και είχε χάσει και το Κόσοβο»¹⁵⁶. Η διχογνωμία όμως της επιστήμης για το ζήτημα της επέμβασης στο Κόσοβο, προκλήθηκε από το γεγονός ότι η επιδρομή του NATO δεν συνοδευόταν από την εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας, πολλώ δε μάλλον που την επιχείρηση ολοκληρωτικά είχε αναλάβει το NATO. «Η δράση αυτή του NATO δεν εμπίπτει στους όρους της συνθήκης του Βορειοατλαντικού Συμφώνου, και επιπλέον αποτέλεσε απόλυτη παραβίαση του Χάρτη των ΗΕ»¹⁵⁷ υπερτονίζει ο Calvocoressi.

Το καθεστώς όμως του Κοσόβου ποιο έμελλε στην πραγματικότητα να είναι; Γράφοντας για το ζήτημα ο Πέτρος Λιάκουρας, σημειώνει πως «η απόφαση 1244 του Συμβουλίου Ασφαλείας που υιοθετήθηκε με τον τερματισμό των επιδρομών στις 10 Ιουνίου 1999, καθόρισε το καθεστώς του Κοσόβου με πρωταγωνιστή και μεσολαβητή τον ΟΗΕ»¹⁵⁸. Αναλυτικότερα προσθέτει, «η απόφαση 1244 το ΣΑ, ενεργώντας σύμφωνα με το κεφάλαιο VII του Χάρτη, διέταξε την απομάκρυνση όλων των σερβικών δυνάμεων από το Κόσοβο [...] και όριζε ότι η περιοχή παραμένει τμήμα της Σερβίας, αν και de facto συνιστά μια ανεξάρτητη περιοχή [...]. Παρότι το Κόσοβο αποσπάται από την κυριαρχία της Σερβίας, εντούτοις η κυριαρχία και η ακεραιότητα της τελευταίας δεν διαταράσσονται [...]. Ο στόχος να απομακρυνθεί η εξουσία της Σερβίας επί της περιοχής, υπαγορεύθηκε κατά κύριο

¹⁵³ Peter Calvocoressi, *World Politics: 1945-2000* ..., ό. π., σελ.353

¹⁵⁴ Βασίλης Φούσκας, *Ζώνες Πολέμου...*, ό. π., σελ.295

¹⁵⁵ Thanos M. Veremis, *Action Without Foresight: Western Involvement in Yugoslavia*, εκδ. Yalco-ELIAMEP, Αθήνα, 2002, σελ.72

¹⁵⁶ Peter Calvocoressi, *World Politics: 1945-2000* ..., ό. π., σς.352-353

¹⁵⁷ Ibid, σελ.354

¹⁵⁸ Πέτρος Λιάκουρας, *Το Κυπριακό: Από τη Ζυρίχη στη Λουκέρνη. Σε Αναζήτηση Ομοσπονδιακής Επίλυσης*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2007, σελ.162

λόγο από το ότι έπρεπε να προστατευθούν οι αλβανόφωνοι της περιοχής. Επειδή δε αναστέλλεται η εξουσία της Σερβίας, και για να μην μένει κενό εξουσίας, αποφασίστηκε ότι τη διοίκηση της περιοχής αναλαμβάνει ο ΟΗΕ, τουλάχιστον προσωρινά»¹⁵⁹, ενώ στρατιωτική προστασία προσφέρουν δυνάμεις του ΝΑΤΟ.

«Το Κόσσοβο από το 1999 τελεί υπό τη διοίκηση των ΗΕ, που έχει προκαλέσει το πρώτο βήμα ανεξαρτησίας της περιοχής. Ομάδα επαφής αποτελούμενη από αντιπροσώπους του Ηνωμένου Βασιλείου, της Γαλλίας, των ΗΠΑ, της Ρωσίας, της Γερμανίας, καθώς και τον αντιπρόσωπο της ΕΕ επεξεργάζονται το σχέδιο περί του καθεστώτος του Κοσσόβου»¹⁶⁰. Και με αυτό το σχεδιασμό μετατίθεται προς το μέλλον, η επίλυση του οριστικού καθεστώτος μελλοντικής αναγνωρισμένης ανεξαρτησίας (πλέον) του Κοσσόβου.

¹⁵⁹ Ibid, σελ.163

¹⁶⁰ Ibid, σελ.164

**Β. Μικρο- Επίπεδο Ανάλυσης: Οι εσωτερικοί παράγοντες που
οδηγήσανε στη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας**

*“Each historical upheaval presents elements of continuity,
just as continuity includes upheaval.”*

Stefano Bianchini, 1995

Στο κεφάλαιο που προηγήθηκε προβήκαμε σε μια ανάλυση της γιουγκοσλαβικής διάλυσης στο Μακρο- επίπεδο, σε εκείνο δηλαδή που ξεκινά από τη βασική αρχή ότι οι κρίσιμες επιρροές δε βρίσκονται μέσα, αλλά έξω από τα σύνορα ενός κράτους. Των εξωτερικών δηλαδή εκείνων παραγόντων, που επηρέασαν και διαμορφώσανε με τη συμμετοχή τους το ζήτημα του διαμελισμού του γιουγκοσλαβικού κράτους. Η ανάλυση ακολούθησε μια ιστορική και χρονολογική συνέχεια, αντίστοιχη της δράσης και των κινήσεων των εκάστοτε εμπλεκόμενων διεθνών πρωταγωνιστών, των ενδιαφερόμενων εθνών- κρατών, διεθνών οργανισμών και συμμαχιών.

Στο παρόν κεφάλαιο, όπως προαναγγείλαμε στην εισαγωγή, θα προχωρήσουμε στο Μικρο- επίπεδο ανάλυσης, στο επίπεδο δηλαδή του κράτους και της διερεύνησης των εσωτερικών εκείνων παραγόντων και καταστάσεων εντός του γιουγκοσλαβικού κράτους συγκεκριμένα, και τον βαθμό στον οποίο αυτά επηρέασαν τους ανθρώπους και φορείς εκείνους, που επλέγουν ανάμεσα σε διαφορετικά είδη αποφάσεων εξωτερικής, μα κυρίως εσωτερικής πολιτικής. Ας δούμε λοιπόν πως έφτασε η Γιουγκοσλαβία μέσω της εσωτερικής αποδυνάμωσης και όλων των γεγονότων που μεσολαβήσανε, στην διαμόρφωση της σημερινής κατάστασης και δομής του εναπομεινάντος κράτους, εκείνου της τρίτης Γιουγκοσλαβίας που πλέον ονομάζεται Σερβία- Μαυροβούνιο.

Ο Θεόδωρος Κουλουμπής προλογίζοντας την 7^η σειρά των Ειδικών Σεμιναρίων του Ελληνικού Ιδρύματος Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ) το 1990, αναφέρεται στα χαρακτηριστικά που κατά την άποψή του «ξεχώριζαν την Γιουγκοσλαβία ως ένα κράτος σημαντικό, ως κράτος πείραμα, ως κράτος που άξιζε τον κόπο να το παρακολουθήσει κανείς για να προβλέψει ίσως, στην περίοδο μετά τον ψυχρό πόλεμο, τη σύγκλιση των συστημάτων μεταξύ

ανατολής και δύσης»¹⁶¹. Η άποψη του αυτή, βασιζόταν όπως γράφει στον «πολυεθνικό χαρακτήρα της Γιουγκοσλαβίας, στο ομόσπονδο σύστημά της και στο ότι είναι από τα πρώτα κομμουνιστικά κράτη που προσπαθούν να συνδέσουν το μονοκομματικό κομμουνιστικό σύστημα με χαρακτηριστικά του πολυκομματικού ή πλουραλιστικού δυτικούστροφου συστήματος»¹⁶².

Γιουγκοσλαβία (*Jugoslavija*), είναι ο όρος που χρησιμοποιείται για τρεις διαφορετικές πολιτικές οντότητες που υπήρξαν τον 20ο αιώνα στα Βαλκάνια. Σε μετάφραση σημαίνει *Χώρα των Νότιων Σλάβων* (*jug* στο *Jugoslavija* σημαίνει νότος). Η πρώτη, ήταν το βασίλειο που σχηματίστηκε το 1918 ως Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων, που μετονομάστηκε σε Βασίλειο της Γιουγκοσλαβίας το 1929 και έμεινε με αυτό το όνομα μέχρι την εισβολή της Γερμανίας στην χώρα το 1941. Η δεύτερη, ήταν το σοσιαλιστικό κράτος που δημιουργήθηκε στην θέση του παλιού βασιλείου, αμέσως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο το 1945, ως «Δημοκρατική Ομοσπονδιακή Γιουγκοσλαβία» που το 1946 έγινε «Ομοσπονδιακή Λαϊκή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας» και στις 7 Απριλίου 1963 «Σοσιαλιστική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας». Παρέμεινε έτσι μέχρι το 1992, όπου οι τέσσερις από τις έξι συνιστώσες δημοκρατίες - Σλοβενία, Κροατία, Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (ΠΓΔΜ/ FYROM) και Βοσνία-Ερζεγοβίνη, αποσχίστηκαν και δημιούργησαν αποκομμένα πλέον από τη Γιουγκοσλαβία ανεξάρτητα κράτη.

Η τρίτη, ήταν η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας που σχηματίστηκε το 1992 στην περιοχή των εναπομεινασών δημοκρατιών της Σερβίας (με τις αυτόνομες επαρχίες της Βοϊβοντίνας και του Κοσσόβου) και του Μαυροβουνίου. Το 2003, το όνομα Γιουγκοσλαβία εγκαταλείφθηκε επίσημα όταν το κράτος μετασχηματίστηκε σε μια χαλαρή Κοινοπολιτεία που ονομάστηκε Σερβία και Μαυροβούνιο. Η Βουλή του Μαυροβουνίου το 2006 αποφάσισε την απόσχισή του από την Κοινοπολιτεία και με αυτήν ολοκληρώθηκε η διάλυση της παλαιάς Γιουγκοσλαβίας. Ας προχωρήσουμε όμως, να παρακολουθήσουμε τα στάδια που μεσολάβησαν στη διαμόρφωση και την μετεξέλιξη της χώρας.

¹⁶¹ Ελληνικό Ίδρυμα Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ), «Η Σημερινή Γιουγκοσλαβία: Προβλήματα και Προοπτικές», Σειρά: Ειδικά Σεμινάρια 7, εκδ. ΕΛΙΑΜΕΠ, Αθήνα, 1990.

¹⁶² Ibid.

Το τέλος του Β' Π.Π. γράφει ο Αριστοτέλης Τζιαμπίρης, βρίσκει τον Τίτο να ελέγχει τις περιοχές που απαρτίζουν τη νέα Γιουγκοσλαβία. Χωρισμένη στις έξι προαναφερθείσες συνιστώσες δημοκρατίες, «ο Τίτο [γράφει] δεν ανεχόταν κανένα είδος αποσχιστικών κινήματων, ούτε όμως επέτρεπε την έκφραση οποιονδήποτε εχθροτήτων βασισμένων σε εθνικές ή θρησκευτικές διακρίσεις»¹⁶³. Επίσης, για την ολοκληρωτική καταστολή αυτών, αλλά και της προπαγάνδας, «επιχείρησε να γεφυρώσει τις εθνικές εχθρότητες, δημιουργώντας μια ισχυρή συγκεντρωτική κυβέρνηση (μέχρι το 1974 όταν περισσότερες εξουσίες πέρασαν στις δημοκρατίες), με το άνοιγμα σε μια φιλελευθεροποιημένη μορφής οικονομία, επιδιώκοντας μια μη ευθυγραμμισμένη εξωτερική πολιτική»¹⁶⁴.

Κατά συνέπεια, όπως γράφει ο Α. Τζιαμπίρης, μέχρι τη δεκαετία του '80, «η Γιουγκοσλαβία εμφανιζόταν ως μια ιδιαίτερα σταθερά αναπτυσσόμενη χώρα (στη βάση σοσιαλιστικών κριτηρίων). Ακόμη και η διεθνής πραγματικότητα της διάρκειας του Ψυχρού Πολέμου συντέλεσε στη σταθερότητα της χώρας αυτής, αφού ήταν γνωστό πως και οι δύο υπερδυνάμεις είχαν σημαντικά κίνητρα για τη διασφάλιση της διατήρησης της ειρήνης στη Γιουγκοσλαβία. Όπως επισημαίνει όμως ο Α. Τζιαμπίρης, «η λήξη του Ψυχρού Πολέμου και η διάλυση της ΕΣΣΔ [...] βρίσκουν την Γιουγκοσλαβία αντιμέτωπη με μία νέα κατάσταση, το χαρακτηριστικό της οποίας ήταν ότι η χώρα είχε πλέον πάψει να αποτελεί οποιοδήποτε στρατηγικό ενδιαφέρον για τις δυο υπερδυνάμεις. Εν συνεχεία, η επανεμφάνιση παλαιότερων εθνικιστικών φιλοδοξιών και κινήματων, καθώς και εχθροτήτων επιταχύνθηκε, ενώ κατά τη διάρκεια των εκλογών του 1990, σε πολλές από τις δημοκρατίες, εθνικιστές ψηφίστηκαν και ανέλαβαν την εξουσία. Αποτέλεσμα αυτού, οι εντάσεις να οξύνονται και να πολλαπλασιάζονται συνεχώς»¹⁶⁵.

Η γιουγκοσλαβική κρίση από τα μέσα της δεκαετίας του '80, απασχολεί σε πολλαπλά επίπεδα τους μελετητές. Τόσο σε ό,τι αφορά την εσωτερική λειτουργία του γιουγκοσλαβικού προτύπου, όσο και στην υλοποίηση στο διεθνές επίπεδο των αρχών που διέπουν την γιουγκοσλαβική εξωτερική πολιτική, καθώς και την γιουγκοσλαβική

¹⁶³ Αριστοτέλης Τζιαμπίρης, *A Study in Failure? An Examination of the European Community's Response to the Yugoslav War*, MSc. (econ) Dissertation, London School of Economics and Political Science, 1993, σελ.5

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ Ibid, σελ.6

ιδιαιτερότητα. Ο Χριστόδουλος Γιαλουρίδης, γράφοντας για την κρίση και τις πολιτικές δυνάμεις στην Γιουγκοσλαβία, υποστηρίζει πως η «αναφορά στις νέες διαμορφούμενες συνθήκες έχει ιδιαίτερη σημασία στη σχέση τους με την κρίση, αφού όπως είναι γνωστό η κρίση αναφέρεται στους κοινωνικούς θεσμούς»¹⁶⁶. Στο πλαίσιο της κρίσης στο οποίο τοποθετεί τους αναγνώστες του, «κάνουν [γράφει] την εμφάνισή τους νέοι πολιτικοί θεσμοί και δυνάμεις»¹⁶⁷.

Πριν όμως παρακολουθήσουμε, χρησιμοποιώντας την ανάλυση του Χ. Γιαλουρίδη, το πόσο και σε ποίο βαθμό συνδέονται οι νέοι θεσμοί και οι δυνάμεις με το παρελθόν και πόσο επηρεάζουν το ίδιο το πολιτικό σύστημα, κρίνεται σκόπιμο να πούμε κάποια πράγματα για την ιστορική πορεία της διαμόρφωσης του πολιτικού συστήματος της Γιουγκοσλαβίας και κυρίως των βασικότερων πολιτικών θεσμών του γιουγκοσλαβικού προτύπου, που ιστορικά και διαχρονικά επηρέασαν κυριαρχικά στη διαμόρφωση του γιουγκοσλαβικού πολιτικού συστήματος, αλλά και της γιουγκοσλαβικής πολιτικής ζωής¹⁶⁸. Βάση των υποθέσεων στις οποίες καταλήγει, αποτελεί η σκέψη και πεποίθησή του, πως «οι νέες πολιτικές δυνάμεις εμφανίζονται de facto, δηλαδή πέραν του πλαισίου νομιμότητας τα τελευταία χρόνια της δεκαετίας του '80 στις γιουγκοσλαβικές δημοκρατίες, κυρίως μάλιστα σε εκείνες του Βορρά, οι οποίες τείνουν να ανατρέψουν τις ιστορικές πολιτικές δομές της Γιουγκοσλαβικής Ομοσπονδίας»¹⁶⁹.

Από αυτό προκύπτει, ως πρώτη υπόθεση του Χ. Γιαλουρίδη διαβάζοντας το άρθρο του, ότι οι εμφανιζόμενες «δυνάμεις αυτές, είναι το αποτέλεσμα ενός ολόένα διευρυνόμενου χάσματος μεταξύ Βορρά και Νότου»¹⁷⁰. Ενός χάσματος, όπως γράφει ο Roland Schönfeld στο άρθρο του με τίτλο «Το γιουγκοσλαβικό Δίλημμα», «που επηρεάζει και χαρακτηρίζει την κρίση και αφορά τόσο στην οικονομία, όσο και

¹⁶⁶ Χ. Γιαλουρίδης, «Κρίση και Πολιτικές Δυνάμεις στη Γιουγκοσλαβία», στο Ελληνικό Ίδρυμα Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ), «Η Σημερινή Γιουγκοσλαβία: Προβλήματα και Προοπτικές», Σειρά: Ειδικά Σεμινάρια 7, εκδ. ΕΛΙΑΜΕΠ, Αθήνα, 1990, σελ.3

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁶⁸ Στο σημείο αυτό της μελέτης μας, θα ακολουθηθεί η δομή του Χ. Γιαλουρίδη στο «Κρίση και Πολιτικές Δυνάμεις στη Γιουγκοσλαβία», Ibid, σελ. 3-11

¹⁶⁹ Ibid, σελ.4

¹⁷⁰ Ibid.

στην πολιτική ζωή»¹⁷¹. Παρακάτω θα παραθέσουμε στοιχεία και για τους δύο αυτούς τομείς.

Επιστρέφοντας λοιπόν στην ανάλυση του Χ. Γιαλουρίδη, η δεύτερη υπόθεση που διατυπώνει, αφορά στη ρήξη. Και δεν αναφέρεται, όπως τονίζει, στο «παρελθόν της τριαδικής εξουσίας Τίτο- Κόμμα- Στρατός, που αποτελούσε και τον ενωτικό πολιτικό κρίκο της Γιουγκοσλαβικής πολυεθνικής ομοσπονδίας και της αδυναμίας δεσμού αυτού να ενσωματώσει θεσμικά και πολιτισμικά, κυρίως όμως κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά τις περιοχές, τις εθνότητες και τους πολιτισμούς της πολυσύνθετης αυτής χώρας, πραγματοποιώντας έτσι το όραμα του Τίτο για δημιουργία ενός νέου έθνους»¹⁷² - ενός Γιουγκοσλαβικού λαού»¹⁷³. Σε αυτήν την προσπάθεια άλλωστε, συμπληρώνουν και οι Χ. Γιαλουρίδης και Στέλιος Αλειφαντής, στο επίπεδο δηλαδή δημιουργίας μιας ενιαίας εθνικής συνείδησης, «η επίκληση της σοβιετικής απειλής κατά το παρελθόν, λειτούργησε μέσα από την παράταση της εξωτερικής απειλής»¹⁷⁴.

Η γέννηση κατά συνέπεια του νέου κράτους από το 1945 και μετά, αποτέλεσε ένα διεθνές πρότυπο, καθώς και εγχείρημα συμβίωσης εντός των συνόρων ενός κράτους, λαών και εθνοτήτων που στο παρελθόν και για πολλά χρόνια είχαν συγκρουσιακές σχέσεις μεταξύ τους. Με τις άνω των 20 εθνοτήτων και θρησκευτικών ομάδων που διαρθρώθηκε, βασίστηκε σε 6 ομόσπονδα κρατίδια και δύο αυτόνομες περιοχές. Η συμβίωση, αλλά και η διαδικασία ενσωμάτωσης των λαών και εθνοτήτων της Γιουγκοσλαβίας, στηρίχθηκε κατά τον Χ. Γιαλουρίδη στους τρεις βασικούς παράγοντες θεσμούς του πολιτικού συστήματος, που αναφέραμε παραπάνω (Τίτο- Κόμμα- Στρατός).

Με λίγα λόγια, βασίστηκε όπως αναφέρει, «πρώτον στη δεσπόζουσα χαρισματική ηγετική προσωπικότητα του Τίτο, που κυριάρχησε πολιτικά και θεσμικά στο πολιτικό σύστημα μέχρι το θάνατό του το 1980. Δεύτερον, στην «Ένωση Γιουγκοσλάβων Κομμουνιστών που αποτέλεσε στο πολιτικό επίπεδο έναν αποφασιστικό παράγοντα, παρά τις ενίοτε εμφανιζόμενες εθνικιστικές αποκλίνουσες

¹⁷¹ Roland Schönfeld, "Das jugoslawische dilemma", Europa- Archiv, Falge 15-16, 1989, σελ.477

¹⁷² Στην έννοια Έθνος και την σημασία και εφαρμογή αυτής στο ότι αφορά τον ρόλο που έπαιξε στο ζήτημα της Γιουγκοσλαβίας θα αναφερθούμε παρακάτω.

¹⁷³ Χ. Γιαλουρίδης, «Κρίση και Πολιτικές Δυνάμεις στη Γιουγκοσλαβία»,... ό. π.

¹⁷⁴ Χρ. Γιαλουρίδης- Στ. Αλειφαντής, *Τα Βαλκάνια στο Σταυροδρόμι των Εξελίξεων*, εκδ. Ροές, Αθήνα, 1988, σελ.61

τάσεις και στο παρελθόν διαδραμάτισε τον πόλο ιδεολογικής συσπείρωσης, όπως επίσης και τον κεντρικό καθοδηγητικό θεσμό σε όλα τα επίπεδα του συστήματος. Τέλος, βασίστηκε στο στρατό, που από τη φύση, τη δομή και την αποστολή του, τείνει να ενσωματώνει και να αποτελεί τον μόνο και κυριότερο θεσμό διατήρησης της ομοσπονδίας»¹⁷⁵. Η προαναφερθείσα επίκληση στη σοβιετική απειλή υποστηρίζει, συνέβαλλε επανειλημμένα και στην αναβάθμιση του ρόλου και της αποστολής του στρατού.

Όπως διαβάζουμε στο βιβλίο του Serge Berstein, ο Γιουγκοσλαβικός δρόμος προς τον σοσιαλισμό έγινε μέσω της «αυτοδιαχείρισης». Το 1945 γράφει, «Ο Τίτο υιοθέτησε χωρίς δισταγμό το μοντέλο του σοβιετικού κομμουνισμού, τόσο στο πολιτικό επίπεδο (μοναδικό κόμμα, σύνταγμα εμπνευσμένο από το Σύνταγμα της ΕΣΣΔ κ.ά.), όσο και στο οικονομικό (εθνικοποίηση, προγραμματισμός, κολεκτιβοποίηση των γαιών, κ.ά.)»¹⁷⁶. Η ρήξη του 1948 (με τον Στάλιν) όμως, ωθεί τους Γιουγκοσλάβους να ξανασκεφτούν τον σοσιαλισμό τους και να προσπαθήσουν να δημιουργήσουν μια νέα μορφή οργάνωσης. Όπως πιστεύει, «η ιδέα είναι, να μειωθεί και στη συνέχεια να καταργηθεί η οικονομική ηγεσία του κράτους προς όφελος μιας συλλογικής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής που διαχειρίζονται τα Συμβούλια των Εργατών, τα οποία θα έθελαν τους στόχους και τους τρόπους παραγωγής, θα όριζαν το επίπεδο των μισθών, τον κοινωνικό προϋπολογισμό της επιχείρησης, κτλ. Τέλος, θα αποκαθίσταται μία σχετική ελευθερία της επιχείρησης»¹⁷⁷.

Συμπληρώνοντας ο Berstein γράφει, ότι το μοντέλο αυτό της αυτοδιαχείρισης στη Γιουγκοσλαβία εμφανίζεται να προσφέρει μια εναλλακτική λύση στον κρατικό και γραφειοκρατικό κομμουνισμό της Σοβιετικής Ένωσης, ένα είδος αντίπαλου ιδεώδους στα τρωτά σημεία του Σοβιετικού συστήματος. Είναι αλήθεια όμως διευκρινίζει, ότι «ο Τίτο και οι Γιουγκοσλάβοι ηγέτες προσπάθησαν να αποκεντρώσουν την οικονομία και να δημιουργήσουν στη βάση της συλλογικής ιδιοκτησίας των εργατών, τις συνθήκες μιας πραγματικής αγοράς»¹⁷⁸. Η αποκέντρωση όμως της οικονομίας, αποκάλυψε μειονεκτήματα που δεν είναι

¹⁷⁵ Χ. Γιαλουρίδης, «Κρίση και Πολιτικές Δυνάμεις...», ό. π.

¹⁷⁶ Serge Berstein, *Δημοκρατίες, Αυταρχικά και Ολοκληρωτικά Καθεστώτα στον 20^ο Αιώνα*, εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2002, σελ. 282

¹⁷⁷ Ibid, σς. 282-283

¹⁷⁸ Ibid.

λιγότερα από εκείνα του συγκεντρωτισμού. «Επιχειρήσεις και κοινότητες ρίχθηκαν σε μια πολιτική ανεξέλεγκτων επενδύσεων και σε έξοδα επίδειξης που ευνόησαν πραγματική οικονομική ανάπτυξη [...]. Ο πληθωρισμός καλπάζει, οι εισαγωγές αυξάνονται αδιάκοπα και το εξωτερικό χρέος γίνεται υπέρογκο»¹⁷⁹.

Κατά συνέπεια, όπως συνοψίζει ο Berstein, η αυτοδιαχείριση αυτή προκαλεί μία σειρά ανισοροπιών που απειλούν την ίδια την επιβίωση της Γιουγκοσλαβίας. Παρατηρείται λοιπόν κατά την άποψή του πρώτον, μία έλλειψη ισορροπίας ανάμεσα σε μία οικονομία που επιθυμεί να είναι αποκεντρωμένη (που εξαρτάται άμεσα από τους εργάτες) και σε ένα πολιτικό σύστημα στο οποίο οι γραφειοκράτες του κόμματος και του κράτους, κατέχουν την πραγματική εξουσία και διασφαλίζουν τη δικτατορία στο όνομα του προλεταριάτου. Δεύτερον, διαπιστώνεται μία έλλειψη ισορροπίας ανάμεσα στις πρακτικές της αυτοδιαχείρισης και στην παγκόσμια οικονομική συγκυρία- που εισέρχεται σε περίοδο κρίσης από το 1974-, η οποία κάνει ορατές όλες τις αδυναμίες του γιουγκοσλαβικού συστήματος και προκαλεί από τη δεκαετία του 1980 ετήσιο πληθωρισμό της τάξης του 250% και ανεργία που αγγίζει το 14% του ενεργού πληθυσμού. Τέλος, διακρίνεται μία έλλειψη εθνικής ισορροπίας που αυξήθηκε από τη διαχείριση, καθώς οι επιχειρήσεις των πιο πλούσιων δημοκρατιών, όπως της Σλοβενίας, εγγυώνται στους μισθωτούς τους ένα επίπεδο ζωής ανώτερο κατά 35% από τον εθνικό μέσο όρο, ενώ οι πιο φτωχές περιοχές, για παράδειγμα του Κοσσυφοπεδίου, εξασφαλίζουν στους μισθωτούς τους ένα εισόδημα κατώτερο σχεδόν κατά το ¼ του ίδιου μέσου όρου.

Τι συνέβη λοιπόν μετά το 1980; Ο θάνατος του Τίτο και για τον Χ. Γιαλουρίδη, υπήρξε ορόσημο στην στροφή της κοινωνικο-πολιτικής εξέλιξης της Γιουγκοσλαβίας. Το γεγονός αυτό προκάλεσε, όπως γράφει, την «απώλεια του ενός κρίκου»¹⁸⁰. Αφῆσε, υποστηρίζει, ένα δυσαναπλήρωτο κενό πολιτικό και πολιτειακό στο σύστημα και διέρρηξε κατά κάποιον τρόπο τον ενοποιητικό δεσμό *Τίτο-Κόμμα-Στρατός* που ένωσε πολιτικά, κοινωνικά και πολιτισμικά το πολυεθνικό κράτος. Η απώλεια του δεύτερου κρίκου, συντελέστηκε με τη ρήξη της Ένωσης Γιουγκοσλάβων Κομμουνιστών. «Οι εθνικισμοί που άρχισαν να ενεργοποιούνται ήδη ζώντος του Τίτο και από την δεκαετία του 1970 διέβρωσαν και διέρρηξαν εσωτερικά την ενότητα του

¹⁷⁹ Ibid.

¹⁸⁰ Χ. Γιαλουρίδης, «Κρίση και Πολιτικές Δυνάμεις...», ό. π.

κόμματος, κατάργησαν [...] στα μέσα της δεκαετίας του 1980, τον καθοδηγητικό και πρωταγωνιστικό του χαρακτήρα»¹⁸¹.

Αναλυτικότερα αναφέρει πως, «η εθνική και εθνικιστική αντιπαράθεση, πέρασε στις δομές του κόμματος, και από εκεί μεταφέρθη στις πολιτείες, αυτόνομες επαρχίες ή περιοχές, δημιουργώντας ένα ιδιότυπο είδος πολιτικής πολυφωνίας και πλουραλισμού που εξέφραζε τις διάφορες εθνικές και κοινωνικές τάσεις που υπήρχαν στο κόμμα, στις περιοχές και στα κράτη τα οποία εκπροσωπούσαν»¹⁸². Υπήρξε λοιπόν, διαπιστώνει ο Γιαλουρίδης, «μια αλλοίωση αλλά και παραμόρφωση της εξουσίας και μετατροπής της από κάθετη, μονολιθική και αυταρχική, σε de facto οριζόντια, αποκεντρωμένη και ιδεολογικά παραμορφωμένη, αφού πήρε το «πάνω χέρι»- ιδίως με την ανατολή του 1990- το εθνικιστικό στοιχείο»¹⁸³. Όπως τονίζει στην ανάλυση του, «ο μόνος πολιτειακός θεσμός που δεν είχε υποστεί [εκείνη την περίοδο ακόμη] σοβαρά πλήγματα διάσπασης είναι ο στρατός, που φυσικά μόνος του δεν μπορεί να λειτουργήσει ούτε ενωτικά αλλά ούτε κατασταλτικά χωρίς συνέπειες»¹⁸⁴. Κλείνοντας τον συλλογισμό του αυτό, προβαίνει στο να χαρακτηρίσει ότι ο «θάνατος του Τίτο αποτελεί την επίφαση του προβλήματος ή την κορύφωση μιας χρόνιας λανθάνουσας πολύμορφης κρίσης»¹⁸⁵.

Ποιες όμως είναι οι βασικές διαστάσεις της κρίσης κατά τον Χ. Γιαλουρίδη; Πρώτον, σημειώνει ήταν η παλιά αντίθεση ή χάσμα, κυρίως οικονομικό μεταξύ Βορρά- Νότου»¹⁸⁶. Η ανάπτυξη, υποστηρίζει, αντίθετων και διαφορετικών κοινωνικο- οικονομικών δομών και αντίθετων προσανατολισμών μεταξύ Βορρά και Νότου, υπήρξαν αποτέλεσμα του ότι οι παραδοσιακοί θεσμοί δεν πέτυχαν ούτε την ενσωμάτωση, ούτε την σύγκλιση.

Για παράδειγμα, η Σλοβενία, οικονομικά και κοινωνικά πλέον αναπτυγμένη, προσανατολίζεται στη Δύση, στην Ευρώπη [όπως έχουμε αναφέρει και στο προηγούμενο κεφάλαιο]. Διεκδικεί δηλαδή, μεγαλύτερη αυτονομία και χειραφέτηση, δημιουργώντας πρώτη το πλαίσιο και την υποδομή του πλουραλισμού [στο ξεκίνημα της δεκαετίας του '90]. Αντιθέτως, όπως γράφει η πολιτειολόγος Helga Hirsh στο

¹⁸¹ Ibid, σελ.6

¹⁸² Ibid.

¹⁸³ Ibid.

¹⁸⁴ Ibid.

¹⁸⁵ Ibid, σελ.7

¹⁸⁶ Ibid.

άρθρο με τίτλο “Τοίχοι από φτώχεια και μίσος” σε γερμανική εφημερίδα το 1989, «ο φτωχός και υποανάπτυκτος Νότος, με επικεφαλής τη Σερβία, αναπτύσσει και τονώνει τις δυνάμεις του παραδοσιακού εθνικισμού [στον οποίο θα επανέλθουμε παρακάτω] και περιχαρακώνεται στους αμυντικούς του μηχανισμούς»¹⁸⁷. Η Σερβία, συνεχίζει ο Χ. Γιαλουρίδης, «που αισθάνεται από τη σκοπιά της απειλούμενη και από τους Αλβανούς του Κοσσυφοπεδίου που διεκδικούν [εκείνη την περίοδο ήδη] μεγαλύτερη αυτονομία και χειραφέτηση από τη Σερβία όσο και από την ομοσπονδιακή δομή της Γιουγκοσλαβίας»¹⁸⁸, θεωρείται ως ο πρόμαχος του σερβικού αλλά και του Γιουγκοσλαβικού εθνικισμού.

Δεύτερη ίσως, διάσταση της κρίσης κατά τον Χ. Γιαλουρίδη, θα μπορούσε να αποτελεί η βαθειά και έντονη οικονομική κρίση που μαστίζει συνολικά τη χώρα και η πολύπλευρη εξάρτησή της από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Και τρίτη, θεωρεί την «συνολική πόλωση που αφορά σε πολλά επίπεδα τόσο τη σχέση παραδοσιακών και σύγχρονων εθνικισμών, όσο και τη σχέση εθνικισμών που δημιουργούνται μεταξύ υποανάπτυκτων και ανεπτυγμένων»¹⁸⁹ περιοχών και εθνοτικών ομάδων και σε αυτό το σημείο αναφέρεται κυρίως στους Κροάτες και στους Αλβανόφωνους. Όπως επισημαίνει ο Roland Schönfeld, «οι δε Κροάτες διαποτίζονται από έναν παραδοσιακό, ιστορικό εθνικισμό και πολιτισμό, ενώ είναι αναπτυγμένοι [τονίζει] και οικονομικά, ενώ οι Αλβανόφωνοι από την άλλη επηρεάζονται από την Αλβανία, ανήκοντας όμως και στις πιο φτωχές και πλέον υποανάπτυκτες περιοχές του Νότου»¹⁹⁰.

Στο από κοινού βιβλίο τους το 2001, ο Χ. Γιαλουρίδης και η Βιβή Κεφαλά ισχυρίζονται πως το έτος 1980 αποτέλεσε «σημαντική καμπή για τη Σοσιαλιστική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας, αφού πεθαίνει ο άνθρωπος (Τίτο) που έβαλε τη σφραγίδα του στη δημιουργία, τη συγκρότηση και την πορεία της μεταπολεμικής Γιουγκοσλαβίας»¹⁹¹. Μετά το θάνατο του Τίτο, τονίζουν οι συγγραφείς, άρχισε η μακρά αγωνία της Γιουγκοσλαβίας που χαρακτηρίζεται σε πρώτο στάδιο από τη συνεχή όξυνση των εσωτερικών οικονομικών και κοινωνικών

¹⁸⁷ Helga Hirsh, “Mauern aus Armut und Haß”, Die Zeit, 24.02.1989, σελ. 10

¹⁸⁸ Χ. Γιαλουρίδης, «Κρίση και Πολιτικές Δυνάμεις...», ό. π

¹⁸⁹ Ibid, σς. 7-8

¹⁹⁰ Roland Schönfeld, “Das jugoslawische dilemma”,...., ό. π., σελ. 482

¹⁹¹ Χριστόδουλος Κ. Γιαλουρίδης- Βιβή Κ. Κεφαλά, *Κόσσοβο: Η εικόνα του πολέμου, Όψεις σύγχρονου μιλιταριστικού ανθρωπισμού*, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα, 2001, σελ. 33

προβλημάτων της χώρας, που ενέτειναν τις τριβές μεταξύ των Ομόσπονδων Δημοκρατιών για την κατανομή των ομοσπονδιακών πόρων και την επέκταση των τοπικών εξουσιών.

Το τέλος όμως της δεκαετίας του '80, που σηματοδεύτηκε σε διεθνές επίπεδο, από το μείζονος σημασίας γεγονός της κατάρρευσης του διπολισμού (όπως παρουσιάστηκε και αναλύθηκε στο πρώτο κεφάλαιο), σε τοπικό επίπεδο ταυτόχρονα, γράφουν οι ίδιοι, και συγκεκριμένα τονίζουν στη Δημοκρατία της Σερβίας, συντελέστηκε μια σημαντική εξέλιξη: ο Slobodan Milosevic εκλέγεται πρόεδρος της. Οι εξελίξεις αυτές, «οι τόσο άνοιξη σημασίας, επήλθαν με καταταγιστικούς ρυθμούς, επιφέροντας ραγδαίες αλλαγές σε ένα ήδη συγκεχυμένο εσωτερικό τοπίο»¹⁹². Η σημασία της Γιουγκοσλαβίας όπως γράφουν, ως «γκρίζας ζώνης» μεταξύ Ανατολής και Δύσης κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου- έπαψε εκ των πραγμάτων να υφίσταται. Το ιδεολογικό και πολιτικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο στηριζόταν η τιτοϊκή Γιουγκοσλαβία είχε δεχθεί ένα μοιραίο πλήγμα από την ολοκληρωτική νίκη της Δύσης στην αντιπαράθεση της με την Ανατολή, πράγμα που σήμαινε ότι οι πολιτικές ελίτ της Γιουγκοσλαβίας έπρεπε να υιοθετήσουν ένα ιδεολογικό πλαίσιο στο οποίο θα μπορούσαν να στηριχθούν για να διατηρήσουν την πολιτική εξουσία»¹⁹³. Το προσφορότερο λοιπόν σχήμα, όπως επισημαίνουν, υπήρξε ο εθνικισμός που έκανε την εμφάνισή του σιγά-σιγά.

Σε αυτό το σημείο κρίνεται απαραίτητη η παράθεση της απόψης του Χ. Γιαλουρίδη για την εμφάνιση και ανάπτυξη των προαναφερόμενων πολιτικών δυνάμεων. Στο άρθρο του λοιπόν, διαβάζουμε τα εξής: Πρώτον, το κόμμα, η Ένωση Γιουγκοσλάβων Κομμουνιστών «λειτουργεί σε εθνικό πλέον και όχι σε πανεθνικό επίπεδο, αφού διεσπάσθη και οι διάφορες τάσεις εκφράζονται εφεξής εθνικά και όχι γιουγκοσλαβικά»¹⁹⁴. Το ίδιο, αποτελεί πολιτική δύναμη που συνεχώς αντιπαρτίθεται με τις νέες δυνάμεις που εμφανίζονται στα κρατίδια, καθώς κορύφωση αυτής της εξέλιξης και διαδικασίας διάσπασης, σημειώνει ο ίδιος, αποτελεί η απόσχιση από την Ένωση Γιουγκοσλάβων Κομμουνιστών του κομματικού φορέα της Σλοβενίας (Ιανουάριο 1990).

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ Ibid.

¹⁹⁴ Χ. Γιαλουρίδης, «Κρίση και Πολιτικές Δυνάμεις...», ό. π

Δεύτερον, το Σύνταγμα του 1974 επιτρέπει κινήσεις κοινωνικές στο πλαίσιο της σοσιαλιστικής συμμαχίας που λειτουργεί ως φορέας κοινωνικών οργανώσεων ή καλύτερα ως φίλτρο ελέγχου των πιθανών κοινωνικών εκφράσεων. Επί τούτου αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «η γενικότερη κρίση του γιουγκοσλαβικού σοσιαλισμού και η αυξανόμενη αναξιοπιστία του κόμματος, οδήγησε μικρές ομάδες και δειλές αποκλίνουσες φωνές να εμφανιστούν στο πλαίσιο της σοσιαλιστικής συμμαχίας και να διαφανήσουν ή να αμφισβητήσουν»¹⁹⁵. Και τρίτον, αναφέρεται στην πορεία της πολυφωνίας στη Γιουγκοσλαβία, που αρχίζει να αναπτύσσεται προς τα τέλη του '80 στον γιουγκοσλαβικό Βορρά, όπου σε αντίθεση με τον υποανάπτυκτο Νότο, «υπάρχει η υποδομή, οι προϋποθέσεις, και οι κοινωνικο-οικονομικές γενικότερα συνθήκες που ευνοούν διεκδικήσεις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές»¹⁹⁶.

Συνοψίζοντας ο Χ. Γιαλουρίδης στο άρθρο του 1990, γράφει ότι «η γιουγκοσλαβική κρίση που εκδηλώθηκε ως ενεργός κρίση μετά το θάνατο του Τίτο, κορυφώθηκε με την αποχώρηση του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σλοβενίας και όλα δείχνουν πως το γιουγκοσλαβικό ομοσπονδιακό πρότυπο πολυεθνικής οργάνωσης και δομής αλλά και αδέσμευτης εξωτερικής πολιτικής, βρίσκεται ίσως στην αρχή της διάλυσης»¹⁹⁷. Κατά την άποψή του, η υιοθέτηση της αρχής του πολυκομματισμού αποτέλεσε ένα αποφασιστικό βήμα για την πολυδιάσπαση και τον πολιτειακό μετασχηματισμό, ενώ κινδύνευε να δημιουργήσει τόσα κόμματα όσα και δημοκρατίες. Παραδειγματικά αναφέρει και η S. Woodward, ότι «το 1983 η ηγεσία της Ένωσης Γιουγκοσλάβων Κομμουνιστών, συμφώνησε να οριστεί μια επιτροπή κόμματος προκειμένου να συζητήσει το πολιτικό σύστημα, οι προτάσεις της οποίας επιτροπής όμως για τροπολογίες στο Σύνταγμα του 1974 [...] αποκάλυψαν τα αντιομοσπονδιακά συναισθήματα πολλών Δημοκρατιών»¹⁹⁸.

Αυτό το γεγονός επηρεάστηκε και από τον σημαντικό ρόλο που έπαιξε και η πίεση που ασκούσε η Δύση κατά τη μετακομμουνιστική περίοδο, γράφει η ίδια, για λιγότερη ανάμιξη του κράτους στην οικονομία, για ελεύθερη αγορά και

¹⁹⁵ Ibid, σς.8-9

¹⁹⁶ Ibid.

¹⁹⁷ Ibid, σς.9-10

¹⁹⁸ Susan Woodward, *The Balkan Tragedy*, Brookings Institution Washington, DC, 1995, σελ.50, στο Θάνος Βερέμης, *Κοσμοπολιτικό: Η μακρόσυρτη Κρίση*, Κείμενα Εργασίας 17- ΕΛΙΑΜΕΠ, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2000, σελ. 14

ιδιωτικοποιήσεις. Με άλλα λόγια, «η Δύση εξωθούσε την ομοσπονδιακή κυβέρνηση να μειώσει την εξουσία της σε μια στιγμή που αυτή ήταν απαραίτητη για την τήρηση της πολιτικής και έννομης τάξης»¹⁹⁹. Η οικονομική δυσπραγία κατά το τέλος της δεκαετίας του '70, αναφέρει ο Θάνος Βερέμης, «μετά τη δεύτερη πετρελαϊκή κρίση, καθώς και η ανικανότητα της Γιουγκοσλαβίας να εξυπηρετήσει τα δυτικά της δάνεια, απαιτούσαν συνταγματικές μεταρρυθμίσεις οι οποίες θα ενίσχυαν τη δυνατότητα της κεντρικής κυβέρνησης να θέσει σε εφαρμογή τα μέτρα λιτότητας που υπαγόρευε το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο»²⁰⁰. Η παρατεταμένη λοιπόν αυτή οικονομική εξασθένιση, όπως συμπληρώνει στο σύγγραμά του, «η οποία οξύνθηκε από μέτρα για τον περιορισμό του εξωτερικού χρέους της χώρας, υπονόμευσε τόσο τη συνεκτικότητα της κοινωνίας όσο και τη γιουγκοσλαβική ταυτότητα που βασιζόταν στην αναποτελεσματικότητα μιας κεντρικής εξουσίας»²⁰¹.

Ας αφιερώσουμε όμως λίγες γραμμές για να φωτίσουμε περισσότερο την οικονομική πλευρά της γιουγκοσλαβικής κρίσης. Ο Π. Καζάκος στο άρθρο του «Οικονομική κρίση και μεταρρυθμίσεις στη Γιουγκοσλαβία», επισημαίνει ως κύρια χαρακτηριστικά της οικονομικής κρίσης στην οποία περιήλθε η Γιουγκοσλαβία στη δεκαετία του '80, την στασιμότητα της παραγωγής, την αυξανόμενη ανεργία και τον επιταχυνόμενο πληθωρισμό, που οδήγούσε τη χώρα σε μια κατάσταση «στασιμοπληθωρισμού». Η περίοδος μεταξύ 1965- 1980, χαρακτηριζόταν από οικονομική πρόοδο. Το επίπεδο ζωής όμως, γράφει, στη Γιουγκοσλαβία δεν μπόρεσε στην δεκαετία του '80 που ακολούθησε «να συνεχίσει την πορεία προσέγγισης του επιπέδου ζωής των πιο αναπτυγμένων οικονομιών»²⁰². Πτωτικές τάσεις έδειξαν και οι επενδύσεις και την περίοδο 1980-86, ο «μέσος ετήσιος πληθωρισμός ανέρχεται σε 52% για να πάρει στη συνέχεια εκρηκτικές διαστάσεις, παρά τις προσπάθειες σταθεροποίησης των τιμών που εντάθηκαν μετά το 1987»²⁰³. Ακόμη και ο Οργανισμός για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη (ΟΟΣΑ) στον οποίο κάνει αναφορά ο συγγραφέας, «συμφωνεί ότι στη γιουγκοσλαβική περίπτωση

¹⁹⁹ Ibid, σελ.17

²⁰⁰ Θάνος Βερέμης, *Κοσμοπολιτικό: Η μακρόσυρτη Κρίση*, Κείμενα Εργασίας 17- ΕΛΙΑΜΕΠ, εκδ. 1. Σιδέρης, Αθήνα, 2000, σελ.14

²⁰¹ Ibid, σελ.15

²⁰² Π. Καζάκος, «Οικονομική κρίση και μεταρρυθμίσεις στη Γιουγκοσλαβία», στο Ελληνικό Ίδρυμα Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ), «Η Σημερινή Γιουγκοσλαβία: Προβλήματα και Προοπτικές», Σειρά: Ειδικά Σεμινάρια 7, εκδ. ΕΛΙΑΜΕΠ, Αθήνα, 1990, σελ.77

²⁰³ Ibid, σελ.78

λειτουργούν πανίσχυρες «διασυνδέσεις των τιμών με τις τιμές» και «των μισθών με τις τιμές» σε ένα γενικά μη ανταγωνιστικό περιβάλλον»²⁰⁴.

Ενώ λοιπόν, γράφει ο Π. Καζάκος, η «γιουγκοσλαβική αναπτυξιακή στρατηγική ήταν προσανατολισμένη στην «υποκατάσταση των εισαγωγών», η στρατηγική αυτή φαίνεται ότι αποδίδει ιδιαίτερα στα πρώτα στάδια της ανάπτυξης, επιταχύνοντας την προσέγγιση προς τις πιο αναπτυγμένες οικονομίες»²⁰⁵, αλλά συχνά συνδέεται με πρακτικές που οδηγούν σε συσσώρευση προβλημάτων. Γι' αυτό και σημειώνει, παρά τις προσπάθειες να διατηρηθεί η εξωτερική ισορροπία, η Γιουγκοσλαβία συσσώρευσε την περίοδο 1970-1986 χρέη που μέχρι και το '90 αποτέλεσαν την πηγή σοβαρών επιβαρύνσεων. Χαρακτηριστικά παραθέτει, «το 1986 η χώρα αφιέρωσε 18% των εισπράξεων από εξαγωγές για την πληρωμή τοκοχρεολυσίων»²⁰⁶.

Παρότι το Νοέμβριο του 1987, επισημαίνει ο Π. Καζάκος, «η γιουγκοσλαβική κυβέρνηση αποφάσισε να εφαρμόσει σειρά μέτρων, προκειμένου να αντιμετωπίσει συνολικά την κατάσταση»²⁰⁷, τα αποτελέσματα, σχολιάζει, ήταν απογοητευτικά και μάλιστα όχι για πρώτη φορά. Η εξέλιξη άλλωστε αυτή, δείχνει όπως γράφει, καθαρά το πόσο δύσκολο είναι να αντιμετωπισθούν προβλήματα θεσμικών και διαρθρωτικών προσαρμογών της κλίμακας που εμφανίζονται στη Γιουγκοσλαβία. Απλές εξηγήσεις των οικονομικών εξελίξεων αυτών στην χώρα, δεν υπάρχουν σημειώνει παρακάτω. Γενικά, «οι φτωχές οικονομικές επιδόσεις της γιουγκοσλαβικής οικονομίας δεν πρέπει να αποδοθούν μόνο στα λάθη της βραχυχρόνιας προσανατολισμένης μακροοικονομικής πολιτικής, αλλά και σε μακροχρόνιους διαρθρωτικούς και θεσμικούς παράγοντες, στους οποίους φυσικά περιλαμβάνονται και βασικά χαρακτηριστικά του γιουγκοσλαβικού μοντέλου»²⁰⁸.

Χαρακτηριστικό του γιουγκοσλαβικού μοντέλου αυτού, τονίζει, αποτέλεσε εξίσου η συστηματική εύνοια του πληθωρισμού (μέσω) των μισθών. «Η σύνδεση των αμοιβών με το οικονομικό αποτέλεσμα στις αυτοδιαχειριζόμενες επιχειρήσεις οδηγεί, σε «αντινομίες» οι οποίες αντιμετωπίζονται με τη φυγή προς τα εμπρός – δηλαδή, με

²⁰⁴ Ibid, σελ.83

²⁰⁵ Ibid, σς.78-79

²⁰⁶ Ibid.

²⁰⁷ Ibid, σελ.80

²⁰⁸ Ibid, σελ.81

οριζόντιες αυξήσεις των μισθών. Ο μηχανισμός που λειτουργεί υπό τους όρους του γιουγκοσλαβικού μοντέλου είναι λοιπόν πολύπλοκος»²⁰⁹. Μάλιστα όπως επιλέγει να σημειώσει, ο μηχανισμός αυτός λειτουργεί τόσο σε επίπεδο κλάδων, όσο και στο εσωτερικό των επιχειρήσεων, στις οποίες μεγάλες επιχειρήσεις οι διαφορές στα εισοδήματα δύσκολα γίνονται αποδεκτές και προκαλούν πιέσεις για ανακατατάξεις, που με τη σειρά τους αναγκάζουν τις διοικήσεις να αναζητούν λύσεις σε γενικές και μεγάλες αυξήσεις «μοιράζοντας» τα κέρδη.

Ως εκ τούτου διαβάζουμε στο Π. Καζάκο, στη Γιουγκοσλαβία φαίνεται πως οι τάσεις αυτές βρίσκονταν αντιμέτωπες με λιγότερο αποτελεσματικούς «κεντρικούς» φραγμούς. Το φαινόμενο, σημειώνει, «πρέπει να οφείλεται και στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του γιουγκοσλαβικού μοντέλου, ένα από τα οποία είναι η γενική αποδυνάμωση του κεντρικού σχεδιασμού. Η ιδιαιτερότητα, αυτή οφείλεται με τη σειρά της στις ισχυρές αντιθέσεις μεταξύ των κρατών-μελών της ομοσπονδίας και μεταξύ αυτών και των κεντρικών αρχών»²¹⁰. Επίσης, η άνιση οικονομική ανάπτυξη, προσθέτει στο άρθρο του, εκείνη της μεταπολεμικής περιόδου ενίσχυσε τις αντιθέσεις (όπως τονίστηκε παραπάνω), χαλαρώνοντας τους συνδετικούς κρίκους της ομοσπονδίας.

Πράγματι, τονίζει ο ίδιος, «το κέντρο βάρους της γιουγκοσλαβικής οικονομίας έτεινε να μετατοπίζεται ολοένα και περισσότερο προς τις περισσότερο αναπτυγμένες περιοχές του Βορρά και της Δύσης, καθώς προχωρούσε ο μετασχηματισμός της από αγροτική σε βιομηχανική. Από το 1945 ως το 1975 η σχετική εισοδηματική θέση των φτωχότερων περιοχών (Κόσσοβο, Βοσνία-Ερζεγοβίνη) χειροτέρευσε και η απόσταση που τους χώριζε από τις πλουσιότερες (Σλοβενία και Κροατία) μεγάλωσε»²¹¹. Τον Μάιο του 1988, σε συνδυασμό με την προσφυγή στο ΔΝΤ, αναγγέλθηκε μια δέσμη μεταρρυθμίσεων, «η βασική φιλοσοφία των οποίων διαφοροποιείται σε σχέση με την ως τότε επικρατούσα οικονομική φιλοσοφία. Η δέσμη περιελάμβανε, μέτρα φιλελευθεροποίησης των εισαγωγών ως το 1990, την

²⁰⁹ Ibid, σελ.82

²¹⁰ Ibid.

²¹¹ Ibid, σελ.83

εγκαθίδρυση μιας ελεύθερης αγοράς συναλλάγματος και μέτρα απελευθέρωσης των τιμών»²¹².

Κλείνοντας σχολιάζει, πως προφανώς τα παραπάνω μέτρα επεκτείνουν το ρόλο των δυνάμεων της αγοράς και προωθούν την ενσωμάτωση της γιουγκοσλαβικής στη διεθνή οικονομία, «συμπληρώνοντας άλλες προσπάθειες προς την ίδια κατεύθυνση [...], όπως είναι η πολιτική ενδυνάμωση της «χρηματοδοτικής πειθαρχίας» των επιχειρήσεων, ώστε να παύσουν οι τελευταίες να αποτελούν μόνιμη πηγή χρεών»²¹³. Οι κοινωνικές διαφορές αποτέλεσμα των οικονομικών διακυμάνσεων εντός της ομοσπονδίας που έχουν κάνει την εμφάνισή τους όπως επισημαίνει ο Berstein, «αυξάνουν τις εθνικές αντιπαλότητες που μόνο το κύρος του Τίτο είχε πετύχει να κρύψει και η συνοχή της Γιουγκοσλαβικής Ομοσπονδίας, εμφανίζεται ιδιαίτερα εύθραυστη από τα τέλη της δεκαετίας του '80»²¹⁴.

Προχωρώντας στην παρουσίαση της πολιτικής πλευράς της κρίσης, κρίνουμε σκόπιμο να ξεκινήσουμε με τις επιπτώσεις που προκάλεσε και στο εσωτερικό πολιτικό γίνεσθαι της Γιουγκοσλαβίας η κατάρρευση της ΕΣΣΔ. Το κίνημα της αμφισβήτησης του κομμουνισμού, όπως γράφει ο Berstein, στην Ανατολική Ευρώπη φτάνει και στη Γιουγκοσλαβία. «Στη Γιουγκοσλαβία μη κομμουνιστές ηγέτες κερδίζουν τις εκλογές στην Κροατία, στη Σλοβενία, στην FYROM, στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη. Αυτές οι νίκες των μη κομμουνιστών, ωθούν τους νέους ηγέτες αυτών των Δημοκρατιών, ιδιαίτερα στην Κροατία και στη Σλοβενία, να δώσουν έμφαση στις διεκδικήσεις τους για ανεξαρτησία για να ξεφύγουν από την επιρροή που ασκούν στην Ομοσπονδία οι Σέρβοι, των οποίων ηγείται πλέον ο εθνικιστής κομμουνιστής Milosevic»²¹⁵. Με τα νέα δεδομένα αυτά, υποστηρίζει ο ίδιος, πως ο εμφύλιος πόλεμος και η διάσπαση της Ομοσπονδίας φαίνονται αναπόφευκτα, κάτι που έρχεται να επιβεβαιωθεί με την διακήρυξη ανεξαρτησίας της Σλοβενίας και της Κροατίας το 1991, την ώρα που οι Σέρβοι και οι Κροάτες προσφεύγουν στα όπλα για να ρυθμίσουν τις διαφορές τους.

²¹² Ibid, σς. 83-84

²¹³ Ibid.

²¹⁴ Serge Berstein, Δημοκρατίες, Αυταρχικά και Ολοκληρωτικά Καθεστώτα στον 20^ο Αιώνα.... σελ.

284

²¹⁵ Ibid, σελ 329

Όπως αποδείχθηκε, υποστηρίζει ο Berstein, «η ψήφος των λαών σάρωσε τον κομμουνισμό. Συνέπεια του γεγονότος αυτού είναι η εξάλειψη του Συμφώνου της Βαρσοβίας και της COMECON, καθώς οι δύο οργανισμοί σήμαιναν την ύπαρξη ενός σοσιαλιστικού μπλοκ. Τα κομμουνιστικά κόμματα στην πλειοψηφία τους μετονομάστηκαν, θυσίασαν τους παλιούς ηγέτες τους, αποκήρυξαν τις λενινιστικές τους αρχές και επιχείρησαν να μετατραπούν σε λαϊκά μεταρρυθμιστικά κόμματα»²¹⁶.

Η οπτική πλευρά της κρίσης στην οποία μας εισάγει ο Stefano Bianchini, έχει πρώτιστα να κάνει με το ότι οι διαφορές (συγκρούσεις) που οδήγησαν στη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, οφείλουν να αναγνωσθούν και να παρατηρηθούν ως ένα σύνολο πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών δομών, των οποίων τα συγκριτικά και συμπληρωματικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα, ιδίως τις μέρες που ζούμε, αμφισβητούνται. «Η άρνηση αποδοχής της *διαφορετικότητας*, είναι το βασικό γνώρισμα του εμφυλίου πολέμου της Γιουγκοσλαβίας»²¹⁷, γράφει.

Ο θεωρητικός αυτός ισχυρίζεται, πως «παρά τις όποιες προσπάθειες του γιουγκοσλαβικού κομμουνισμού να αντικαταστήσει το σοβιετικό μοτίβο κομμουνισμού και να κυβερνήσει τη διαφορετικότητα που παρουσίαζε η ευπροσάρμοστη κοινωνία του κράτους στο οποίο αναπτυσσόταν και λειτουργούσε, η αποδεδειγμένη ανικανότητά του αποτελεί τον βασικότερο παράγοντα της εσωτερικής αστάθειας»²¹⁸. Συνεχίζοντας τον συλλογισμό του γράφει, πως από τη στιγμή που μια τέτοια διακυβέρνηση δε μπορεί να ασκηθεί με στατικούς τρόπους, αλλά μόνο μέσω της δυναμικής που αποκτά στο πέρασμα του χρόνου, ο κομμουνισμός αποδείχθηκε ανίκανος να κυβερνήσει την *διαφορετικότητα* αυτή και να προεδρεύσει επί των κοινωνικών και οικονομικών αλλαγών που υπήρξαν δημιούργημα της ίδιας της κυβέρνησης. «Αυτό οδήγησε σε μία κρίση του συστήματος εκπροσώπησης, καθώς και της αμφισβήτησης της νομιμότητας της ίδιας της εξουσίας. Οι πολιτικές δυνάμεις που αντικαταστήσανε το κόμμα των κομμουνιστών και παρουσιάζονται ως η πολιτισμική και ψυχολογική εναλλακτική του, δείχνουν προετοιμασμένες να

²¹⁶ Ibid, σς. 329-330

²¹⁷ Stefano Bianchini, "The collapse of Yugoslavia: Sources of its Internal Instability", στο Stefano Bianchini & Paul Shoup, *The Yugoslav War, Europe and the Balkans: How to achieve security?*, εκδ. Longo, Ravenna, 1995, σελ. 15

²¹⁸ Ibid.

εγκαταλείνουν οποιαδήποτε ιδέα για κυβέρνηση της διαφορετικότητας, εστιάζοντας την προσοχή τους στην εκάστοτε εθνική ομοιογένεια»²¹⁹.

Οι διαφορετικές κοινωνικές ομάδες παρόλα αυτά, κατά την άποψη του ίδιου, αντιμετώπισαν με μεγάλη δυσκολία το πρόβλημα αυτής της διαφορετικότητας στα πλαίσια ενός τόσο έντονου και συνεχόμενα μεταλλασόμενου συγκείμενου. Η απουσία, γράφει, μιας ώριμης και πολιτισμένης κοινωνίας σε συνδυασμό με ένα πολιτικό και ιδεολογικό κενό, το οποίο δημιουργήθηκε από την κατάρρευση του κομμουνισμού, καθόρισε τους όρους για την πολιτική και πρακτική χρήση του έντονα πολιτισμικά πολιτικού παρελθόντος, που είχε μοιραστεί στα πολιτικά κόμματα των μεμονωμένων Γιουγκοσλαβικών Δημοκρατιών. «Όλοι αυτοί οι παράγοντες, έχουν προκαλέσει ανεπανόρθωτη εσωτερική αστάθεια και έχουν οδηγήσει στα τραγικά γεγονότα των οποίων όλοι μας έχουμε υπάρξει μάρτυρες»²²⁰ στο πέρασ των τελευταίων δεκαετιών, τονίζει ο S. Bianchini.

Πέρα από την επίδραση όμως του κομμουνισμού στην κοινωνία και του κυρίαρχου ρόλου που έπαιξε ο Τίτο μετά το 1974, ο S. Bianchini επισημαίνει, ότι η Γιουγκοσλαβία ζούσε υπό ένα καθεστώς το οποίο ήταν απόλυτα προσδιορισμένο και διαχεόταν από τις αρχές των ατομικών δικαιωμάτων. Η κομμουνιστική πολιτική κουλτούρα της Γιουγκοσλαβίας τονίζει, και συγκεκριμένα η πεποίθηση της για την προοπτική εδραίωσης μιας «σοσιαλιστικό-δημοκρατικής αυτοδιακυβέρνησης», εστίαζε στην εκπροσώπηση των διαφόρων ομάδων για την ικανοποίηση των γενικών κοινοτικών συμφερόντων. Πολίτες εκπροσωπούσαν «βάσει της εδαφικής καταγωγής (δημοκρατίες και περιοχές, δήμων και επαρχιών), του επαγγέλματος και της συμμετοχής σε εξουσιοδοτημένες πολιτικές οργανώσεις. Βασικά όμως, οι πολίτες ως μονάδες δεν είχαν καμία εκπροσώπηση, καθώς η διαδικασία λήψης αποφάσεων λάμβανε χώρα μέσω σύγκλισης των διαφόρων ομάδων που προαναφέρθηκαν και μόνο σε περιπτώσεις σημαντικών ζητημάτων απαιτούνταν η ομόφωνη συμφωνία των δημοκρατιών και επαρχιών»²²¹.

Όταν η οικονομική κρίση άρχισε να επιδεινώνεται, κατά την άποψη του S. Bianchini, πολλές από αυτές τις μορφές εκπροσώπησης αποδειχθήκανε ανεπαρκείς

²¹⁹ Ibid.

²²⁰ Ibid, σελ.15

²²¹ Ibid, σελ.21

και ανίκανες να διαφυλάξουν τα συλλογικά (ομαδικά) συμφέροντα. «Οι πολιτικοί συνασπισμοί των κομμάτων, ήταν να μεν σε θέση να εκφράσουν πλήθος συμφερόντων, αλλά αυτό μόνο μέσω της χρήσης των μηχανισμών του κυβερνώντος κόμματος, που είχε εξελιχθεί σε χώρο συλλογής όλων των απαιτήσεων και εκκλήσεων των αντιτιθέμενων διακηρυγμένων κοινωνικών αντιθέσεων»²²². Η περίοδος που ακολούθησε το θάνατο του χαρισματικού ηγέτη του κόμματος, γράφει ο S. Bianchini, επιβεβαίωσε την ανικανότητα του κόμματος να κυβερνήσει επί των εθνικών και κοινωνικών αλλαγών, που είχαν δημιουργηθεί μέσα από τις ταραχώδεις αλλαγές που είχε υποστεί το κράτος της Γιουγκοσλαβίας στις τελευταίες δεκαετίες. «Η απουσία ανοιχτού διαλόγου ικανού να διαμορφώσει την κοινή γνώμη, να επηρεάσει τους συνεταιρισμούς και συνδέσμους και να οξύνει την κριτική διάθεση εν γένει, οδήγησε την κάθε εθνική ομάδα να πιστεύει πως οι δυσκολίες που αντιμετώπιζε ήταν συνέπειες και αποτελέσματα της ύπαρξης και δράσης των άλλων εθνοτήτων εις βάρος της, εκμεταλλευόμενες τους πόρους και τις επιχειρηματικές και διοικητικές επιδεξιότητες, καθώς και τα ιδιαίτερα χαρίσματα της εκάστοτε Άλλης [θύμα] ομάδας»²²³.

Συμπερασματικά σημειώνει, πως «αυτή η διάδραση μεταξύ διαφορετικών παραγόντων (της περιορισμένης διαλεκτικής του κομμουνιστικού κόμματος, των οικονομικών και κοινωνικών αλλαγών, καθώς και του ίδιου του εμπλουτισμού των πολιτισμών) σε συνδυασμό με τις συγκρούσεις κατά τα έτη 1987- 1990 μεταξύ Σερβίας και Σλοβενίας, έδωσαν έμφαση στο ρόλο του εδάφους και της επικράτειας στον προσδιορισμό της ταυτότητας κοινωνικών ομάδων [...]. Η μικρής διάρκειας ειρηνική μετάβαση στην μετα-κομμουνιστική εποχή, οδήγησε στην δημιουργία μιας μορφής πλουραλισμού, στον οποίο η παραδοσιακή αντιπαράθεση μεταξύ πλειοψηφίας και μειοψηφίας- τυπικό χαρακτηριστικό της δημοκρατίας- παραποιήθηκε κατά το δοκούν [...]. Η ισορροπία μεταξύ μειοψηφίας και πλειοψηφίας πλέον εξαρτούνταν από το δημογραφικό ποσοστό που καταλάμβανε η κάθε εθνοτική ομάδα»²²⁴.

Υπάρχουν σαφώς όμως και άλλες διαστάσεις στη βάση των οποίων μπορεί να αναλυθεί η κρίση. Κατά την άποψη του Hakan Wiberg, η πολυπλοκότητα των

²²² Ibid.

²²³ Ibid, σελ.22

²²⁴ Ibid, σς.23-24

συγκρούσεων και διενέξεων στην πρώην Γιουγκοσλαβία προέκυψε από τον μεγάλο αριθμό των συμμετεχόντων μερών- παικτών (πρωταγωνιστών) σε αυτές ανά φάσεις, καθώς και από την ποικιλία των παικτών αυτών. «Όποτε εξωτερικοί παράγοντες και παίκτες έχουν επιχειρήσει να εμπλακούν σε οποιαδήποτε διένεξη, η κληρονομιά του Ψυχρού Πολέμου έχει παίξει καταλυτικό ρόλο στην επιλογή του τρόπου εμπλοκής τους»²²⁵. Η κληρονομιά αυτή (εδώ σαφώς νοείται εκείνη του διπολισμού) εντοπίζεται σε ένα γενικό πρότυπο αντιλήψεων, που κατά τον H. Wiberg συνοψίζεται σε τρεις βασικούς άξονες: Πρώτον, δεν μπορεί να υπάρχουν πάνω από δύο πλευρές/ πρωταγωνιστές σε μια σύγκρουση. Δεύτερον, οι πρωταγωνιστές αυτοί είναι *κράτη* και τρίτον, μεταξύ αυτών των κρατών το ένα είναι το *καλό* και το άλλο το *κακό*.

Εφαρμόζοντας αυτήν την θεώρηση στο ζήτημα που αναλύουμε στην παρούσα μελέτη, ο H. Wiberg γράφει, πως στις διάφορες συγκρούσεις που έλαβαν χώρα στη Γιουγκοσλαβία οι πρωταγωνιστές ποτέ δεν υπήρξαν λιγότεροι από τρεις, αριθμός στον οποίο καταλήγει κανείς μετά από πολλές απλοποιήσεις. «Σε συνδυασμό μάλιστα με τα κράτη πρωταγωνιστές, υπήρξαν και άνθρωποι πρωταγωνιστές. Τονίζεται όμως, πως και στις δύο περιπτώσεις πρωταγωνιστών -με λίγες εξαιρέσεις, οι επιλογές και οι πράξεις των εμπλεκόμενων μερών εκπορεύονταν από τη φιλοσοφία του «μη χειρόν βέλτιστον», παρά από την φιλοσοφία καλού και κακού»²²⁶.

Επιπρόσθετα γράφει, δεν πρέπει να ξεχνάμε πως η πρώην Γιουγκοσλαβία στην τελευταία περίοδο ύπαρξής της, ήρθε αντιμέτωπη με ένα ευρύ φάσμα τρομακτικών προοπτικών για την ίδια της την επιβίωση. «Καμία χώρα στη νεότερη Ευρώπη δεν είχε βιώσει μια τόσο εκτεταμένη και βαθειά οικονομική κρίση. Το χάσμα μεταξύ των πλούσιων και φτωχών γιουγκοσλαβικών περιοχών και δημοκρατιών, ήταν ήδη μεγάλο και μεγενθυνόταν καθημερινά, καθώς οι συναλλαγές μεταξύ των δημοκρατιών ήταν σε σχετική ύφεση. Ελάχιστες ευρωπαϊκές χώρες- εάν μάλιστα υπάρχει κιόλας κάποια- είχαν μια τόσο μακροχρόνια συνταγματική σύγκρουση και καμίας ευρωπαϊκής χώρας οι πολίτες που διέμεναν στο εσωτερικό των συνόρων της, δεν είχαν βαθύτερα ιστορικά τραύματα. Τέλος, καμία χώρα στην Ευρώπη δεν είχε το

²²⁵ Hakan Wiberg, "Security and Identity in Former Yugoslavia", στο Stefano Bianchini & Paul Shoup, *The Yugoslav War, Europe and the Balkans: How to achieve security?*, εκδ. Longo, Ravenna, 1995, σελ. 117

²²⁶ Ibid.

raison d'être της τόσο αμφισβητημένο μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, όσο η Γιουγκοσλαβία»²²⁷.

Το βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων, μετονομασμένο σε Γιουγκοσλαβία το 1929, αποτέλεσε από τα θεμέλιά του ένα πολυεθνικό κράτος. Όπως γράφει ο H. Wiberg, η επανοικοδόμηση και αναδιάρθρωση της Γιουγκοσλαβίας το 1945 έγινε «στη βάση της γιουγκοσλαβικής εκδοχής του λενινισμού, που συνεπαγόταν συνταγματικά κατηγοριοποιημένες ομάδες της κοινωνίας σε έθνη, εθνικές μειονότητες και εθνικότητες και τέλος, λαούς. Έθνη αποκαλούνταν οι ομάδες εκείνες των ανθρώπων, που η αρχική τους ύπαρξη έκανε την εμφάνισή της μέσα στη Γιουγκοσλαβία [μετά το 1929 δηλαδή]»²²⁸. Με αρχικά έθνη λοιπόν εκείνα των Σέρβων, των Κροατών και των Σλοβένων, στην πορεία όπως αναφέρει ο ίδιος, ήρθαν να προστεθούν εκείνα των Μαυροβουνίων και του λαού της FYROM. Στην έκτη δημοκρατία, εκείνη της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, η μουσουλμανική μειονότητα απέκτησε εθνική υπόσταση στη δεκαετία του '70. Συγκεκριμένα όπως αναφέρει ο Παύλος Σαρλής, «ο Τίτο αναγνώρισε το 1971 την ύπαρξη μουσουλμανικής εθνότητας (και όχι πια εθνοτικής μειονότητας), ισότιμης με αυτές των Σέρβων, των Κροατών και των Σλοβένων και έτσι δημιουργήθηκε το μοναδικό παγκοσμίως φαινόμενο, μία εθνότητα να αυτοκαθορίζεται εθνικά βάσει των θρησκευτικών πεποιθήσεών της»²²⁹.

Συνεχίζοντας αναφέρει, πως «λαοί με πλειοψηφία του συνολικού πληθυσμού εντός των ορίων μιας δημοκρατίας (Ούγγροι, Αλβανοί, Τούρκοι, Ιταλοί), αντιμετωπίζονταν ως εθνικές μειονότητες, χωρίς κανένα δικαίωμα επιδίωξης σύστασης δικής τους δημοκρατίας. Σαν παραχώρηση στις δύο μεγαλύτερες εθνικές μειονότητες, η Σερβία ήταν διαιρεμένη εσωτερικά σε αυτό που ονομάζουμε, *Σερβία* μαζί με τις δύο αυτόνομες επαρχίες της, εκείνες του Κοσόβου (Kosovo/Kosova) και της Βοϊβοντίνιας (Vojvodina)»²³⁰. Τα χρόνια εκείνα, επισημάνει χαρακτηριστικά ο Γ. Χαρβαλιάς, «οι αλβανόφωνοι του Κοσσυφοπεδίου αποκτούν το ίδιο status με όλες τις υπόλοιπες εθνότητες [...], χωρίς βέβαια κανένα περιθώριο, όπως ο Τίτο είχε ξεκαθαρίσει, το status αυτό της αυτόνομης επαρχίας, να ανυψωθεί σε status

²²⁷ Ibid, σελ.118

²²⁸ Ibid, σελ.121

²²⁹ Παύλος Σαρλής, *Η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας*, εκδ. Anubis, Αθήνα, 1993, σελ.91

²³⁰ Ibid, σελ.121

δημοκρατίας.»²³¹ Αυτό που ξεχωρίζει όμως για τον Γ. Χαρβαλιά, είναι ότι με αυτή την κίνηση «πλέον δεν μιλάμε για εθνικές μειονότητες»²³².

Όπως προαναφέρθηκε, στις εκλογές του 1990, οι εθνικιστές κέρδισαν τις θέσεις τους λίγο ή πολύ σε ένα μεγάλο μέρος των δημοκρατιών. «Οι αναδυόμενες αυτές εθνικιστικές ελίτ, συμμετείχαν σε διάφορες εκδηλώσεις και επιδείξεις της κυριαρχίας τους, επιταχύνοντας κατά αυτό τον τρόπο την επικείμενη σύγκρουση [...]. Δέχθηκε επίθεση και το ίδιο το Σύνταγμα. Η Σλοβενία και η Κροατία, απαιτούσαν δραστηκές αλλαγές για την de facto ανεξαρτητοποίησή τους, καθώς και για δραστηκές περικοπές του ομοσπονδιακού προϋπολογισμού. Η Σερβία και το Μαυροβούνιο, μπλοκάρανε τις συνταγματικές αυτές αλλαγές, καθώς υπονιάζονταν πως οι επιδιώξεις αυτές της Σλοβενίας και της Κροατίας, στόχευαν στον πλήρη διαμελισμό της Γιουγκοσλαβίας. Η κατάργηση της αυτονομίας του Κοσόβου και της Βοϊβοντίνας, βελτίωσε τη θέση της σερβικής δημοκρατίας, δίνοντας στο σερβικό μπλοκ τέσσερις θέσεις από τις οχτώ στην συλλογική προεδρία. Στη FYROM και στη Βοσνία- Ερζεγοβίνη μέχρι τελευταίας στιγμής τον Ιούνιο δηλαδή του 1991, πλειοψηφίες και στις δυο δημοκρατίες τάσσονταν υπέρ της ανεξαρτησίας τους»²³³.

Η βαθμιαία αποδυνάμωση που είχε παρατηρηθεί καθώς και η ενδεχόμενη μεταβίβαση των Γιουγκοσλαβικών οργάνων εξουσίας, είχε άμεση σχεδόν σχέση, γράφει ο Η. Wiberg, με την παράλληλη αποδυνάμωση της ίδιας της ιδέας του κράτους. Αυτό το γεγονός γράφει ο Θ. Βερέμης είχε ξεκινήσει με το Σύνταγμα του 1974, το οποίο «πρόσφερε το θεσμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο επωάστηκε η αποσχιστική τάση που βαθμιδόν απομάκρυνε τους Γιουγκοσλάβους από την ιδέα του ενιαίου κράτους»²³⁴. Τι όμως νοείται ως κράτος; Στον ορισμό που δίνει ο Ηλίας Κουσκουβέλης γράφει: «Ο όρος κράτος²³⁵ [κατά τον Hugo Grotius] καθόριζε στα

²³¹ Γ. Χαρβαλιάς, “Το ζήτημα του Κοσσυφοπεδίου”, στο Ελληνικό Ίδρυμα Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ), «Η Σημερινή Γιουγκοσλαβία: Προβλήματα και Προοπτικές», Σειρά: Ειδικά Σεμινάρια 7, εκδ. ΕΛΙΑΜΕΠ, Αθήνα, 1990, σελ.26

²³² Ibid, σελ.121

²³³ Hakan Wiberg, “Security and Identity in Former Yugoslavia”, ..., ό.π., σς.123-124

²³⁴ Θάνος Βερέμης, Κοσσυφοπέδιο: Η μακρόσυρτη Κρίση..., ό.π., σελ.23

²³⁵ Κατά τον ορισμό του Η. Κουσκουβέλης: Το κράτος είναι ο ευρύτερος χώρος μέσα στον οποίο λειτουργεί η πολιτική και αναπτύσσεται το πολιτικό σύστημα, καθώς δημιουργεί τις προϋποθέσεις για τη λειτουργία του τελευταίου. Μέσα στο κράτος και στο πολιτικό σύστημα δραστηριοποιούνται οι πολιτικοί παράγοντες βάσει των αξιών και της ιδεολογίας τους.

τέλη του 16^{ου} αιώνα μία *κυρίαρχη εξουσία*²³⁶, που ασκείται στο σύνολο ενός λαού και σε μια εδαφικά καθορισμένη περιοχή»²³⁷. Από την μια λοιπόν, «η υπεράσπιση της ιδέας τους κράτους της Γιουγκοσλαβίας είχε εναποθετηθεί σε μια κομμουνιστική εκδοχή *γιουγκοσλαβισμού* που ήταν δύσκολο να διατηρηθεί μετά την ξαφνική κατάρρευση του κομμουνισμού»²³⁸.

Από την άλλη όμως πλευρά, το κράτος αποδυναμώνονταν όλο και περισσότερο λόγω του συνεχώς αυξανόμενου στοιχείου του εθνικισμού, εξηγεί ο Η. Wiberg. Τα πρώτα εθνικιστικά ξεσπάσματα, γράφει, των Αλβανών το 1968 και των Κροατών το 1971, περιοριστήκανε άμεσα. Το νέο κύμα του αλβανικού εθνικισμού που εμφανίστηκε το 1981 όμως, οδήγησε όπως ισχυρίζεται ο συγγραφέας στην άνοδο του αντιδραστικού σερβικού εθνικισμού, που άνοιξε το δρόμο για τη σερβική ένωση κομμουνιστών να εδραιώσει μια εθνικιστική πλατφόρμα, πάνω στην οποία όταν ο Milosevic ανέλαβε το 1986, βασίστηκε η εξέλιξη της αλυσιδωτής εθνικής σύγκρουσης που προανείγγειλε και ώθησε στον ολοκληρωτικό θάνατο της Γιουγκοσλαβίας.

Η «αλυσιδωτή εξέλιξη αυτή, επιδεινώθηκε και επιταχύνθηκε από τα φρικτά ιστορικά τραύματα που υποθάλπτονταν μεταξύ αρχικά –Σέρβων και Κροατών, Σέρβων και Μουσουλμάνων και Σέρβων και Αλβανών. Αυτό που η μία ομάδα βλέπει ως γνήσια και αληθινή ιστορική εμπειρία, συχνά αμφισβητείται και αντιμετωπίζεται από τις άλλες ως μυθική ή τερατώδης υπερβολή. Η περαιτέρω όξυνση των παρελθοντικών βιωμάτων δεν άργησε να γίνει εμφανής, όταν ήρθαν να προστεθούν τα πιο πρόσφατα περιστατικά.»²³⁹ Και ο Ευάγγελος Κωφός γράφοντας για μια από τις συγκρούσεις της Γιουγκοσλαβίας εκείνη του Κοσσυφοπέδιου, επισημαίνει πως «πράγματι η μια πλευρά κατηγορεί την άλλη ότι χρησιμοποιεί την ιστορία, κυρίως ως μέσο για τη διαιώνιση εθνοτικών ανταγωνισμών».²⁴⁰

Όπως υποστηρίζει ο Samuel Huntington, στη Βοσνία «παρατηρήθηκε μια δραματική αύξηση πολιτισμικών ταυτότητων και αυτό κυρίως στους κόλπους της

²³⁶ Η έννοια της κυριαρχίας, χρησιμοποιήθηκε για να στηρίξει την κρατική εξουσία έναντι τρίτων (κυρίαρχων) δυνάμεων, έναντι άλλων κρατών δηλαδή.

²³⁷ Ηλίας Κουσκουβέλης, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2005, σς.108-112

²³⁸ Hakan Wiberg, "Security and Identity in Former Yugoslavia", ..., ό.π.

²³⁹ Ibid.

²⁴⁰ Ευάγγελος Κωφός, *Το Κοσσυφοπέδιο και η Αλβανική Ολοκλήρωση: Το άγχος του χθες- Το άγχος του αύριο*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1998, σελ.29.

μουσουλμανικής κοινότητας της Βοσνίας. Ιστορικά, κοινοτικές ταυτότητες στη Βοσνία δεν υπήρξαν αισθητά πολλές. Σέρβοι, Κροάτες και Μουσουλμάνοι, ζούσαν ειρηνικά μαζί ως γείτονες [...] και οι θρησκευτικοί προσδιορισμοί ταυτότητας ήταν αδύναμοι, έως και απόντες. Οι Μουσουλμάνοι λέγεται, ήταν Βόσνιοι που δεν πήγαιναν στο τζαμί, οι Κροάτες ήταν Βόσνιοι που δεν πήγαιναν στον καθεδρικό ναό και οι Σέρβοι ήταν Βόσνιοι που δεν πήγαιναν σε ορθόδοξες εκκλησίες. Όταν όμως η γενικότερη γιουγκοσλαβική ταυτότητα κατέρρευσε, δόθηκε νέα σημασία στις διαφορετικές αυτές θρησκευτικές ταυτότητες [και όχι μόνο], κάτι που εντατικοποιήθηκε με το ξέσπασμα των συγκρούσεων»²⁴¹.

Η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας που έλαβε χώρα κατά τη δεκαετία του '90, γράφει ο Bruno Schoch, άφησε χώρο στη δημιουργία πέντε κυρίαρχων κρατών. «Δύο από αυτά, η Σλοβενία και η Κροατία, ανταποκρίνονται το περισσότερο στο σύνολο λαός, πολιτισμός και κράτος, όπως απαιτείτο και είχε γίνει ευρέως αποδεκτό για τον ορισμό και τη δημιουργία των εθνών-κρατών [...], ενώ τα άλλα τρία κράτη που διαδέχτηκαν την διάλυση δεν κάλυπταν τον συνδυασμό των εννοιών κράτος και έθνος.»²⁴² Η διάλυση όπως υποστηρίζει ο Θάνος Βερέμης, «συνέβη ακριβώς επειδή Κροάτες, Σλοβένοι και Μουσουλμάνοι δεν μπορούσαν να ζήσουν με την επικρατούσα Σερβία. Τα πέντε κράτη που προέκυψαν όμως, έδειξαν να αναπαράγουν μέσα στη δική τους σφαίρα το ίδιο πρόβλημα, ανταλλάσσοντας ένα κυρίαρχο έθνος με ένα άλλο»²⁴³.

Η έννοια του κράτους, διευκρινίζει ο Η. Κουσκουβέλης, δεν ταυτίζεται με την έννοια του έθνους και αντιστρόφως. «Ως στοιχεία που απαρτίζουν ή χαρακτηρίζουν ένα έθνος αναφέρονται συχνά η κοινή γλώσσα, ο κοινός πολιτισμός, η κοινή θρησκεία και σύμφωνα με ορισμένους η κοινή φυλετική καταγωγή (που είναι όμως επισφαλές και μπορεί να αποδειχθεί επικίνδυνο) [...]. Η κοινή εθνική συνείδηση μπορεί να δημιουργείται και να καλλιεργείται με επίκληση είτε των παραδοσιακών στοιχείων που μόλις παρουσιάστηκαν και τα οποία αφορούν κυρίως το παρελθόν,

²⁴¹ Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, εκδ. Free Press & Design, UK, 1996, σελ.269

²⁴² Bruno Schoch, "Gegen weitere Staatliche Zersplitterung. Plädoyer für multinationale Vielfalt in Belgrad, Podgorica und Pristina", Hessische Stiftung Friedens- und Konfliktforschung (HSFK), Τεύχος 2, Frankfurt, 2003, σελ.21

²⁴³ Thanos Veremis, *Greece's Balkan Entanglement*, εκδ. ELIAMEP- YALCO, Αθήνα, 1995, σελ.53

είτε διαφορετικών στοιχείων ή σημείων αναφοράς, όπως το πολίτευμα, το πολιτικό σύστημα και το μέλλον»²⁴⁴.

Η σχέση έθνους και κράτους όμως κατά τον Η. Κουσκουβέλη, πέρασε από διαφορετικά στάδια στην Ευρώπη της νεότερης εποχής. Ως πρώτο στάδιο θεωρεί, εκείνο που η δημιουργία του έθνους είχε κύριο στόχο την πολιτειακή και πολιτική ενίσχυση των ηγεμόνων, ενώ ως δεύτερο στάδιο νοεί εκείνο του πατριωτισμού που εμφανίζεται προς το τέλος του πρώτου διεθνούς συστήματος, στα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Χαρακτηριστικά στην ανάλυσή του διαβάζουμε, πως ο εθνικισμός στην Ευρώπη εκδηλώθηκε με τρεις μορφές. Χρησιμοποιήθηκε «πρώτον, από τις παλαιότερα κρατούσες ελίτ υπό τη μορφή κίβδηλου πατριωτισμού και σε συνδυασμό με τον λαϊκισμό είχε στόχο τη διατήρησή τους στην εξουσία, όπως στην Γιουγκοσλαβία και την Κροατία. Θα εμφανιστεί δεύτερον, ως πατριωτισμός στις περιπτώσεις αντιδράσεων για αλλαγές συνόρων στις οποίες δεν ελήφθη υπόψη η βασική αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών, όπως για παράδειγμα των Σέρβων στην Κροατία και στη Βοσνία, και των Κροατών στη Βοσνία. Επίσης θα χρησιμοποιηθεί στις περιπτώσεις των διεκδικήσεων για αυτονομία, όπως για τους Αλβανούς στο Κοσσυφοπέδιο και στην FYROM, αλλά και στις περιπτώσεις αντίδρασης στον διεθνισμό των μεγάλων δυνάμεων. Τέλος, θα πάρει και τη μορφή του υπερ-εθνικισμού [...] στις περιπτώσεις των νεοεμφανιζόμενων κρατών τα οποία θα καλλιεργήσουν τον εθνικισμό ως ένα μέσο ενίσχυσής τους ή θα επιχειρήσουν να εξαπλωθούν εδαφικά εις βάρος των γειτόνων τους, όπως έκαναν στην Κροατία οι Βόσνιοι Μουσουλμάνοι και οι Βόσνιοι Σέρβοι, που δυστυχώς θα επιδοθούν σε «εθνικές εκκαθαρίσεις.»»²⁴⁵

Με την παράθεση των μορφών αυτών του εθνικισμού από τον Η. Κουσκουβέλη, θα προχωρήσουμε στην επιλεκτική παρουσίαση του ρόλου που έπαιξε ο εθνικισμός, σε συνδυασμό σαφώς με άλλους παράγοντες των δύο case studies όπως και υποσχθήκαμε στον πρόλογο. Η ιστορική ιδιαιτερότητα της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης αποτελείται από το ότι από τότε που υπήρξε μεσαιωνικό βασίλειο, δεν έχει υπάρξει ξανά ως ανεξάρτητο κράτος, υποστηρίζει ο Π. Σαρλής. Ανέκαθεν γράφει, ανήκε σε κάποια ευρύτερη ενότητα, στο πλαίσιο της οποίας και

²⁴⁴ Ηλίας Κουσκουβέλης, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις...*, ό.π., σς.119-123

²⁴⁵ *Ibid*, σς.135-136

προστατευόταν (αυστριακή και οθωμανική αυτοκρατορία και Γιουγκοσλαβία). Παρόλα αυτά τονίζει, τα σύνορά της ήταν πάντα λίγο έως πολύ καθορισμένα και έχουν αποδειχθεί μέσα στο χρόνο σταθερά σε αξιοσημείωτο βαθμό. Επίσης όμως και «η στρατηγική θέση της περιοχής αυτής ήταν ανέκαθεν ιδιαίτερα σημαντική για τον έλεγχο της κεντρικής Βαλκανικής, κάτι το οποίο γνώριζε πολύ καλά, κυρίως η Σερβία.»²⁴⁶

Ένα ακόμη σημείο, το οποίο γράφει, καθιστούσε πάντα κρίσιμη τη σημασία της Βοσνίας- Ερζεγοβίνης, είναι η συγκέντρωση εκεί μεγάλου μέρους των πρώτων υλών και της βαριάς βιομηχανίας της τέως Γιουγκοσλαβίας. Όταν «ο Τίτο μετά το 1948, άρχισε να φοβάται για τα ανατολικά σύνορα της χώρας του, θεώρησε σκόπιμο για λόγους ασφαλείας να μετακινήσει σημαντικό τμήμα του παραγωγικού μηχανισμού της χώρας από την εκτεθειμένη περιφέρεια προς την ορεινή Βοσνία. Η πρωτοβουλία αυτή είχε και μια δευτερογενή συνέπεια: την ενίσχυση του βιοτικού, του εκπαιδευτικού και του πολιτικού επιπέδου των Μουσουλμάνων της περιοχής [των οποίων η αναγνώριση ως μουσουλμανικής εθνότητας, όπως προαναφέρθηκε, έλαβε χώρα το 1971]. Σημειωτέον επίσης, ότι άνω του 60% των στρατιωτικών βιομηχανιών της Γιουγκοσλαβίας βρίσκονταν στη Βοσνία και από αυτές περίπου δύο τρίτα ήταν σε κροατικές και μουσουλμανικές περιοχές»²⁴⁷.

Παρά την αναβάθμιση των Μουσουλμάνων που επισημοποιήθηκε και θεσμικά από το Σύνταγμα του 1974, σημειώνει ο Π. Σαρλής, τόσο οι Σέρβοι όσο και οι Κροάτες, δεν είχαν πάψει να θεωρούν ως «δικούς τους» τους Μουσουλμάνους, ελπίζοντας πως θα τους επανέφεραν στη χριστιανική πίστη. «Εννοείται ότι πρόκειται για επικίνδυνη πεποίθηση, γιατί με τον τρόπο της υποδαύλιζε τον πόλεμο.»²⁴⁸ Ο ίδιος υποστηρίζει πως το μεγαλύτερο ατύχημα στη Βοσνία Ερζεγοβίνη και ο πυρήνας της τραγωδίας της υπήρξε η ανυπαρξία, μετά την κατάρρευση του κομμουνισμού (όπως αναφέραμε παραπάνω), ενός ισχυρού πολιτικού κόμματος σε διεθνική και διαθρησκευτική βάση. «Από τη στιγμή που οι τρεις κοινότητες της δημοκρατίας

²⁴⁶ Παύλος Σαρλής, *Η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας...*, ό.π.

²⁴⁷ Ibid.

²⁴⁸ Ibid, σελ.92

οργάνωσαν την πολιτική εκπροσώπησή τους με κόμματα σε εθνική βάση, η δυσκολία συνεννόησής τους ήταν προδιαγεγραμμένη.»²⁴⁹

Δυστυχώς όμως, πράγματι «η αναβίωση του εθνικισμού στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και ο επαναπροσανατολισμός της πολιτικής ζωής σε «εθνική» βάση, οδήγησαν σταδιακά την περιοχή σε σημαντική απώλεια της βοσνιακής ταυτότητας της»²⁵⁰. Σύντομα αναφέρει, οι κάτοικοι της Βοσνίας έπαψαν να αυτοαποκαλούνται απλώς «Βόσνιοι» και υιοθέτησαν την ονομασία «Βόσνιοι Σέρβοι» και «Βόσνιοι Κροάτες», ενώ πλέον έχουν απορρίψει τελείως, τονίζεις, τον προσδιορισμό Βόσνιο και έχει μείνει μόνο το «Σέρβοι» και το «Κροάτες». Παράλληλα λοιπόν, καθώς η Κροατία βυθιζόταν όλο και περισσότερο στο χάος κατά τη διάρκεια του 1991, η Βοσνία-Ερζεγοβίνη αρχικά «έδειχνε» να έχει αποφύγει τη μοίρα της.

Ενώ η ένταση μεγάλωνε κατά το φθινόπωρο του 1991 και «οι Σέρβοι άρχισαν να εκδηλώνουν ανοιχτά τις προθέσεις να αναβαθμίσουν το καθεστώς αυτονομίας των περιοχών τους σε καθεστώς πλήρους ανεξαρτησίας, η βοσνιακή κυβέρνηση αποφάσισε να ζητήσει την αναγνώρισή της από την ΕΟΚ»²⁵¹. Τον Φεβρουάριο του 1992, στη Λισσαβόνα, Σέρβοι, Κροάτες και Μουσουλμάνοι συμφώνησαν για το αδιαίρετο της δημοκρατίας και για το απαραβίαστο των συνόρων της. Αυτός ο πρωταρχικός συμβιβασμός προέκυψε, όπως τονίζει ο B. Schoch, «από την ανάγκη διατήρησης της σταθερότητας στην περιοχή και της μη διεξαγωγής ενός πολέμου που θα διαιρούσε τις μουσουλμανικές μειονότητες μεταξύ Σέρβων και Κροατών, στην προσπάθεια ένωσης αυτών των δύο με τις μητέρες πατρίδες τους»²⁵².

Λίγες μέρες αργότερα διεξήχθη δημοψήφισμα για το ζήτημα της ανεξαρτησίας. Στο βιβλίο του Π. Σαρλή διαβάζουμε πως «οι Σερβοβόσνιοι απείχαν από το δημοψήφισμα, ισχυριζόμενοι ότι μια ανεξάρτητη Βοσνία θα σήμανε γι' αυτούς τον υποβιβασμό τους στο status της μειονότητας [και αν]. Από την πλευρά τους, οι Κροάτες είχαν ενδιάμεση θέση: δεν επεδίωκαν την ένωση με την Κροατία (αποδέχονταν συνεπώς την εδαφική ακεραιότητα της Βοσνίας), υποστήριζαν ωστόσο τη συγκρότησή της σε καντόνια, εφόσον ουσιαστικά συμφωνούσαν με τους Σέρβους

²⁴⁹ Ibid.

²⁵⁰ Ibid.

²⁵¹ Ibid., σελ.93

²⁵² Bruno Schoch, "Gegen weitere Staatliche Zersplitterung...", ό.π., σελ.17

ότι κάθε εθνότητα θα έπρεπε να ζει στο δικό της ξεχωριστό κράτος»²⁵³. Το δημοψήφισμα έδωσε αποτέλεσμα 99,78% υπέρ της ανεξαρτησίας, με τους Σέρβους όμως να απέχουν. Σχεδόν αμέσως μετά, νέα επεισόδια βίας ξέσπασαν σε όλη την επικράτεια της Βοσνίας, προαναγγέλλοντας τα χειρότερα, που είναι γνωστά σε όλους μας ως ο πόλεμος της Βοσνίας.

Περνώντας στο ζήτημα του Κοσσυφοπεδίου, η σύμπλευση απόψεων των περισσότερων θεωρητικών είναι στο επίπεδο χαρακτηρισμού της ίδιας της φύσης του προβλήματος της περιοχής αυτής. Σε αυτούς έρχεται να προστεθεί και ο Θ. Βερέμης, ο οποίος ξεκινά την ανάλυσή του, τονίζοντας στον αναγνώστη την πολυδιάστατη και πολύπλοκη δομή του ζητήματος. «Η εθνική σύνθεση του Κοσσόβου [διευκρινίζει], επιμένει να αποτελεί το πιο ιδιοσυγκρασιακό στοιχείο του γρίφου. Σαφώς είναι και ο ρόλος της θρησκείας που έχει την επίδρασή του στις κοινωνικές δομές της πλειοψηφίας. Σε συνδυασμό όμως με την οικονομική υπανάπτυξη της περιοχής και την εξάρτησή της από την ομοσπονδιακή στήριξη και τέλος, τη διάδραση μεταξύ της πρότινος αυτόνομης επαρχίας και του ομοσπονδιακού κράτους»²⁵⁴, ο γρίφος αρχίζει να διακρίνεται πλέον στη βάση συγκριμένων διαστάσεων.

Με την άποψη του Θ. Βερέμη περί πολυπλοκότητας του προβλήματος του Κοσσυφοπεδίου, συμφωνούν και οι Χριστόδουλος Γιαλουριδής και Βιβή Κεφαλά. Η σύγκρουση γράφουν, μεταξύ Σέρβων και Αλβανών για την κυριαρχία και τον έλεγχο της περιοχής αυτής έχει βαθιές ιστορικές ρίζες. Πράγματι τονίζουν, «η κυριαρχία ενός λαού στη γη που θεωρεί γενέτειρά του, αποτελεί στοιχείο κεφαλαίωδους σημασίας για την ίδια του την ύπαρξη. Η συγκρότηση της εθνικής συνείδησης και ταυτότητας ενός λαού συνδέεται άμεσα με την ιστορία του, τους θεμελιώδεις μύθους που την περιβάλλουν και που ξετυλίγεται σε ένα ορισμένο έδαφος»²⁵⁵. Επομένως γράφουν, η απώλεια του ελέγχου επί του εδάφους αυτού, επιφέρει ένα βαθύτατο συλλογικό ψυχολογικό τραύμα, έναν ακρωτηριασμό, που αντιμετωπίζεται με όνειρα για ανάκτηση των «χαμένων πατρίδων», μεταβιβαζόμενα από γενιά σε γενιά, εξηγώντας ίσως με αυτόν τον τρόπο τις μακροχρόνιες και αιματηρές συγκρούσεις που διεξάγονται για μια «λωρίδα γης», για ένα «βράχο», αλλά και άλλων.

²⁵³ Ibid, σελ.94

²⁵⁴ Thanos Veremis- Evangelos Kofos, *Kosovo: Avoiding Another Balkan War*, εκδ. ELIAMEP, Αθήνα, 1998, σελ.17

²⁵⁵ Χριστόδουλος Κ. Γιαλουριδής- Βιβή Κ. Κεφαλά, *Κόσσοβο: Η εικόνα του πολέμου...*, ό.π., σελ.21

Εκτός όμως από το ψυχολογικό επίπεδο και το ζήτημα της εθνικής ταυτότητας, χωρίς την οποία κανείς δεν μπορεί να υπάρξει εφόσον βρισκόμαστε ακόμη μακριά, όπως επισημαίνουν οι συγγραφείς, από τη στιγμή που το έθνος-κράτος θα χάσει τη σημασία του, το ζήτημα ελέγχου και της κυριαρχίας πάνω στο έδαφος έχει πολύ σοβαρές νομικές, θεσμικές και πραγματικές συνέπειες. Το διεθνές δίκαιο χαρακτηριστικά επισημαίνουν, θέτει ως βασική προϋπόθεση για την ύπαρξη και αναγνώριση ενός κράτους, την άσκηση πραγματικού ελέγχου ενός λαού επί του εδάφους του. «Συνεπώς, εάν ένας λαός δεν μπορεί να ασκήσει τέτοιου είδους έλεγχο στο έδαφός του, τότε υπόκειται αναγκαστικά στην κυριαρχία κάποιου άλλου λαού – ως υποτελής ή μειονότητα-, στο κράτος του οποίου συμπεριλαμβάνεται η γεννέθλια γη του [...]. Η ίδια η ύπαρξη [του λαού αυτού], αλλά και οι υλικοί όροι ύπαρξής του, εξαρτώνται από παράγοντες τους οποίους δεν μπορεί να ελέγξει ή να επηρεάσει με άλλον τρόπο εκτός από την σύγκρουση»²⁵⁶.

Πράγματι, γράφουν, εάν ο λαός αυτός έχει ήδη διαμορφώσει συνείδηση έθνους και υπόκειται σε διακριτική μεταχείριση, τότε αναπτύσσει και εθνικισμό ως έκφραση αυτής της συνείδησης, ο οποίος έρχεται σε σύγκρουση με τον εθνικισμό του κράτους του οποίου αποτελεί μειονότητα. «Η σύγκρουση λοιπόν κρίνεται αναπόφευκτη όταν δύο λαοί διεκδικούν το ίδιο έδαφος, όταν οι θεμελιώδεις μύθοι της ιστορίας τους συγκρούονται, όταν γίνεται συστηματική προσπάθεια απόληψης του Άλλου μέσα από εκτοπίσεις, απαγορεύσεις, αλλαγές τοπωνυμίων, που δηλώνουν στην πραγματικότητα ποιο είναι το ισχυρό από τα αντίπαλα μέρη που παίζουν αυτό το οδυνηρό παιχνίδι»²⁵⁷. Τα πράγματα παρόλα αυτά τονίζουν, περιπλέκονται ακόμη περισσότερο όταν συνυπολογιστεί η επίδραση των εξωτερικών παραγόντων, όπως τα στρατηγικά παιχνίδια των μεγάλων δυνάμεων, οι επιδιώξεις γειτονικών κρατών ή η περιφερειακή και διεθνής συγκυρία, εφόσον πρόκειται για παράγοντες που μπορεί να αποβούν καθοριστικοί συμβάλλοντας στην αποτροπή, στη διαιώνιση ή την όξυνση της κρίσης (δείτε την εκτενή ανάλυση του πρώτου κεφαλαίου της παρούσας εργασίας).

Σε αυτό ακριβώς το πλαίσιο αναλύουν την σύγκρουση του Κοσσυφοπεδίου οι Χ. Γιαλουρίδης και Β. Κεφαλά. Τόσο οι Σέρβοι, όσο και οι Αλβανοί του

²⁵⁶ Ibid, σς.19-20

²⁵⁷ Ibid.

Κοσσυφοπεδίου, διεκδικούν την περιοχή ως κοιτίδα της ιστορίας τους, δηλαδή της απαρχής της συλλογικής τους ύπαρξης. Επίσης συμπληρώνει ο Γ. Χαρβαλιάς, «η περιοχή έχει και σημαντική θέση στην ιστορία του αλβανικού έθνους [...]». Χαρακτηριστικά μετά τη συνθήκη του Σαν Στέφανο (1878), που υπεργράφη σε μια μικρή πόλη της περιοχής, κηρύχθηκε η ίδρυση της αλβανικής ένωσης για την προστασία των δικαιωμάτων του αλβανικού έθνους, γεγονός που αποτέλεσε την πρώτη πράξη χειραφέτησης ή αλλιώς ωρίμανσης του αλβανικού έθνους»²⁵⁸.

Η ταραγμένη λοιπόν ιστορία του 20^{ου} αιώνα, και ειδικά της Βαλκανικής χερσονήσου δίνουν συνέχεια στην παλιά σύγκρουση. Η εθνική αφύπνιση των Σέρβων άρχισε νωρίς και ο εθνικοαπελευθερωτικός τους αγώνας στέφθηκε με επιτυχία. Το Κοσσυφοπέδιο συμπεριλαμβανόταν στο βασίλειο της Σερβίας. Με τον Β' Π.Π. όμως, τμήμα της Σερβίας και το μεγαλύτερο μέρος του Κοσσυφοπεδίου καταλαμβάνονται από την Αλβανία, η οποία βέβαια εκείνη την περίοδο αποτελεί ουσιαστικά προτεκτοράτο της Ιταλίας. Με την νίκη του Τίτο, το Κοσσυφοπέδιο επιστρέφει ως επίσημο τμήμα πλέον στην μεταπολεμική Γιουγκοσλαβία. Όμως, «ο αλβανικός αυτρωτισμός που για άλλη μια φορά δεν βρίσκει διέξοδο, φαίνεται επίσης να απωθείται από την πίεση του διπολισμού και των σχέσεων που εγκαθιδρύονται κάτω από το βάρος του Ψυχρού Πολέμου, αλλά και των τριβών και των συγκρούσεων που αναπτύσσονταν μεταξύ ΕΣΣΔ και των συμμάχων της.»²⁵⁹

Με το Σύνταγμα της Σοσιαλιστικής Ομόσπονδης Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας του 1963, το Κοσσυφοπέδιο γίνεται αυτόνομη επαρχία, ενώ ο όρος «μειονότητα», με τον οποίο χαρακτηρίζονταν οι Αλβανοί του Κοσσυφοπεδίου, αντικαθίσταται με τον όρο «εθνότητα». Τα πολύπλευρα όμως προβλήματα που στην πορεία διαμόρφωσαν την ιδιαίτερα προβληματική εικόνα του Κοσσυφοπεδίου, σημειώνει ο Θ. Βερέμης «θα μπορούσαν να περιγραφούν πιο απλά ως αποτελέσματα πολιτιστικού, πολιτικού, οικονομικού και δημογραφικού ανταγωνισμού μεταξύ Σέρβων και Αλβανών»²⁶⁰.

Παράλληλα, όπως γράφουν οι Γιαλουρίδης και Κεφαλά, οι εσωτερικές πολιτικές αλλαγές στη χώρα επέτρεψαν για κάποια περίοδο την εξομάλυνση των

²⁵⁸ Γ. Χαρβαλιάς, "Το ζήτημα του Κοσσυφοπεδίου", ό.π., σελ.25

²⁵⁹ Χριστόδουλος Κ. Γιαλουρίδης- Βιβή Κ. Κεφαλά, *Κόσοβο: Η εικόνα του πολέμου...*, ό.π., σς.21-22

²⁶⁰ Θάνας Βερέμης, *Κοσσυφοπέδιο: Η μακρόσυρτη Κρίση...*, ό.π., 19-20

σχέσεων των Σέρβων με τους Αλβανούς Κοσσοβάρους. Η διαδικασία πολιτικής αποκέντρωσης παγιώθηκε στο νέο Σύνταγμα της χώρας το 1974, με το οποίο διευρύνονται περαιτέρω τα όρια αυτονομίας της επαρχίας και «το Κοσσυφοπέδιο αναγνωρίζεται ως ιδρυτικό στοιχείο της Ομοσπονδίας της Γιουγκοσλαβίας»²⁶¹.

Η περίοδος που ακολουθεί, 1975-1981 χαρακτηρίζεται ως «η Άνοιξη του Κοσσυφοπεδίου», κατά τη διάρκεια της οποίας τονίζει ο Θ. Βερέμης «αναπτύχθηκαν τα προεξέχοντα στοιχεία του εθνικισμού των Αλβανών και των Σέρβων»²⁶². Όμως η άνοιξη αυτή, όπως τονίζουν οι Χ. Γιαλουρίδης και Β. Κεφαλά, τον Μάρτιο του 1981 με την εμφάνιση εντονότατων αποσχιστικών εκδηλώσεων και με αιτήματα για απόκτηση καθεστώτος Ομόσπονδης Δημοκρατίας, πυροδοτείται μια σειρά μέτρων καταστολής των Αλβανών του Κοσσυφοπεδίου, ενώ ακολουθούν σφοδρές συγκρούσεις του σερβικού και αλβανικού στοιχείου. Από αυτά, γράφει ο Θ. Βερέμης, αποδεικνύεται λοιπόν, ότι «η φιλελευθεροποίηση, αντί να κατευνάσει του Αλβανούς, ενίσχυσε την εθνική τους ταυτότητα και αποφασιστικότητα»²⁶³.

Με σαφή πληθυσμιακή υπεροχή του αλβανικού στοιχείου στην περιοχή έναντι του σερβικού, η περίοδος συγκρούσεων καταστολής και αντιποίνων, κορυφώνεται το Νοέμβριο του 1989 με την τροποποίηση του Συντάγματος της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Σερβίας, πρόεδρος της οποίας συνέχιζε να είναι ο Slobodan Milosevic. «Με βάση αυτή την τροποποίηση, καταργείται ουσιαστικά το καθεστώς αυτόνομης επαρχίας του Κοσσυφοπεδίου»²⁶⁴.

Απάντηση σε αυτήν την σερβική ενέργεια, έρχεται η ίδρυση του Δημοκρατικού Συνασπισμού του Κοσσυφοπεδίου (ΔΣΚ), και η διεκδίκηση ανεξαρτησίας από το Βελιγράδι, με τη διακήρυξη που υιοθετεί τον Ιούλιο του 1990 και αναγορεύεται σε Ομόσπονδη Δημοκρατία. «Λίγους μήνες μετά, τον Σεπτέμβριο του 1990, υιοθετείται το νέο Σύνταγμα της Δημοκρατίας της Σερβίας, με το οποίο καταργείται και τυπικά η αυτονομία του Κοσσυφοπεδίου, που αποτελεί πλέον επαρχία της Σερβίας»²⁶⁵. Το 1992 ο Ibrahim Rugova εκλέγεται ηγέτης του ΔΣΚ. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ίδρυση «κάτι που αποτελεί ένα παράλληλο κράτος με

²⁶¹ Ibid, σελ.22

²⁶² Ibid, σελ.23

²⁶³ Ibid, σελ.26

²⁶⁴ Χριστόδουλος Κ. Γιαλουρίδης- Βιβή Κ. Κεφαλά, *Κόσοβο...*, ό.π., σελ.23

²⁶⁵ Ibid.

κυβέρνηση, πανεπιστήμιο, σχολεία κ.τ.λ., το οποίο σύμφωνα με τη γνώμη των διεθνών παρατηρητών, λειτουργούσε με τρόπο οργανωμένο και πειθαρχημένο, συμβάλλοντας στην ανάπτυξη μιας ολοένα αυξανόμενης αυτοπεποίθησης των Αλβανών»²⁶⁶. Η δεκαετία του '90 λοιπόν, υποστηρίζει ο Θ. Βερέμης, ξεκινά με τους χειρότερους οιωνούς και τα διαμορφωμένα πλέον δεδομένα δεν αφήνουν κανένα περιθώριο για θετική έκβαση των αντιθέσεων στο μέλλον.

Επεξηγώντας την άποψή του αυτή ο Θ. Βερέμης γράφει, πως «ενώ το Κοσσυφοπέδιο απέκτησε σημαντική πολιτική αυτονομία μετά το 1974, δεν κατάφερε ποτέ να ενσωματωθεί οικονομικά στην Ομοσπονδία και στην πράξη, παρέμεινε εξάρτημα της Σερβίας [...]. Η κατάσταση επιδεινώθηκε ακόμη περισσότερο κατά την περίοδο 1990-93, λόγω οικονομικού πολέμου εναντίον του αλβανικής προέλευσης πληθυσμού, του πολέμου στη Βοσνία και του αποκλεισμού που επιβλήθηκε στη Γιουγκοσλαβία»²⁶⁷. Παρότι λοιπόν, η πορεία του Κοσσυφοπεδίου προς ανεξαρτησία σε εθνοτική βάση είχε ξεκινήσει πριν το Β' Π.Π. και η αναζωπύρωση αυτής της ιδέας και απαίτησης στη συνέχεια, εκδηλώνεται το 1981 και εμποδίζεται δραστικά από τον Milosevic το 1989.

Τον Ιούνιο του 1991, η Κροατία και η Σλοβενία, ανακηρύσσουν την ανεξαρτησία τους από το γιουγκοσλαβικό κράτος. «Ο συνδυασμός ενός σύντομου πολέμου στην Σλοβενία, και ενός παρατεταμένου πολέμου στην Κροατία, μεταξύ της νεοϋσταθείσας Κροατίας και της σερβικής μειονότητας, διεξήχθησαν με την πλήρη στήριξη του γιουγκοσλαβικού στρατού [...], παρότι ο πόλεμος στην Κροατία ήταν τελειώς διαφορετικός από εκείνον στην Σλοβενία.»²⁶⁸

Οι επιπτώσεις της συμφωνίας του Dayton του 1995 που εκπορεύθηκε του πολέμου της Βοσνίας, τονίζει ο Θ. Βερέμης, ήταν σημαντικές για τους Αλβανούς του Κοσσυφοπεδίου. «Τα μαθήματα που άντλησαν είναι τα εξής: Τα εδαφικά κέρδη του πολέμου της Βοσνίας επικυρώθηκαν, η διεθνής αναγνώριση των εξωτερικών συνόρων της πρώην Γιουγκοσλαβίας ισχύει πάντα και οι κυρώσεις εναντίον της Σερβίας στην πράξη καταργήθηκαν χωρίς υποχωρήσεις σχετικά με το

²⁶⁶ Θάνος Βερέμης, *Κοσσυφοπέδιο: Η μακρόσυρτη Κρίση...*, ό.π.

²⁶⁷ Θάνος Βερέμης, *Κοσσυφοπέδιο: Η μακρόσυρτη Κρίση...*, ό.π., σς.35-37

²⁶⁸ Philip Bobbitt, *The Shield of Achilles: War, Peace and the Course of History*, Penguin Books, USA, 2002, σελ.419-420

Κοσσυφοπέδιο»²⁶⁹. Ακόμη και η ειρηνική έκκληση του Ρυγονα προς τη διεθνή κοινότητα για ανεξαρτησία, τονίζει, φάνηκε μάταιη.

Το «Το Μνημόνιο Αμοιβαίας Συμφωνίας», σημειώνει, που υπογράφηκε το 1996 μεταξύ των Milosevic και Ρυγονα σήμαινε τουλάχιστον «έστω και ανεπίσημα, ότι οι δύο ηγέτες αναγνώριζαν την εξουσία ο ένας του άλλου [...]. Δυστυχώς όμως, το περιεχόμενο του Μνημονίου δεν εφαρμόστηκε και βίαιες εκδηλώσεις άρχισαν να παρουσιάζονται όλο και πιο συχνά στην περιοχή. Με την Αλβανία ανήμπορη λόγω εσωτερικής αναταραχής και τον Milosevic απορροφημένο με τα προβλήματα του πολιτικού του μέλλοντος, το πρόβλημα του Κοσσυφοπεδίου άρχισε όλο και περισσότερο μετά το 1996 να περνάει στα χέρια μιας τρομοκρατικής οργάνωσης που έφερε την επωνυμία «Απελευθερωτικός Στρατός του Κοσσυφοπεδίου(ΑΣΚ)»²⁷⁰.

Οι κανόνες του παιχνιδιού είχαν πλέον αλλάξει και δεν άργησαν να δείξουν τις επιπτώσεις τους, οδηγώντας το Κοσσυφοπέδιο στην γνωστή σε όλους πραγματικότητα του 1999 όπως γράφει ο Θ. Βερέμης. «Η κλιμάκωση της βίας την άνοιξη του 1998 αποτέλεσε ένα νέο στοιχείο του χάους που επικρατούσε στο Κοσσυφοπέδιο, ίσως μάλιστα το πλέον ανησυχητικό μετά από τα γεγονότα του 1990. Η όλο και αυξανόμενη δράση του ΑΣΚ και η βίαιη αντίδραση των σερβικών δυνάμεων ασφαλείας, συνέγειραν τη διεθνή κοινότητα»²⁷¹.

Το σύνδρομο της Βοσνίας, πιστεύει ο όδιος, για πιθανή επέκταση της βίας στις γειτονικές περιοχές, ώθησε τη διεθνή κοινότητα ενεργώντας μέσω της Ομάδας Επαφής να προσπαθήσει να εμποδίσει την κλιμάκωση της βίας και από τις δύο πλευρές και να τις φέρει στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων. «Υπό την καθοδήγηση των ΗΠΑ, η Ομάδα Επαφής και αργότερα του Συμβουλίου Ασφαλείας, εφάρμοσαν μια πολιτική κυρώσεων κατά της Γιουγκοσλαβίας και πρότειναν λύσεις, προς τους Αλβανούς του Κοσσυφοπεδίου αποκλείοντας την ανεξαρτησία τους [...]. Η σύγκρουση όμως που ακολούθησε το 1999, ανάμεσα σε δυνάμεις του ΝΑΤΟ και της Σερβίας που θα αποφασίσει την τύχη των Αλβανών του Κοσσυφοπεδίου, απέκλειε

²⁶⁹ Θάνος Βερέμης, *Κοσσυφοπέδιο...*, ό.π., σς.44-45

²⁷⁰ *Ibid.*, σς.

²⁷¹ *Ibid.*, σελ.58

πλέον [κάτι σημαντικότερο] την πιθανότητα ειρηνικής συγκατοίκησης των δύο εθνικών ομάδων στην επαρχία αυτή της Σερβίας.»²⁷²

Πανεπιστήμιο Πειραιώς

²⁷² Ibid, σς.59-68

Γ. ΕΠΙΛΟΓΟΣ- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όπως είχαμε υποσχεθεί στην εισαγωγή, τα δύο κεφάλαια που προηγήθηκαν αποτελούν τη βάση και το πλαίσιο στο οποίο πιστεύουμε οφείλει ο μελετητής να ανατρέξει εάν επιθυμεί να έχει μια συνολική εικόνα της πορείας που ακολούθησε η Γιουγκοσλαβία μέχρι να καταλήξει στη διάλυσή της. Η ανάλυση όπως είχαμε τονίσει, στηρίχτηκε στη θεώρηση του Singer, που λέει πως σε «κάθε τομέα επιστημονικής έρευνας υπάρχουν διάφοροι τρόποι με τους οποίους τα υπό εξέταση φαινόμενα μπορούν να τεθούν για το σκοπό της συστηματικής ανάλυσης»²⁷³. Η επιλογή λοιπόν των τρόπων αυτών, εναπόκειται στη διακριτική κρίση του εκάστοτε ερευνητή. Εκείνος δηλαδή αποφασίζει αν θα επιλέξει να επικεντρώσει τη μελέτη του σε ένα σύνολο ή στα μέρη του συνόλου.

Της παρούσας εργασίας σύνολο, αποτελεί η ίδια η πραγματικότητα. Η διάλυση δηλαδή της Γιουγκοσλαβίας. Τα μέρη του συνόλου όμως αυτού, οι παράγοντες δηλαδή εκείνοι που λειτούργησαν καταλυτικά για να δημιουργηθεί το προαναφερόμενο σύνολο, δεν είναι δυνατό να αποδοθούν και να αναλυθούν μονοδιάστατα. Σαφώς, στην περίπτωση ανάλυσης ενός ζητήματος τόσο πολυδιάστατου όσο είναι το αντικείμενο της μελέτης αυτής, η εφαρμογή και χρήση της θεωρίας του Singer και των επιπέδων ανάλυσης, αποτελεί απαραίτητο μεθοδολογικό εργαλείο κατά την άποψή μας και βάσει αυτού με κάποιες απαραίτητες μετατροπές όπως παρακολούθησατε, δομήθηκε και διαμορφώθηκε η εργασία αυτή.

Αναφορικά με την επιλογή του μακρο- και μικρο επιπέδου, έχει γραφτεί πως «ακριβώς επειδή αντιπροσωπεύονται διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης που εκφράζουν διαφορετικά πλαίσια αναφοράς, δεν είναι δεκτικά θεωρητικής ενσωμάτωσης. Μπορεί λοιπόν, η μία πρόταση να αποτελεί συνέπεια της άλλης, αλλά η άμεση σύνδεσή τους δεν είναι δυνατή. Πρέπει να μεταφραστεί στις έννοιες και τους όρους του άλλου επιπέδου για να αποκτήσει χρησιμότητα»²⁷⁴.

Σκοπός μας, όπως είχαμε τονίσει από την αρχή, δεν υπήρξε η θεωρητική ενσωμάτωση των επιπέδων αυτών. Παρόλα αυτά όμως θεωρούμε πως ο αναγνώστης είναι σε θέση, μετά την ανάγνωση των επιπέδων αυτών, να αντιληφθεί που η μία

²⁷³ Δημήτρης Κώνστας & Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, *Διεθνείς Σχέσεις...*, ό.π., σελ. 118

²⁷⁴ *Ibid*, σελ. 122

πρόταση αποτελεί συνέπεια της άλλης, αλλά και που σε ορισμένες περιπτώσεις υπάρχει σύνδεση έμμεση ή άμεση μεταξύ τους. Η δυναμική άλλωστε των ιδίων των γεγονότων, αλληλένδετων κατά πολλούς, αναδύεται από την ίδια την ιστορική και πολιτική ανάλυση και αφήγηση.

Η μετάφραση των εννοιών και νοημάτων στους όρους του άλλου επιπέδου, διαδικασία που έγκειται σε αυτό που έχουμε ονομάσει στην εισαγωγή «εξακριβωση της ιστορικής αλήθειας», προσκρούει ακριβώς σε αυτό που είχαμε αναφέρει, την υποκειμενικότητα δηλαδή του κοινωνικού ανθρώπου που επιλέγει να γίνει ο αναγνώστης τέτοιων μελετών. Πίσω από τις γραμμές λοιπόν αυτής της μελέτης, που παραθέτει και αναλύει τα γεγονότα που έλαβαν χώρα σε κρατικό και διεθνές πολιτικό επίπεδο, τα συμπεράσματα προκύπτουν από το πώς και γιατί θα επιλέξει κανείς να διαβάσει το κείμενο, με ποιο σκοπό, πρεσβεύοντας ποια συμφέροντα και θέλοντας να μάθει τι. Αισιόδοξη σκέψη μας αποτελεί η πίστη στην ανθρώπινη αντίληψη που μπορεί να συνδυάσει και να διακρίνει τα δύο αυτά επίπεδα, χωρίς τη δική μας ρησικινδυνευμένη υποκειμενική καθοδήγηση.

Ο Stevan K. Pavlowitch²⁷⁵ με μια πρόταση- που έχει χρησιμοποιήσει και ως τίτλο σε άρθρο του-, χαρακτηρίζει την Γιουγκοσλαβία: *Αποτυχία μιας Επιτυχίας*. Δεν θα σταθούμε εδώ να σχολιάσουμε την επιλογή αυτού του χαρακτηρισμού, ούτε σαφώς να κρίνουμε το περιεχόμενο που στηρίζει αυτόν τον τίτλο. Επιλέγουμε παραδειγματικά να αναφερθούμε σε αυτήν την περίπτωση, για να διευκρινίσουμε σε τι δεν θα καταλήξει αυτή η εργασία, το οποίο είναι γενικευμένοι χαρακτηρισμοί και συμπερασματικά σχόλια που προκύπτουν από την ίδια την ιστορική πραγματικότητα.

Η ανάλυσή μας, ακολούθησε τη δομή από το σύνολο στα μέρη, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει πως ακόμη και αν δεν γνωρίζαμε το «σύνολο» το αποτέλεσμα δηλαδή – τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας- δεν θα προέκυπτε μέσα από την ανάγνωση ως πραγματικότητα. Ξεκινήσαμε από το μακρο- επίπεδο, το γενικότερο δηλαδή πλαίσιο του διεθνούς συστήματος στη βάση του οποίου αναπτύχθηκαν και δικαιολογήθηκαν οι διάφορες ενέργειες και αποφάσεις των διεθνών δρώντων, καθώς και οι συνέπειες αυτών αναφορικά με τον ρόλο που έπαιξαν στον διαμελισμό του

²⁷⁵ Βλ αναλυτικά Stevan K. Pavlowitch, "Yugoslavia: the failure of a success", Journal of Southern Europe and the Balkans, Vol.1, N.1, November 1999, εκδ. Taylor & Frances Ltd, UK, 1999, σς.163-170

γιουγκοσλαβικού κράτους. Στη συνέχεια προχωρήσαμε στο μικρο- επίπεδο, όπου μέσα από τις κρατικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα μέσα στο χρόνο, επιχειρήσαμε να αναλύσουμε πως αυτές οδήγησαν στην πραγματικότητα της διάλυσης.

Η σχέση μακρο- και μικρο- επιπέδου ανάλυσης θεωρούμε είναι σχέση κριτικής και ύπαρξης. Και στις δύο υπάρχει χώρος για εφαρμογή διαφορετικών θεωριών και διαφορετικών μεταφράσεων τόσο των γεγονότων, όσο και των νοημάτων που αναπτύσσονται. Αυτό όμως που προκύπτει διαβάζοντας την ιστορική και πολιτική αφήγηση και ανάλυση των δύο αυτών επιπέδων, τονίζει την αλληλοσυμπληρωνόμενη σχέση ύπαρξης τους. Υπάρχει η δυνατότητα όπως αναφέραμε να σταθούν αυθυπόστατα ως επίπεδα, αλλά αυτό θα αφαιρούσε κατά την άποψή μας, ένα μεγάλο μέρος της ιστορικής τους αλήθειας.

Το ζήτημα της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας, διαπνέεται από την αρχή μέχρι το τέλος από το έντονο στοιχείο του ρόλου που έχει παίξει το θέμα των ατομικών δικαιωμάτων. Στο δεύτερο κεφάλαιο, παρατηρούμε πως η παροχή και στέρηση αυτών των δικαιωμάτων αποτέλεσε στην πραγματικότητα των ακρογωνιαίο λίθο που πυροδότησε την εξέλιξη που ακολούθησε. Ενώ, στο πρώτο κεφάλαιο βλέπουμε επίσης να γίνεται αναφορά σε αυτά, ανάγοντας τα στο επίπεδο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ως μέσο δικαιολόγησης των ανθρωπιστικών επεμβάσεων που έλαβαν χώρα και διαμορφώσαν τους νέους όρους στρατηγικής πολιτικής των ΗΠΑ, αλλά και άλλων μεγάλων και μη ευρωπαϊκών δυνάμεων.

Τι συμπεράσματα λοιπόν θα μπορούσαμε να προσφέρουμε από τη στιγμή που ένα ζήτημα που ξεκινά και καταλήγει στα ατομικά- ανθρώπινα δικαιώματα, έρχεται αντιμέτωπο με αριθμούς, όπως εκείνος των 100,000, απογραφή ενός μονάχα από τους πολέμους που έλαβαν χώρα μέχρι να ολοκληρωθεί η ολοκλήρωση της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας; Πώς είναι δυνατόν αυτός ο αριθμός να μεταφραστεί, να εξηγηθεί και να δικαιολογηθεί, στη βάση μιας οποιαδήποτε θεωρίας; Μελετώντας λοιπόν και αναλύοντας ένα ζήτημα, όπως είναι αυτό της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας, η εξακρίβωση της ιστορικής αλήθειας των γεγονότων που προκύπτει από τους εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες υπήρξε ο πρώτος στόχος.

Δεύτερος και απώτερος στόχος μας ήταν μέσω της ανάλυσης που προηγήθηκε, να διαμορφώσουμε τις κατάλληλες εκείνες συνθήκες που θα επιτρέψουν στο τέλος της παρούσας εργασίας στον αναγνώστη βλέποντας πίσω από την

πραγματικότητα μέσα από την ίδια την πραγματικότητα όμως, να απαντήσει στην εξής ερώτηση: Εάν κάθε ιστορική αναστάτωση ενέχει στοιχεία συνέχειας, όπως και η ίδια η ιστορική συνέχεια εμπεριέχει αναστάτωση, ποιος κυβερνά, ο «κυρίαρχος λαός» ή τα «κυρίαρχα διαπλεκόμενα»;

Όπως αναλυτικά διαβάζουμε στο πρώτο κεφάλαιο, η λήξη του Ψυχρού Πολέμου, η κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού και το τέλος της εποχής του διπολισμού, σε συνδυασμό με γεγονότα όπως εκείνο της επανένωσης της Γερμανίας σηματοδοτούν την στροφή, αλλά και αλλαγή σελίδας στην ιστορία της διεθνούς πραγματικότητας. Η απαρχή αυτή της νέας εποχής, αποτέλεσμα του διεθνούς κατακερματισμού ισχύος που αποτελεί τον βασικότερο παράγοντα της διεθνούς πολιτικής, δημιούργησε το έδαφος επί του οποίου ο νέος καταμερισμός ισχύος θα λάμβανε χώρα δημιουργώντας τα νέα δεδομένα της διεθνούς πρακτικής.

Την ίδια στιγμή, τα εθνικά- κρατικά συμφέροντα επανακαθορίζονται στη βάση της επιβεβλημένης ανάγκης για αναδιάρθρωση και επαναπροσδιορισμό των σκοπών και στόχων, αλλά και μέσων που διαθέτουν οι διεθνείς δρώντες για τη διαμόρφωση και άσκηση της εξωτερικής τους πολιτικής. Η αλλαγή όμως αυτή πολιτικής και στρατηγικής όπως προαναφέρθηκε δεν παρατηρήθηκε μόνο σε κράτη, αλλά έλαβε χώρα και σε διεθνείς οργανισμούς, με εξέχουσα περίπτωση εκείνη του ΝΑΤΟ. Η διακήρυξη του νέου δόγματος της συμμαχίας το 1991, καθώς και οι βλέψεις διεύρυνσης και επέκτασής της προς ανατολάς, έθεσαν τις βάσεις για την πρακτική εφαρμογή των αλλαγών αυτών στα χρόνια που ακολούθησαν και ιδιαίτερα στην περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας, όπως προκύπτει από την ανάλυση που προηγήθηκε στο πρώτο και δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας αυτής.

Η εξάλειψη του ανατολικού πόλου του διπολικού συστήματος, σήμανε και την εξάλειψη εξωτερικού εχθρού για τη συμμαχία και τις ΗΠΑ. Το γεγονός αυτό, σε συνάρτηση με την ηγεμονική πλέον θέση που είχαν αποκτήσει οι ΗΠΑ, δημιούργησε τις κατάλληλες προϋποθέσεις για την αναγωγή των αμερικανικών συμφερόντων σε συμμαχικών, με την πραγματοποίηση και διεξαγωγή των γνωστών ανθρωπιστικών επεμβάσεων ως υπέρτατη έκφραση του αμερικανικού παρεμβατισμού. Δύο εξ' αυτών ήταν και εκείνες του Κοσσοβού και της Βοσνίας που αναλύθηκαν στο δεύτερο κεφάλαιο.

Η ιδεολογική όμως αυτή εξωτερική πολιτική που ακολουθήθηκε από τις ΗΠΑ δεν άργησε να δείξει τα αποτελέσματά της όπως υποστηρίζουν κάποιοι, κάτι το οποίο μάλιστα αποτυπώνεται με τις παραβιάσεις που σημειώθηκαν, ακόμη και σε βασικές αρχές του διεθνούς συστήματος, όπως εκείνο της μη επέμβασης, αλλά και της ίδιας της προηγουμένως κατοχυρωμένης από το διεθνές δίκαιο κρατικής κυριαρχίας. Επίσης όπως παρουσιάστηκε στο πρώτο κεφάλαιο, πιστεύετε πως η επιλογή των επεμβάσεων αυτών δεν ήταν τυχαία, ενώ για τους πραγματικούς σκοπούς των ΗΠΑ κάποιοι γράφουν πως κάθε άλλο παρά ανθρωπιστικοί δεν υπήρξαν. Η πεποίθηση αυτή προκύπτει κυρίως μέσω της εξέτασης των επεμβάσεων αυτών, στη βάση των γεωπολιτικών και γεωστρατηγικών συμφερόντων που αναπτύσσονται και διακυβεύονται για τις μεγάλες δυνάμεις στην περιοχή των Βαλκανίων και κυρίως στις περιοχές της πρώην Γιουγκοσλαβίας.

Επιλεκτικοί στόχοι, με σκοπό την προάσπιση συγκεκριμένων συμφερόντων θεωρούνται οι επιλογές των επεμβάσεων αυτών. Οι νατοϊκές επιχειρήσεις θεωρείται πως δεν υπήρξαν καθοδηγούμενες από το διεθνές δίκαιο, αλλά από τα εθνικά πολιτικά συμφέροντα και τους εθνικούς πολιτικούς στόχους των δυνάμεων της συμμαχίας. Στην περίπτωση χαρακτηριστικά της Γιουγκοσλαβίας παρατηρείται από ορισμένους μελετητές, πως η στρατηγική εγκατάσταση των ΗΠΑ στην περιοχή υποκινήθηκε από τον καταλυτικής σημασίας «ενεργειακό παράγοντα» από τη μία, ενώ από την άλλη είχε άμεση σχέση με την ανάγκη και επιθυμία των ΗΠΑ να επανέλθουν δυναμικά αλλά και να εδραιώσουν τη θέση τους στον ευρωπαϊκό χώρο, αλλά και στην ίδια τη λειτουργία και διαμόρφωση της ευρωπαϊκής πολιτικής σκηνής και ατζέντας. Η πολιτική των δύο μέτρων και δύο σταθμών ήταν πλέον πραγματικότητα.

Σαφέστατα, η πολυεθνική Γιουγκοσλαβία από την ίδρυσή της ακόμη υπήρξε ριψοκίνδυνη πολιτική σύλληψη και εγχείρημα. Οι συνθήκες, αλλά και οι συνιστώσες που επέτρεπαν και κρατούσαν ζωντανό το κράτος μέχρι το 1980 και το θάνατο του Τίτο, δεν είχαν αφήσει το χώρο να κάνουν την εμφάνισή τους -σε βαθμό απειλητικό τουλάχιστον ως τότε- τα πραγματικά προβλήματα της χώρας. Η οικονομική κρίση όμως, που μάστιζε τη χώρα υπήρξε σαφώς ένας από τους καταλυτικότερους παράγοντες που οδήγησαν στο να ενταθεί ο αναβρασμός και η επερχόμενη σύρραξη εντός των συνόρων και εθνών του κράτους. Το άνοιγμα του κομμουνιστικού συστήματος στην ελεύθερη καπιταλιστική αγορά υπήρξε απαραίτητο, αλλά και

παρακινδυνευμένο βήμα για τη χώρα, πόσο μάλλον τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο και συγκυρία που επιχειρήθηκε και η Γιουγκοσλαβία δεν άργησε να περάσει από το χρέος στην κρίση.

Η επέμβαση του ΔΝΤ απέδειξε, πως το γιουγκοσλαβικό κράτος ήταν μια κλασική περίπτωση δομημένης ανισότητας μεταξύ περιφερειών, όπου οι εθνοτικές εντάσεις οξύνθηκαν μέσω ενός φιλελεύθερου εκσυγχρονιστικού πακέτου οικονομικών μεταρρυθμίσεων που επιβλήθηκε εξώθεν. Η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας δηλαδή, φαίνεται να είναι αποτέλεσμα της πολιτικής διαδικασίας με την οποία μία σοσιαλιστική κοινωνία, εισέρχεται στην οικονομία της αγοράς και στη δημοκρατία. Αλλά σίγουρα δεν υπήρξε μόνο αυτό.

Η ανόδος στην εξουσία του Milosevic, η πορεία προς ανεξαρτησία που είχαν εκφράσει και ακολουθήσει η Σλοβενία και η Κροατία στο ξεκίνημα της δεκαετίας του 1990, σε συνδυασμό και με μια γενικότερη τάση και προώθηση για διάσπαση της Γιουγκοσλαβίας που διαφαινόταν και επικρατούσε στη Δύση, σήμαναν την αρχή του τέλους του γιουγκοσλαβικού κράτους. Εάν κατά τη διάρκεια αυτών των ετών, αλλά κυρίως γεγονότων που λάμβαναν χώρα είχε πραγματικά επιχειρηθεί και πρωτοστατήσει η διασφάλιση των δικαιωμάτων όλων των βασικών ομάδων και εθνών που διέμεναν και αποτελούσαν το γιουγκοσλαβικό κράτος εντός των συνόρων του, η τόσο έντονη και παρατεταμένη αιματοχυσία που έλαβε χώρα στα πλαίσια της διάλυσης της χώρας, θα είχε μετριαστεί, εάν όχι αισιόδοξα μιλώντας αποφευχθεί.

Σε αυτή την εξέλιξη όπως παρατηρήθηκε μέσα από την ανάλυση που προηγήθηκε, πρωταγωνιστικό ρόλο από τις δυνάμεις του ευρωπαϊκού χώρου έπαιξε η Γερμανία, η οποία την περίοδο εκείνη επανακτούσε και επεδίωκε να εδραιώσει τη δύναμη και ισχύ της στον ευρύτερο χώρο. Η υποστήριξη της ανεξαρτητοποίησης των δύο χωρών εντός των συνόρων της Γιουγκοσλαβίας (της Σλοβενίας και Κροατίας) θεωρείται από πολλούς πως δεν ήταν στην υπηρεσία των γιουγκοσλάβων, αλλά των δικών της συμφερόντων και επιδιώξεων πολιτικής επιρροής στη βαλκανική. Η είσοδος των ΗΠΑ στη διαμάχη λίγο αργότερα το 1991 και η επιλογή να χρησιμοποιηθεί αλλά και να προωθηθεί το ζήτημα της ανεξαρτησίας της Βοσνίας, γράφεται πως είχε σκοπό να απομακρύνει τη Γερμανία και την Ευρωπαϊκή Ένωση από την περιοχή, ενώ από τα γεγονότα που ακολούθησαν πολλοί προέβησαν στο να

χαρακτηρίσουν την πολιτική αυτή των ΗΠΑ ως την πραγματική αφορμή για το ξέσπασμα του φρικτού πολέμου που δεν άργησε να λάβει χώρα.

Μετά από χρόνια συγκρούσεων και επιθέσεων, η επιχείρηση στη Βοσνία στέφθηκε με την ευρωπαϊκή πολιτική επιτυχία υπό την ηγεσία των ΗΠΑ [τερματίζοντας τις στρατιωτικές επιχειρήσεις] της υπογραφής της συμφωνίας του Dayton που όμως κάθε άλλο παρά λύση στο πολιτικό και πραγματικό πρόβλημα της Βοσνίας δεν έδωσε. Η Βοσνία του Dayton υπάρχει μονάχα εξαιτίας της διεθνούς στρατιωτικής παρουσίας για την επιτήρηση της ειρήνης και δεν είναι λίγοι εκείνοι οι οποίοι μελετούν και αναλύουν το ζήτημα της Γιουγκοσλαβίας και εναποθέτουν στη συμφωνία αυτή την αρχή της καταστροφικής συνέχειας και εξέλιξης των γεγονότων που οδήγησαν στον τελικό νατοϊκό βομβαρδισμό του Κοσόβου το 1999.

Η άνοδος του Milosevic στην εξουσία της Σερβίας, βρίσκει τη Γιουγκοσλαβία σε βαθιά και έντονη οικονομική κρίση στο συνολικό χώρο του κράτους, με έντονη αναζωπύρωση του εθνικιστικού και εθνικού στοιχείου και εμφανή έλλειψη δημοκρατικής και ισότιμης εκπροσώπησης των διαφόρων πληθυσμών και ομάδων. Είναι ευρέως αποδεκτό πως οι διαφορές που οδήγησαν στις εσωτερικές συγκρούσεις και στη συνέχεια στους πολέμους οφείλουν να αναζητηθούν στην εξέταση ενός συνόλου πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών, πολιτισμικών και θρησκευτικών δομών εντός της πολυσύνθετης κοινωνίας της Γιουγκοσλαβίας. Το πρώτιστο και ίσως όμως μεγαλύτερο πρόβλημα που μονίμως, ακόμη και σε περιόδους κοινωνικής νηγεμίας υποβοσκούσε στις συνειδήσεις ήταν η άρνηση αποδοχής της διαφορετικότητας των μερών που αποτελούσαν το μωσαϊκό αυτού του τόσου μοναδικού κράτους.

Η διάσπαση του κομμουνιστικού κόμματος, η κατάργηση του καθεστώτος αυτονομίας των επαρχιών αλλά και η εφαρμογή της πολιτικής εκδίωξης των Αλβανών από την περιοχή, μαζί με την ολοένα και αυξανόμενη εμφάνιση και έξαρση των διάφορων εθνικιστικών κινημάτων με αποκορύφωμα αυτό της δημιουργίας και δράσης του Απελευθερωτικού Στρατού Κοσόβου, υπήρξαν καταλυτικές συνιστώσες της όξυνσης των ήδη καταγεγραμμένων και γνωστών προβλημάτων της χώρας. Είναι προφανές κατά πολλούς πως η πολιτική διαχείριση και δομή της κρατικής λειτουργίας ήταν εκείνη που σε αρχικά στάδια τροφοδότησε και προσέφερε το

κατάλληλο έδαφος για να αναπτυχθούν τα προβλήματα των ανισοτήτων και ανισοροπιών στη χώρα που πήραν τις μεγενθυμένες διαστάσεις όπως ακολούθησαν.

Η αρχική ασυμφωνία στη στάση, αλλά κυρίως οι αντικρουόμενες δηλώσεις των ανώτατων αξιωματούχων των ΗΠΑ αναφορικά με τη δράση και ύπαρξη του ΑΣΚ, όπως αναλύθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια, βρίσκει τον Milosevic να εισβάλλει με στρατό και παραστρατιωτικές ομάδες στην επαρχία, όπου η κατάσταση είχε αρχίσει να απειλεί τον πληθυσμό των Σέρβων. Οι συγκρούσεις εντάθηκαν, η σύγκληση όμως της Διάσκεψης για την Ειρήνη στο Rambouillet κάθε άλλο παρά στοιχεία διαπραγμάτευσης για την επίτευξη της ειρήνης δεν είχε. Οι όροι που προτάθηκαν για συμμόρφωση των δύο μερών, ήταν πέρα για πέρα κατά τους περισσότερους μελετητές και θεωρητικούς μεροληπτική υπέρ της πλευράς των Κοσσοβάρων και δεν υπήρχε καμία πιθανότητα η σερβική κυβέρνηση να τους αποδεχτεί. Η κατάσταση δεν άργησε να βρεθεί εκτός ελέγχου και η νατοϊκή επέμβαση ήταν πρό των πυλών. Η δράση βέβαια αυτή του ΝΑΤΟ ενώ δεν εμπίπτει στους όρους της συνθήκης του Βορειοατλαντικού Συμφώνου και επιπλέον αποτελεί απόλυτη παραβίαση του Χάρτη των ΗΕ, δεν έδειξε να αποτελεί εμπόδιο στην πραγματοποίησή της.

Η πολυπλοκότητα των συγκρούσεων και διενέξεων στην πρώην Γιουγκοσλαβία προέκυψε από τον μεγάλο αριθμό των συμμετεχόντων μερών-παικτών (πρωταγωνιστών) σε αυτές ανά φάσεις, καθώς και από την ποικιλία των παικτών αυτών. Όποτε εξωτερικοί παράγοντες και πρωταγωνιστές έχουν επιχειρήσει να εμπλακούν σε οποιαδήποτε διένεξη, η κληρονομιά του Ψυχρού Πολέμου έχει παίξει καταλυτικό ρόλο στην επιλογή του τρόπου εμπλοκής τους. Οι πρωταγωνιστές στις συγκρούσεις που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια της διαδικασίας της γιουγκοσλαβικής διάλυσης δεν υπήρξαν ποτέ μόνο δύο. Δεν ήταν ποτέ μονάχα κράτη, αλλά και οργανισμοί, οργανώσεις και ενίοτε προσωπικότητες. Σωστές και λάθος πλευρές σε περιπτώσεις τόσο πολυσύνθετες είναι δύσκολο να διευκρινιστούν και να οριστούν ποιες είναι. Το μόνο σίγουρο είναι πως τα λάθη ακολούθησαν το ένα το άλλο, όπως δείχνει η ιστορική αποτύπωση των γεγονότων αλλά και πληροφοριών, τόσο στο επίπεδο εντός του κράτους της Γιουγκοσλαβίας, όσο και στο επίπεδο του διεθνούς συστήματος, αλλά κυρίως στην σύγκληση και σύντμηση αυτών των δύο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΕΛΛΗΝΙΚΗ:

1. Αρβανιτόπουλος Κωνσταντίνος, *Η αμερικανική εξωτερική πολιτική μετά τον ψυχρό πόλεμο*, Ιδεολογικά ρεύματα, εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2003
2. Βερέμης Θάνος, *Κοσσυφοπέδιο: Η μακρόσυρτη Κρίση*, Κείμενα Εργασίας 17-ΕΛΙΑΜΕΠ, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2000
3. Γιαλουριδής Χρ.- Αλειφαντής Στ., *Τα Βαλκάνια στο Στανροδρόμι των Εξελίξεων*, εκδ. Ροές, Αθήνα, 1988
4. Γιαλουριδής Χριστόδουλος Κ. – Κεφαλά Βιβή Κ., *Κόσσοβο: Η εικόνα του πολέμου, Όψεις σύγχρονου милитарιστικού ανθρωπισμού*, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα, 2001
5. Ελληνικό Ίδρυμα Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ), «Η Σημερινή Γιουγκοσλαβία: Προβλήματα και Προοπτικές», Σειρά: Ειδικά Σεμινάρια 7, εκδ. ΕΛΙΑΜΕΠ, Αθήνα, 1990
6. Κουλουμπής Θεόδωρος, *Διεθνείς Σχέσεις, Εξουσία και Δικαιοσύνη*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1995
7. Κουσκουβέλης Ηλίας, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2005
8. Κώνστας Δημήτρης & Αρβανιτόπουλος Κωνσταντίνος, *Διεθνείς Σχέσεις, Συνέχεια και Μεταβολή*, εκδ. Ι. Σιδέρης, том. Α', Αθήνα, 2002
9. Κωφός Ενάγγελος, *Το Κοσσυφοπέδιο και η Αλβανική Ολοκλήρωση: Το άγχος του χθες- Το άγχος του αύριο*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1998
10. Λιάκουρας Πέτρος, *Το Κυπριακό: Από τη Ζυρίχη στη Λουκέρνη. Σε Αναζήτηση Ομοσπονδιακής Επίλυσης*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2007
11. Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική:1945-2002*, εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2002
12. Σαρλής Παύλος, *Η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας*, εκδ. Anubis, Αθήνα, 1993
13. Τζιαμπήρης Αριστοτέλης, *A Study in Failure? An Examination of the European Community's Response to the Yugoslav War*, MSc. (econ) Dissertation, London School of Economics and Political Science, 1993
14. Φιλοσοφικό και Κοινωνιολογικό Λεξικό, εκδ. Κ. Καπόπουλος, том. Β', Λήμμα: Ιστορία, Αθήνα, 1995

15. Φούσκας Βασίλης, *Ζώνες Πολέμου: Η Αμερικανική Εξωτερική Πολιτική στα Βαλκάνια και στην ευρύτερη Μέση Ανατολή*, εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2003

Β. ΞΕΝΗ:

1. Berstein Serge, *Δημοκρατίες, Αυταρχικά και Ολοκληρωτικά Καθεστώτα στον 20^ο Αιώνα*, εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2002
2. Bianchini Stefano & Shoup Paul, *The Yugoslav War, Europe and the Balkans: How to achieve security?*, εκδ. Longo, Ravenna, 1995
3. Bobbitt Philip, *The Shield of Achilles: War, Peace and the Course of History*, Penguin Books, USA, 2002
4. Calvocoressi Peter, *World Politics: 1945-2000*, εκδ. Longman, 18^η εκδ., Great Britain, 2001.
5. Gowan Peter, *The Twisted Road to Kosovo*, Labour Focus on Eastern Europe, A review of European Affairs, N. 62, Άνοιξη 1999, Oxford/ England, 1999
6. Gowan Peter, «The NATO Powers and the Balkan Tragedy», *New Left Review*, N. 234, London, March/April 1999
7. Hirsh Helga, «Mauern aus Armut und Haß», *Die Zeit*, 24.02.1989
8. Huntington Samuel P., *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, εκδ. Free Press& Design, UK, 1996
9. Kissinger Henry, *Does America Need a Foreign policy, Toward a Diplomacy for the 21st century*, Free Press, London, 2002
10. Pavlowitch Stevan K., «Yugoslavia: the failure of a success», *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Vol.1, N.1, November 1999, εκδ. Taylor & Frances Ltd, UK, 1999
11. Singer J. David, «The Level of Analysis Problem in International Relations», K.Knorr & S.Verba, επιμ., *The International System: Theoretical Essays*, N.J.: Princeton Univ. Press, Princeton, 1961
12. Schoch Bruno, «Gegen weitere Staatliche Zersplitterung. Plädoyer für multinationale vielfalt in Belgrad, Podgorica und Pristina», Hessische Stiftung Friedens- und Konfliktforschung (HSFK), Τεύχος 2, Frankfurt, 2003
13. Schönfeld Roland, «Das jugoslawische dilemma», *Europa- Archiv*, Falge 15-16, 1989
14. Tariq Ali, «Springtime for NATO», *New Left Review*, N. 234, London, March/April 1999
15. Veremis Thanos, *Greece's Balkan Entanglement*, εκδ. ELIAMEP- YALCO, Αθήνα, 1995

16. Veremis Thanos – Kofos Evangelos, *Kosovo: Avoiding Another Balkan War*, εκδ. ELIAMEP, Αθήνα, 1998
17. Veremis Thanos M., *Action Without Foresight: Western Involvement in Yugoslavia*, εκδ. Yalco- ELIAMEP, Αθήνα, 2002
18. Woodward Susan, *The Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution after the Cold War*, Washington DC, 1995
19. Zizek Slavoj, «Against a Double Blackmail», *New Left Review*, N. 234, London, March/April 1999

Πανεπιστήμιο Πειραιώς